

Ethnologische studie betreffende de Indonesische slavernij als maatschappelijk verschijnsel

<https://hdl.handle.net/1874/323184>

Agre. 192, 1937.

Ethnologische Studie betreffende
de Indonesische slavernij als
maatschappelijk verschijnsel

A. H. RUIBING

BIBLIOTHEEK DER
RIJKSUNIVERSITEIT
UTRECHT.

ETHNOLOGISCHE STUDIE BETREFFENDE
DE INDONESISCHE SLAVERNIJ ALS
MAATSCHAPPELIJK VERSCHIJNSEL

RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT

1292 0009

Diss. Utrecht 1937

Ethnologische Studie
betreffende de Indonesische slavernij
als maatschappelijk verschijnsel

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT TER VERKRIJGING
VAN DEN GRAAD VAN DOCTOR IN DE LETTEREN
EN WIJSBEGEERTE AAN DE RIJKSUNIVERSITEIT
TE UTRECHT, OP GEZAG VAN DEN RECTOR-
MAGNIFICUS Dr. W. E. RINGER, HOOGLEERAAR
IN DE FACULTEIT DER GENEESKUNDE, VOLGENS
BESLUIT VAN DEN SENAAAT DER UNIVERSITEIT,
IN HET OPENBAAR TE VERDEDIGEN, OP
29 JANUARI 1937, DES NAMIDDAGS TE 4 UUR

DOOR

AALDRIK HENDRIK RUIBING

GEBOREN TE TEXEL

1937

W. J. THIEME & CIE — ZUTPHEN

BIBLIOTHEEK DER
RIJKSUNIVERSITEIT
UTRECHT.

Aan
mijn Ouders.

Bij het verschijnen van dit proefschrift breng ik U, Hooggeleerde FISCHER, Hooggeachte Promotor, mijn dank voor de groote bereidwilligheid en vriendelijkheid, waarmede Gij mij steeds bij mijn werk hebt gesteund.

Zeergeleerde KRUYT, U betuig ik mijn erkentelijkheid voor de inzage van Uw nog niet verschenen werk, waarvan ik zoo ruimschoots gebruik mocht maken.

Tenslotte wil ik mijn dank betuigen aan Mej. GROLMAN en aan allen, die mij op eenige wijze bij het tot stand komen van dit proefschrift behulpzaam zijn geweest.

INHOUD.

Inleiding	1
HOOFDSTUK I:	
Ontstaan der slavernij	5
HOOFDSTUK II:	
De sociale positie der slaven in verband met de economische functie der slavernij	29
HOOFDSTUK III:	
Sexueele betrekkingen tusschen slaven en vrijen	55
HOOFDSTUK IV:	
Vrijwording	87
HOOFDSTUK V:	
Het eigen leven der slaven	100
HOOFDSTUK VI:	
Enkele bijzondere gevolgen van de slavernij	105
Lijst der geraadpleegde literatuur	110
Lijst van afkortingen	117

INLEIDING.

De begrippen slaaf en slavernij zijn niet gemakkelijk te bepalen. De uitvoerige beschouwing, welke Nieboer in zijn voortreffelijk werk „Slavery as an industrial system” noodig heeft om tot zijn definitie te komen, is daarvan een duidelijk bewijs.¹⁾ Uitgaande van een zeer algemeen gehouden negatieve definitie „a slave is one who is not free”, die alléén al door het feit dat het begrip „vrije” nog vager is dan dat van „slaaf”, zeer weinig bevredigend is, tracht hij door een nadere omschrijving van de verhouding slaaf — vrije tot een betere begripsbepaling te komen. Deze verhouding vertoont volgens hem drieërlei aspect :

1. Iedere slaaf heeft een meester, d.w.z. iemand die een zoo groote macht over hem kan uitoefenen, dat wij den slaaf zijn eigendom of zijn bezit kunnen noemen. In tegenstelling met het gezag dat de eene vrije soms over de andere uitoefent, is volgens Nieboer, althans in principe, de macht van den meester over zijn slaaf onbegrensd.

2. De slaaf staat „politically” en „socially” op een lager peil dan de massa van het volk.

3. De slaaf kan tot werken worden gedwongen.

Het is duidelijk dat het derde reeds in het eerste ligt besloten, en zoo komt Nieboer tot de definitie dat : „slavery is the fact that one man is the property or possession of another”.²⁾ Het tweede kenmerk wordt niet meer genoemd, wat wellicht het gevolg is van de zeer speciale wijze waarop Nieboer de slavernij beziet, n.l. als een „industrial system”.

Het grootste bezwaar tegen Nieboers beschouwingen is wel het feit dat hij uitgaat van de principieele almacht van

1) Nieboer p. 1—8.

2) id. p. 7.

den meester over zijn slaaf,¹⁾ volgens welke deze dus niets anders is dan een zaak, dan een willekeurig deel van het vermogen van zijn meester. Dit is een opvatting die wij in vele theoretische beschouwingen over de slavernij aantreffen, en terwijl Nieboer slechts de uitdrukking „in principe” gebruikt, komen anderen er toe de almacht van den meester zelfs „oorspronkelijk” te noemen. Zoo spreekt Robert Pfaff-Giesberg van de „uneingeschränkte Gewalt des Sklavenbesitzers”, de „ursprünglich unbeschränkten Vollmacht des Herrn über Leben und Tod des Sklaven”. Hij beschrijft ons den slaaf als een „bedingungsloses Eigentum, als „einen Gegenstand in den Hand eines Fremden”, maar laat er onmiddellijk op volgen: „Praktisch erfährt die Uneingeschränkte Gewalt des Sklavenbesitzers freilich sehr häufig die verschiedenartigsten Einschränkungen”.²⁾

Een bestudeering der feiten toont ons echter dat er geen enkele reden is om aan te nemen, dat de slaaf oorspronkelijk slechts als een zaak werd beschouwd. Integendeel: in de minder ontwikkelde maatschappijen is de positie van de slaven in het geheel niet te vergelijken met die van een willekeurig deel van het vermogen van hun meester. Een zoodanigen toestand, of althans één die daar veel op lijkt, treffen wij veel eer aan in maatschappijen die op een hooger plan van ontwikkeling staan en in welke de slavernij een groote economische beteekenis heeft gekregen als een „industrial system”. Zoo is het ons inziens evenmin juist te meenen, dat „in principe” de macht van den meester onbeperkt is. Doet men dit, dan begrijpt men óf het wezen van de primitieve slavernij niet, óf men is genoodzaakt vele gevallen, die thans tot de slavernij worden gerekend, anders te noemen. Dit laatste zien wij duidelijk tot uiting komen bij Nieboer die door zijn definitie genoodzaakt is „pawned debtors” en „serfs” gedeeltelijk van zijn beschouwingen uit te sluiten.³⁾

Het zal thans reeds gebleken zijn dat wij, indien wij de

---

1) Nieboer p. 8.

2) Pfaff-Giesberg p. 12, 13.

3) Nieboer p. 38.

verschillende vormen van de slavernij in één verhandeling willen opnemen, met een scherpe, nauwomlijnde definitie niet ver komen. Bovendien brengt zoo'n definitie nog het bezwaar met zich mee, dat de ethnographische berichten het veelal onmogelijk maken daar mee te werken. De ethnograaf spreekt in den regel zonder meer over een slaaf en laat nadere begripsbepaling achterwege. Vele berichten, en vooral beknopte zouden dan niet bruikbaar zijn. Dit nadeel blijkt o.a. bij Nieboer, die bij de verschillende volken in onzen archipel de schrijvers volgende, over slaven spreekt, hoewel het niet twijfelachtig is dat in vele gevallen dezen, naar zijn eigen onderscheiding, geen slaven, doch slechts „serfs" zijn.¹⁾

Op grond van het bovenstaande willen wij, uitgaande van de door Nieboer genoemde drie aspecten der slavernij, een slaaf beschrijven als *iemand die maatschappelijk lager staat dan de rest van het volk, op wie een ander of anderen een zeker, in aard en omvang telkens verschillend, eigendomsrecht kunnen laten gelden en die gedwongen kan worden tot het verrichten van arbeid of althans eenigen bepaalden vorm van arbeid.*

In deze definitie wordt niets gezegd over de wijze waarop iemand in slavernij is gekomen en evenmin over den duur van de slavernij. Bovendien is in de formuleering rekening gehouden met de verschillende nuanceeringen, die in de verhouding van meester en slaaf overal worden gevonden.

Vestigen wij echter, om verwarring te voorkomen, de aandacht op twee, ook door Nieboer genoemde verhoudingen, die wij niet tot de slavernij willen rekenen en op welke de bovenstaande beschrijving soms misschien toch toepasselijk zou kunnen zijn: n.l. die van de vrouw tot haar man en die van de kinderen tot het hoofd van de familie.²⁾

1) Nieboer p. 109—115.

2) id. p. 8 p. 24.

HOOFDSTUK I.

ONTSTAAN DER SLAVERNIJ.

Omtrent het ontstaan van de slavernij bij de verschillende volken in het door ons te behandelen gebied¹⁾ vinden wij in de literatuur slechts weinig vermeld. Dit behoeft ons niet te verwonderen, daar de schrijvers dit ontstaan niet hebben meegemaakt en in verreweg de meeste gevallen tevens niet meer hebben kunnen nagaan. Ook de bevolking zelf kan hieromtrent niet veel licht verspreiden. Dikwijls verplaatst zij het ontstaan van de slavernij in het rijk der sagen.

Zoo vertelt men bij de Ngadjoe's dat de menschen eerst op de wolken woonden. Op last van den oppergod moesten zij die verlaten. De dochter van dit opperwezen maakte nu koorden van gouddraad waaraan de menschen zich op aarde konden laten zakken. Velen waren echter ongeduldig en lieten zich vast naar beneden glijden langs rotan koorden. Voor dit ongeduld werden zij en hun nakomelingen voor eeuwig door het opperwezen tot slaaf verklaard.²⁾

Volgens de Toradja's had de eerste aardbewoner Lasaeo, die uit den hemel op aarde neerdaalde, al een slaaf bij zich, van wien alle slaven afstammen.³⁾ Bij de Boegineezen treft men ongeveer dezelfde scheppingsmythe aan.

Ook volgens de To Laki zijn de slaven afstammelingen van een door Sangian doedoe (een uit den hemel neergedaalde godheid) uit den hemel meegebrachte slavine Wetemba.⁴⁾

---

1) Ofschoon de titel van dit werk spreekt over de Indonesische slavernij wordt door ons de slavernij van Java, Bali, Lombok en Atjeh niet behandeld, aangezien in deze gebieden dit instituut waar het bestond zoozeer zijn oorspronkelijk karakter verloren had.

2) Perelaer p. 154.

3) Adriani I p. 239.

4) Treffers p. 203.

Bij de Visaya's leefde 2000 jaar geleden een man, Sidumaguer genaamd. Eenige lieden braken zijn boot en hij dwong hun afstammelingen hem bij hun dood twee slaven te leveren. ¹⁾

In de marga Semindo Darat werd verteld dat de stichter van de doesoen Perdipo, Radja Nawa genaamd, reeds een slaaf had die Sada Mesti heette. Deze slaaf is de „poejang” (stamvader) van alle slaven. ²⁾

Op Roti heette het dat een radja, die een blauwtje had geloopt bij een regentes van een naburig rijkje, daar uit wraak allerlei gouden sieraden wegnam. Deze werden echter teruggehaald en een hooge boete moest betaald worden. De radja kon deze som niet bijeen brengen en gaf daarom eenige vrije vrouwen als slavinnen mee. ³⁾

Het spreekt vanzelf, dat deze verhalen ons niets leeren omtrent het werkelijk ontstaan van de slavernij. Over de oertoestanden kunnen wij slechts gissingen maken, maar dat de slavernij reeds in de oermaatschappij haar plaats zou hebben gehad, lijkt onwaarschijnlijk. De eenvoudige gesloten maatschappij, zooals wij die bij zoovele primitieven vinden, sluit het instituut van de slavernij uit. Er is geen behoefte aan, terwijl ook de structuur van het maatschappelijk leven het onmogelijk maakt, dat het eene lid van de gemeenschap tegenover het andere zou komen te staan in de verhouding van meester-dienaar. Hierop heeft Nieboer reeds de aandacht gevestigd. De gemeenschap is, zooals ook Mallinckrodt het beschrijft, het economische middelpunt. ⁴⁾ De leden kunnen slechts in en door deze maatschappij bestaan. Allen zijn daarin gelijkwaardige onderdeelen en staan op hetzelfde niveau.

Kruyt geeft hierover een schets in zijn artikel in de Indische Gids van 1935. ⁵⁾ Zelfs het hoofd, zoo zegt hij, was in de oorspronkelijke maatschappij niets meer dan iemand, die wat op den voorgrond trad in tijden van nood en bij geschillen.

1) Blair and Robertson V p. 147.

2) Pauw ten Kate p. 537.

3) Van de Wetering p. 19.

4) Mallinckrodt I p. 136, p. 171.

5) A. C. Kruyt 1935 p. 594.

Een „primus inter pares” dus. Wanneer hij dan ook in deze „communistische” maatschappij sultansneigingen zou gaan vertoonen, zou hij zeker uit den weg geruimd worden.

Vergeten wij ook niet dat in den regel deze primitieve gemeenschappen bloedgemeenschappen zijn. Dit sluit weer de mogelijkheid tot het ontstaan van slavernij binnen de kring van leden der gemeenschap uit. „De onvrijheid, zegt Willinck, heeft nooit kunnen wassen in een bodem in welke immer gelijkgerechtigheid als gevolg van bloedgemeenschap wortelde.”¹⁾ De afkeer of het verbod tegen het maken van slaven uit eigen kring treft men ook dan nog aan wanneer de slavernij als instituut reeds haar intrede heeft gedaan.

Zoo vernemen wij dat bij de Rotineezen, die er geen slavenstand op na hielden, een gedeelte van de hier verspreid voorkomende slaven bestond uit lieden, die door hun eigen clangenooten naar een ander district waren verkocht.²⁾ Men wilde hen dus blijkbaar niet in de eigen gemeenschap als slaaf houden.

Op Timor was het, behoudens enkele uitzonderingen, niet de gewoonte om slaven te houden uit eigen volk.³⁾

Volgens Riedel kon iemand, die op Wetar geboren was, aldaar nooit in den slavenstand vervallen.⁴⁾

Een vrije Ot Danoem kon in zijn eigen stam niet tot de slavenstand vervallen.⁵⁾

Bij de Bahau's kon niemand slaaf worden door schuld of misdaad, maar alleen door roof en krijgsgevangenschap;⁶⁾ m.a.w. alleen vreemden.

Francis meldt dat bij de Lampongers niemand slaaf kon worden in eigen „kaboeajan” (geslacht).⁷⁾

Vele schrijvers berichten het feit, dat in de Minangkabau niemand slaaf kon worden in eigen negri. Wij vermelden reeds Willinck's opvatting, die elders herhaalt dat de vrijgeborene Minangkabauer in zijn eigen gemeenschap ten

1) Willinck p. 130.

2) A. C. Kruijdt 1921 p. 274.

3) id. 1923 p. 430.

4) Riedel 1886 p. 134.

5) Schwaner II p. 150.

6) Nieuwenhuis 1904 p. 58, 59.

7) Francis I p. 207.

aanzien van niemand onvrij kon worden. ¹⁾ Ook de Karo-Batak kon nooit slaaf worden bij eigen stamgenooten. ²⁾

In de Pakpaklanden hadden de slaven, afkomstig uit deze landen zelf, weinig waarde, aangezien zij meestal wisten te ontvluchten en dan bij het bereiken van een dorp, dat door margagenooten bewoond werd, in vrijheid werden gesteld. ³⁾

Ten aanzien van hetgeen Francis, Westenberg en Riedel melden, dient opgemerkt te worden, dat zij het wel als mogelijk aangeven, dat iemand „pandeling” werd in den eigen kring. Op dit verschil zullen wij hierbeneden uitvoerig terugkomen.

Is dus de primitieve gesloten maatschappij geen geschikte bodem voor het ontstaan van de slavernij, dan zal deze eerst haar intrede kunnen doen, wanneer contact met andere volken het economisch en sociaal bestel wijzigen. Op verschillende wijze kunnen wij ons dit contact voorstellen. Vermelden wij in de eerste plaats den oorlog. In den oorlog worden slaven gemaakt. In de literatuur vernemen wij telkens van krijgsgevangenen, die tot slaven worden gemaakt.

Volgens Cornets de Groot was er in de Lampongs steeds oorlog tusschen de families en stammen onderling. De hierbij gemaakte gevangenen, meest vrouwen en kinderen, werden tot slaaf gemaakt. ⁴⁾

In Zuid-Nias werden de meeste slaven verkregen uit gevangenen gemaakt bij oorlogen en rooftochten met en onder de Centraal-Niassers. Ook hier bestonden die krijgsgevangenen vooral uit vrouwen en kinderen. ⁵⁾

De Zee-Dajaks spaarden, volgens Gomes, wanneer zij op het oorlogspad waren niemand „but occasionally it happens that, when they are able to do so, they carry little children back with them as captives.” ⁶⁾ Bij Low vinden wij een bericht van ongeveer denzelfden inhoud. ⁷⁾

Perelaer vertelt dat de Ngadjoe's op hun krijgstochten

1) Willinck p. 134.

2) Westenberg 1891 p. 11.

3) Ypes p. 499.

4) Cornets de Groot p. 454, 455.

5) Rappard p. 604.

6) Gomes p. 94.

7) Low p. 200.

alle mannen en vrouwen en kinderen doodden; alléén jonge vrouwen en meisjes werden als slavinnen meegevoerd.¹⁾ Schwaner meldt hetzelfde.²⁾ In de W. Afd. van Borneo werden bij assantochten (sneltochten op groote schaal) jonge vrouwen, meisjes en knapen als slaven meegevoerd.³⁾ Volgens v. Walcheren verkregen de Ot Alim wel slaven op sneltochten in Boven-Melinau.⁴⁾

In Portugeesch Timor maakte men krijgsgevangenen en lieden geroofd uit naburige rijkjes, tot slaaf.⁵⁾ Op Roti had men enkele slaven die krijgsgevangenen waren uit de binnenlandsche oorlogjes.⁶⁾ Op Boeroe bestond de gewoonte om kinderen te rooven.⁷⁾ Op Ceram vermeldt Riedel het krijgsgevangen maken van kinderen.⁸⁾

In de Minahassa stal men kinderen van andere stammen en maakte die tot slaaf.⁹⁾

De Ilongoten roofden soms kinderen uit vijandige nederzettingen.¹⁰⁾ De Bagobo's verkregen slaven uit krijgsgevangenen en gestolen kinderen.¹¹⁾ Van dezelfden bericht Cole: „Women and children secured in raids become slaves of their captors.”¹²⁾

Bij de Bila'ans, „slaves are sometimes taken from neighbouring tribes or even from unfriendly settlements of their own people”.¹³⁾

Bij de Tagalogs werden sommigen slaaf doordat zij krijgsgevangen waren gemaakt in oorlogen met andere dorpen, ontstaan uit beleedigingen en dergelijke oorzaken. Weer anderen zijn geroofd op daarvoor gehouden expedities, dus niet in den oorlog om een bepaalde reden.¹⁴⁾ Ook volgens Colin maakten de Tagalogs de krijgsgevangenen uit ruzies en kleine oorlogjes tot slaaf.¹⁵⁾

De Boegineezen van Sidenreng deden invallen in het rijk

1) Perelaer p. 154 noot.

2) Schwaner I p. 168.

3) Veth II p. 289.

4) Van Walcheren p. 786.

5) de Castro p. 484.

6) A. C. Kruyt 1921 p. 274.

7) Riedel 1886 p. 18.

8) id. p. 102.

9) N. Graafland I p. 422.

10) Barrows p. 546, 547.

11) Schadenberg p. 9.

12) A. B. XVI p. 306.

13) id. p. 302.

14) Blair and Robertson III p. 286.

15) Blair and Robertson XL p. 93.

van Loehoe en voerden vele Toradja's als slaven naar de Boegineesche landen mee.¹⁾ Eveneens volgens Friedericy verkregen de Boegineezen vele slaven door het rooven van Toradja's.²⁾

Een regeeringsrapport uit 1910 meldt dat, na de afschaffing van de slavernij in Z. Celebes vele Toradja's, die vroeger door roof slaaf geworden waren, thans naar hun eigen land terugkeerden.³⁾ Een zeevarend volk als de Boegineezen echter, kwam ook in andere deelen van den Archipel op deze wijze aan slaven. Steeds zijn de bewoners van Moena door de Boegineezen als slaven weggevoerd.⁴⁾ De Boegineezen van Endeh roofden menschen van het eiland Soemba.⁵⁾ In 1864 klaagde zelfs de bevolking van Enggano zeer over de Boegineezen die verschillende personen als slaaf hadden weggevoerd.⁶⁾

Een regeeringsrapport uit 1925 meldt, dat het Tidoreesche vorstenhuis vroeger groote slavenjachten hield op Nieuw-Guinea.⁷⁾

Zoowel volgens Bosscher⁸⁾ als Riedel⁹⁾ haalden de Ceramers veel Papoea's (vooral uit Kowiai en Onin). Riedel vermeldt tevens het voorkomen van Papoea-slaven op Ceram-laoet¹⁰⁾ en de Watoebela-eilanden.¹¹⁾ Op Ceram-laoet is zelfs het woord voor slaaf „moi" of „moira", hetgeen oorspronkelijk „zwart" beteekent en waarmede de Papoea's worden aangeduid.

Op Borneo waren het de Maleische kustbewoners die zich op deze wijze Dajaksche slaven wisten te verschaffen. In Berouw en Boeloengan hielden de Maleiers slavenjachten in het binnenland.¹²⁾ Volgens Low hebben de Maleiers vele Dajaks gevangen genomen om hen als slaven te gaan houden.¹³⁾ Soms vroegen twee Dajaksche stammen hun Maleischen

1) Van Rijn p. 330.

2) Friedericy p. 548.

3) A. B. IX p. 239.

4) Elbert I p. 163.

5) Tijdschr. Ned. Ind. 1855
p. 297, 298.

6) Walland p. 93, p. 337.

7) A. B. XXXIII p. 389.

8) Bosscher a. p. 357.

9) Riedel 1886 p. 102.

10) id. p. 154.

11) id. p. 194.

12) Spaan 1902 p. 530.

13) Low p. 118.

vorst als scheidsrechter op te treden in een geschil. Deze deed dit dan op bloedige wijze en maakte bovendien vele Dajaks door krijgsgevangenschap tot slaaf. ¹⁾ De Maleiers in het rijk Sanggau hadden veel slaven van Dajaksche afkomst. Deze waren voor een gedeelte in den oorlog gevangen genomen. ²⁾

Krijgsgevangenen en geroofde lieden worden dus tot slaven gemaakt. Het zou echter onjuist zijn de hierboven gemelde gevallen allen over één kam te scheren. Reeds in de vermelding van de feiten komt een bepaald verschil dadelijk tot uiting. Zoo hooren wij van geregelde strooptochten met als doel menschen te rooven en zoo slaven te verkrijgen. Dit is een geheel ander verschijnsel dan dat wij lezen, dat bij een oorlogje of veete tusschen twee Dajaksche of Philippijnsche stammen, de mannen worden gedood en de vrouwen en kinderen worden meegenomen.

In het eerste geval betreft het het contact tusschen twee volken, waarvan het een het ander in maatschappelijke ontwikkeling overtreft. Voor het volk dat op slavenroof uitgaat heeft de slavernij reeds een bepaalde functie verkregen en moet de slavenstand nu en dan door verschen aanvoer van buiten worden aangevuld. In het tweede geval betreft het volken, die van een zelfde soort van maatschappelijke ontwikkeling, door welke reden dan ook, met elkaar in vijandschap of op voet van oorlog geraken. Het slaven halen is hier geen doel, de slavernij heeft hier nog geen bepaalde functie en wij zullen dan ook nog zien, dat in meerdere van deze gevallen de geroofde vrouwen en kinderen op den duur in den stam van hun veroveraars als gelijkwaardig worden opgenomen. Typisch is in dit verband het bericht van Willer dat de Halfoeren van Noord-Halmaheira hun krijgsgevangenen slechts dan tot slaaf maken, wanneer zij het koppensnellen moe zijn. ³⁾

Volgens Nieboer, die in dit verband Powell noemt, zouden

1) Veth II p. 335.

2) Bakker p. 448.

3) Willer 1858 p. 67.

deze krijgsgevangenen uit de onderlinge oorlogjes en twisten der primitieve maatschappijen, den grondslag hebben gelegd voor de latere slavernij; immers „slavery — originates from the adaption of captives, especially captive children.” Hoewel er eerst bijna geen verschil is op te merken in de behandeling van de eigen kinderen en die vreemden, komen deze laatsten toch in een eigenaardige positie. Zij zijn „doomed to perpetual younger brotherhood”. Dit zou vooral het geval zijn met de gevangenen der ervvijanden, volgens Powell. Nieboer kan dit echter niet bevestigen.

Dit „younger brotherhood” zou het begin zijn van de slavernij. Het aantal van deze slaven is gering. Langzamerhand wordt dit echter grooter. „The slave trade greatly furthers the growth of the slavery”. Het slaven houden komt meer en meer voor bij de heerschende klasse, want de hoofden weten de meeste krijgsgevangenen te bemachtigen en de rijken kunnen de meeste slaven koopen. Het gewone volk echter raakt hoe langer hoe meer achterop en ten slotte kunnen ook zij bij de rijken in slavernij geraken door schuld. ¹⁾

Het lijkt mij echter niet aannemelijk, dat de slavenstand in het door ons te behandelen gebied, uit deze krijgsgevangenen zou zijn ontstaan. Dikwijls immers werden zij als volkomen gelijkgerechtigde opgenomen in de nieuwe gemeenschap. Voor de feiten die dit bevestigen, verwijzen wij naar het hoofdstuk over de vrijwording. Daarin zullen wij zien dat o.a. bij de Zee-Dajaks, bij de Segai's, op Ceram, bij de West Toradja's, bij de To Wana op Oost-Celebes, bij de Pase-mahers en bij de Ilongoten geroofde kinderen en krijgsgevangenen in den stam werden opgenomen.

Bovendien was het aantal van deze krijgsgevangenen uiteraard zeer klein, zooals ook Nieboer zelf opmerkt. Het feit, dat dit aantal voor een groot gedeelte uit vrouwen en kinderen bestond, maakt bovendien grooten bloei van een dergelijken slavenstand weinig aannemelijk. Nieboer is zelf reeds van meening dat de slavernij eerst door slavenhandel

1) Nieboer p. 439, 440.

verder tot bloei komt. M.i. zullen dan ook andere factoren de oorzaak zijn geweest tot het ontstaan van de eigenlijke slavenstanden, ook al zullen misschien in vele gevallen krijgsgevangenen de eerste slaven zijn geweest in een bepaalde maatschappij. Deze factoren zullen tot hetzelfde resultaat geleid hebben, onafhankelijk van het feit of in de maatschappij reeds slaven, op bovengenoemde wijze verkregen, aanwezig waren.

Als één dezer factoren noemen wij het volgende. Allerlei oorzaken kunnen een volk er toe brengen zijn woongebied te verlaten. In de geschiedenis van Ned. Indië spelen deze emigraties een groote rol. Ook kan een primitief volk, zonder dat er van een volksverhuizing sprake is, behoefte krijgen aan expansie en daardoor gedreven hem omringende gebieden gaan bezetten. In beide gevallen kan het zijn dat gebieden worden geoccupeerd, welke reeds door anderen bewoond zijn. Dit zal niet zonder verzet gaan, maar de conflicten die dan ontstaan zullen niet te vergelijken zijn met de hierboven genoemde rooftochten en onderlinge twisten.

Een voorbeeld van zoo'n toestand vinden wij vermeld door Nieuwenhuis. De Bahau's zijn oorspronkelijk afkomstig uit Apokajan en hebben zich later gevestigd in het Boven-Mahakam gebied. Bij het binnendringen aldaar kwamen zij in conflict met de oorspronkelijke bewoners, zooals b.v. de Ot Danoem. Het gedeelte van de bewoners dat overwonnen werd, vormt de slavenstand der Bahau's.¹⁾ Ook bij de Toradja's treffen wij iets dergelijks aan. Reeds in het gemeenschappelijk werk van Adriani en Kruyt wordt de mogelijkheid geopperd dat de slaven der Bare'e-sprekende Toradja's een vroeger onderworpen volk zouden zijn. Erg aannemelijk achtten de schrijvers deze veronderstelling dan nog niet, aangezien niet voldoende verschillen aantoonbaar waren tusschen taal en type van de meesters eenerzijds en de slaven anderzijds.²⁾ In een artikel uit 1921 meldt Adriani echter, dat de slaven bij deze stammen van een afwijkend type zijn en daarom

1) Nieuwenhuis 1904 p. 55.

2) Adriani en Kruyt I p. 159.

misschien wel de resten uitmaken van een vroegere bevolking. Verhalen bevestigen dit echter niet. ¹⁾

Tenslotte komt Kruyt nog eens uitvoerig op deze kwestie terug in het reeds genoemde artikel in de Indische Gids van 1935. Hij merkt hierin op, dat men onder de Toradja's en de Moriërs twee typen vindt. Een Melanesisch type, dat de oorspronkelijke bevolking uitmaakt en een ander type, met meer Kaukasische en Mongoolsche kenmerken. Deze laatsten hebben zich in twee groepen in Midden-Celebes neergelaten. Eerst krijgen wij hen die steenen voorwerpen hebben achtergelaten (de Steenhouwers) en daarna hen door wien de lijkurnen vervaardigd zijn (de Pottenbakkers). De komst der Steenhouwers is reeds eenige eeuwen geleden en leeft niet meer in de herinnering. Van de Pottenbakkers weet men echter nog veel te vertellen.

De vreemde afkomst en de hoogere cultuur dezer later aangekomenen vindt men nog terug in de opvatting, dat de hoofden of de adel van goddelijke afkomst zijn, wit bloed in de aderen hebben, uit den hemel zijn neergedaald e.d.

Deze binnendringers zijn naar alle waarschijnlijkheid met de oorspronkelijke bewoners in gewapend conflict geraakt. Hieruit moet men, volgens Kruyt, toestanden verklaren, zooals bij de To Lage en To Ondae, waar de afstand tusschen adel of vrijen eenerzijds en slaven anderszijds zoo groot is, dat men wel moet aannemen dat dit overwinnaars en overwonnenen zijn. ²⁾ Uit dit zelfde feit zou men kunnen verklaren, dat bij sommige stammen der Bare'esprekers geen of weinig slaven worden gevonden. Zij zullen, b.v. door hun verder afgelegen of moeilijk te bereiken woonplaatsen, niet in intensief contact geraakt zijn met de nieuwkomers.

Met betrekking tot dergelijke toestanden geeft Willinck een theorie. „Wilde wijders de overwinnende stam zich voortaan rust en vrede verzekeren in de overwonnen gemeenschap, in het onderworpen land, dan had hij immer tusschen

1) Adriani III p. 86.

2) A. C. Kruyt 1935 p. 586 tot p. 595.

deze beide uitersten te kiezen: hij had of de overwonnen stam geheel te vernietigen of die in zich op te nemen, maar dan niet als gelijkgerechtigde, maar als sequeel van den veroverden bodem, als lite, als grondhoorige, aan wien het voortaan niet vergund was van den grond te scheiden, waarop de overwonneling leefde, of als verbonden aan den persoon des overwinnaars, als roerend goed dus. Had men den overwonnen stam in zich opgenomen zonder dien de vrijheid te benemen dan had men zich telkens aan het gevaar blootgesteld door hem aangevallen te worden, want dan had men den overwonneling al zijn eigendommen, dus ook zijn wapens moeten laten houden. Slechts door deze rechtsfictie in het leven te roepen, dat de overwonneling gelijk was geworden aan buit, aan een rechteloos wezen, kan men hem onder den duim houden. De staat had in die primitieve tijden nog geen andere middelen tot zijn dispositie om een overwonnen volk de noodige gehoorzaamheid af te dwingen. Kortom, de slavernij moet oorspronkelijk een uitvinding der overwinnaars zijn geweest, ten einde zich zelfbehoud te verzekeren in het overwonnen land . . . ." 1)

Het is natuurlijk mogelijk, dat men de overwonnenen geheel uitroeit. Aangezien deze echter in een betrekkelijk groot aantal aanwezig zullen zijn, lijkt dit niet aannemelijk. Zoo vermeldt o.a. Nieuwenhuis dat dit aantal bij de Bahau's zoo groot was, dat een gedeelte der overwonnenen verdeeld moest worden onder de stammen die nog dichter bij het uitgangspunt waren en nog niet zoover in het nieuwe land waren doorgedrongen. 2)

Willinck's opvatting, dat men de slavernij apart in het leven riep om hierdoor de overwonnenen van hun bezittingen dus ook van hun wapens te kunnen berooven om zich voldoende veiligheid en rust te verzekeren, lijkt ons echter geheel onaanneemlijk. O.i. moeten wij deze kwestie aldus zien.

Nadat de binnendringers het land en van zelfsprekend

1) Willinck p. 131.

2) Nieuwenhuis 1904 p. 278.

ook alles wat daarop was en wat aan de autochthonen had toebehoord, in bezit hadden genomen, bleven zij als het ware zitten met een groep van deze bewoners, die zij niet hadden gedood. De positie van deze menschen is een volmaakt rechteloze, maar niet omdat de overwinnaars deze positie als een rechtsfictie in het leven hadden geroepen, zooals Willinck meent, maar omdat hun eigen gemeenschap niet meer bestaat. Om weer rechten te verkrijgen zouden zij lid moeten worden van de nieuwe gemeenschap, die der overwinnaars.

Dat dit echter zonder meer zou kunnen geschieden, is ondenkbaar. Men behoort tot een bepaalde gemeenschap krachtens afstamming en verwantschap. Slechts op deze wijze kan men er deel van uitmaken. Het is dan ook niet juist uitgedrukt als Willinck zegt, dat men de overwonnenen in zich opneemt. Beter is het aldus te formuleeren, dat men hen naast zich zelf laat voortbestaan. De onderworpenen zijn voor hun bestaan geheel afhankelijk van de gemeenschap der overwinnaars of anders uitgedrukt, zij worden de slaven.¹⁾ Zij worden het „eigendom” van de nieuwe gemeenschap of haar leden, voor welken zij hebben te arbeiden. Zoo wordt het begrijpelijk dat wanneer, hetzij door huwelijk, hetzij door adoptie, de vreemdeling in de gemeenschap wordt „opgenomen”, de positie van slaaf een einde neemt. Wij zullen deze beide rechtshandelingen dan ook later als de gewone middelen tot vrijlating bespreken.

Oorlog, roof en verovering zijn echter niet de eenige aanleiding tot het ontstaan van slavernij, die niet anders is dan een hooge mate van afhankelijkheid van de eene persoon of groep ten aanzien van de andere. Zoo vinden wij overwicht op economisch gebied telkens als oorzaak tot het ontstaan

---

1) Het feit, dat een dergelijke afhankelijkheid aanleiding gaf tot slavernij wordt aardig geïllustreerd door het volgende voorbeeld: Bij de Timoreezen heerscht de opvatting, dat een ziel, die in het hiernamaals aankomt, vuur noodig heeft. Dit vuur kan hij verkrijgen in ruil voor de tatouages op zijn arm. Had hij die echter niet, dan zou hij vuur moeten leenen van een andere ziel en zodoende in een afhankelijke positie komen of, hij zou slaaf moeten worden bij één der anderen. (A. C. Kruyt 1923 p. 385).

van slavernij vermeld. Dit overwicht is te vinden hetzij, wanneer vreemde minder primitieve groepen door handel met de economisch zwakkeren, deze tenslotte gaan beheerschen, hetzij wanneer bepaalde personen of een bepaalde stand binnen de eigen groep een economisch overwicht verkrijgen. Deze stand kan dan eveneens van vreemde herkomst zijn en minder primitief.

Het contact met de meer ontwikkelden doet in de primitieve maatschappij veranderingen ontstaan. Men leert nieuwe wegen kennen om den strijd om het bestaan te voeren. Het „kapitaal” gaat een heel andere rol vervullen. Men leert nieuwe behoeften kennen. De strijd om het bestaan gaat hierdoor haar algemeen karakter verliezen en wordt meer individueel. Het gevolg hiervan is weer dat, zooals Mallinckrodt het uitdrukt, de aansprakelijkheid van den persoon grooter wordt.¹⁾ De stam verdwijnt als economisch middelpunt. Thans is de gelegenheid tot schakeering onder de vroeger gelijke en gelijkwaardige leden ontstaan. In de maatschappij treffen wij nu economisch sterken en economisch zwakkeren aan.

Het kan nu zoover komen dat de laatst genoemden van de eersten afhankelijk worden. Deze afhankelijkheid kan ten slotte weer zoo groot worden, dat zij aanleiding geeft tot slavernij. Aangezien het economisch overwicht ten slotte tot uiting komt in een schuld die de zwakkeren bij de sterkeren hebben, wordt deze vorm van slavernij vaak aangeduid met den term „schuldslavernij”.

Deze toestand zal echter niet zoo gemakkelijk optreden wanneer het contact tusschen primitieven en meer ontwikkelden nog niet zeer intensief is, d.w.z. wanneer beide groepen nog in hun eigen maatschappij leven. Wel kan nu door handel een schuld ontstaan, maar deze schuld brengt daarom nog geen afhankelijkheid met zich mede, omdat zij de positie van de primitieve in zijn eigen maatschappij geen schade toebrengt. Wil dus de meer ontwikkelde zijn schuldenaar

1) Mallinckrodt I p. 136, p. 171.

werkelijk van zich afhankelijk maken en hem daardoor noodzaken een positie als slaaf te gaan innemen, dan moet hij hem uit die gemeenschap verwijderen.

Zoo meldt Kruyt, dat in vroeger tijden de Loewoeërs (Boegineezen) de Posoërs overheerschten en wel in dien zin dat zij deze laatsten steeds afzetten en kneveldten. Vele Posoërs raakten bij de Loewoers in de schuld en werden dan als slaaf naar den overkant van de bergen gevoerd. Nu nog zijn in het Loewoesche gebied enkele dorpen die door Posoërs bevolkt zijn, die vroeger op bovengenoemde wijze naar Loewoe waren vervoerd.¹⁾ In „Papa I Woente” wordt vermeld hoe een To Pebato wegens schuld aan Mohammedaansche kooplieden, door dezen als slaaf werd meegevoerd.²⁾

Op Ceramlaet werd door de vreemde handelaren aan de eilandbewoners onbepaald crediet gegeven. Bij niet betaling werd de schuldenaar aangeklaagd bij zijn hoofd, die zijn eigendommen verkocht en hem desnoods als „pandeling” aan de schuldeischers overleverde.³⁾

In deze gevallen zal het er echter dikwijls toe geleid hebben, dat de meer ontwikkelden er de voorkeur aan gaven, dat de schuld niet werd betaald, zoodat dus de schuldenaar als slaaf kon worden meegevoerd. De schuld, ontstaan door het economisch overwicht, is dan niet meer dan een dekmantel voor gewonen roof. Van Pontianak tot Boenoet, zoo melden v. Lijnden en Groll, regeeren thans Maleische vorsten. Vele Dajaks worden zonder wettige reden en alléén onder voorwendsel, dat zij schuld hebben, door den vorst opgelicht en verkocht.⁴⁾

Volgens Veth gingen de Maleiers aldus te werk : Zij plaatsden een schotel met rijst in de nabijheid van een Dajaksch huis en verbergen zich in de nabijheid. Een Dajak komt naar buiten en eet van die rijst. Nu komen de Maleiers te voorschijn en eischen een buitensporig hoogen prijs voor de genuttigde rijst. De Dajak kan natuurlijk niet betalen en wordt wegens schuld als slaaf weggevoerd.⁵⁾

1) A. C. Kruyt 1924 p. 15.

2) id. 1910 p. 206.

3) Riedel 1886 p. 170.

4) Van Lijnden en Groll p. 625, p. 628.

5) Veth II p. 336.

Thans volgen eenige gevallen waarin de economisch sterken een bepaalde groep vormen in de gemeenschap zelf; en wel in de eerste plaats die, waar deze groep oorspronkelijk van vreemde afkomst is. Een zeer goed voorbeeld van dezen toestand vinden wij bij de West-Toradja's beschreven door Kruyt. Evenals bij de reeds genoemde Bare'e-sprekers is hier sprake van immigranten en autochthonen, van meer ontwikkelden — primitieven dus. In Lore waren de edellieden (immigranten) het talrijkst. Overal waar zij zich hadden gevestigd sloot een deel der bevolking zich bij hen aan. Voor hen zorgde de edelman; hij had zich meester gemaakt van het land en begunstigde op zijn beurt weer diegenen, die zich bij hem aansloten. Overwegingen van magischen aard (de edellieden zouden o.a. een geheimzinnigen invloed op de gezondheid en het welzijn van een gewonen man uitoefenen) bonden de „hawi” (slaven) nog steviger aan den „toeana” (adel)¹).

Hiermee is dus een afhankelijkheidsverhouding tusschen de autochthonen en de immigranten geschapen. Zeer terecht merkt Kruyt echter op, dat deze verhouding nog niet zonder meer vergeleken mag worden met die van meester en slaaf. „Hawi” beteekent letterlijk niets anders dan „boven zijn” „in huis zijn bij”, „deel uitmaken van het gezin zonder verwant te zijn aan de bewoners van het huis”. Slechts als op den langen duur de „hawi” zonder intensieven steun van de „toeana” den strijd om het bestaan niet vol kan houden, zal hij in een slaven-positie geraken.

Kruyt merkt dan ook op: „Had de „toeana” schulden voor de „hawi” betaald, dan werd de verhouding heel anders; hierdoor werd de „hawi” op den duur werkelijk slaaf. Maar men bleef hem „hawi” noemen. Er bestond dus een groot onderscheid tusschen den eenen „hawi” en den ander. En wel, al naar gelang de grootere of mindere graad van afhankelijkheid waarin de edelman hem had gebracht.”

Bij de Koelawi- en Korogroepen had men in den ouden tijd

1) A. C. Kruyt manuscript.

geen slaven; eerst toen de edellieden in het land kwamen, zijn er ook slaven gekomen. Hier waren de immigranten echter veel minder talrijk dan in Lore. Een tusschenstand is hier dan ook blijven bestaan, omdat de autochthonen hier slechts gedeeltelijk afhankelijk zijn geworden van de immigranten.¹⁾ O.i. moeten wij dit aldus opvatten, dat de immigranten door hun gering aantal de economische structuur van de maatschappij niet voldoende hebben weten te beïnvloeden, zoodat slechts de zwakke broeders onder de primitieven, of zij die meer intensief contact met hen hadden gezocht, hun slaven zijn geworden. De slaven waren hier lieden uit het volk, die, zegt Kruyt, zoo zeer in de schuld zaten, dat zij practisch de slaven waren van hun schuldeischers, de edellieden.²⁾

Bij de Moriërs van Tinompo (beschreven door J. Kruyt) treffen wij de „mokole” aan. Dit zijn hoofden of vorsten, die beschouwd worden als wezens van hoogere orde. Eenzelfde verschijnsel dus als bij den adel der West-Toradja's. Had iemand nu schuld, dan dwong men hem slaaf te worden bij zoo'n „mokole”.³⁾ Deze „mokole” vermeldt A. C. Kruyt bij de To Wana op Oost-Celebes, waar zij meest „basali” werden genoemd. Was iemand niet in staat zijn schuld te betalen, dan deed de „basali” dit voor hem en de man werd zijn slaaf.⁴⁾

Ook uit de volgende mededeelingen blijkt, dat deze schuldlavernij eerst ontstond na contact met meer ontwikkelde vreemdelingen. Volgens Mallinckrodt leerden de Dajaks haar kennen door het contact met de Maleiers.⁵⁾ Aan deze laatstgenoemden hebben, volgens Neumann, ook de Bataks dit instituut ontleend.⁶⁾ In de Lampongs zou het reeds vroeg bekend geweest zijn; eerst echter na contact met andere volken.⁷⁾ Riedel meldt zelfs, dat volgens de ouden van Leti, Moa en Lakor het verklaren van schuldenaren tot slaven daar door de blanken in zwang is gebracht.⁸⁾

1) A. C. Kruyt manuscript.

2) id. manuscript.

3) J. Kruyt p. 105.

4) A. C. Kruyt 1930 p. 460.

5) Mallinckrodt I p. 136.

6) Neumann p. 41 noot.

7) Cornets de Groot p. 453.

8) Riedel 1886 p. 385.

Op het punt echter van de schuldlavernij bestaat in de literatuur veel verwarring en oneenigheid. Dikwijls vindt men in dit verband de term „pandelingschap”. Velen hebben gemeend het pandelingschap van de slavernij te moeten onderscheiden en hebben beide instituten als principieel verschillend aangemerkt. Anderen echter achten dit niet noodig en gebruiken beide termen door en voor elkaar, zoodat blijkt, dat zij een essentieel verschil niet opmerken. Beide opvattingen vinden wij vereenigd in één persoon bij Nieboer, die eerst de „pawned debtors” van de slaven uitsluit, doch later beweert, dat zij, zoolang zij in dien toestand verkeeren, toch wel als werkelijke slaven te beschouwen zijn.¹⁾ In het algemeen zullen deze „pandelingen” als afhankelijken, op wier persoon een ander reeds rechten heeft, even goed als slaven te beschouwen zijn, als alle andere reeds besproken afhankelijken.

Het zal echter duidelijk zijn, dat de bevolking zelf deze nieuwe afhankelijken uit eigen kring, wier positie bovendien slechts een tijdelijk karakter droeg, daar immers door betaling van de schuld de oorzaak van die positie te niet gedaan kon worden, met andere oogen beschouwde dan de reeds aanwezige slaven van vreemde afkomst, die men nooit anders dan als zoodanig had gekend.

Uit de volgende voorbeelden blijkt, dat bij sommige volken dit verschil zoodanig gevoeld werd, dat de overgang van pandeling naar slaaf op officieele wijze moest geschieden.

Bestond er bij de Pasemahers geen hoop dat de pandeling (noenggoei) ooit zijn schuld zou voldoen, dan werd hij tot slaaf (patjal) verklaard. Hem werd een eed opgelegd waarin zeer typisch werd geformuleerd, dat bij verzet tegen zijn meester „siksě dan pędjěrěnjě lebat kě batoe dan kajoe” (pijniging en leed er van zou afstuiten tegen hout en steen; m.a.w. den meester niet treffen), terwijl in het omgekeerde geval „siksě dan pędjěrěnjě laboe kě toelang dan daging” (zou doordringen in vleesch en been). Tenslotte bij over-

1) Nieboer p. 38, 39.

trekking van den eed „binase datang k  oeboe alai — alai” (verderf over zijn nazaten zich zal uitstrekken). ¹⁾

Bij de Bataks uit het Pane- en Bilastroomgebied kon een pandeling, wanneer hij te veel schuld had, de schuld te lang liet uitstaan, er nieuwe bij ging maken of er zich in het geheel niets aan liet gelegen liggen (m.a.w. wanneer het zich liet aanzien, dat de afhankelijkheid van blijvenden aard was) door middel van rechterlijk vonnis tot slaaf gemaakt worden. ²⁾ Ook de op blz. 8 in regel 8 e.v. genoemde voorbeelden doen dit verschil duidelijk uitkomen.

Ten slotte zijn er enkele feiten te noemen, waaruit blijkt, dat men zoozeer rekening houdt met het tijdelijk karakter der schuldslavernij, dat men de tijdelijk afhankelijken, in afwachting of hun toestand in een blijvende zal overgaan, in hun oude maatschappelijke positie handhaaft. Zoo meldt van Rhijn dat in Wadjo de pandeling tot de maradeka bleef behooren. ³⁾ In Mandar was het pandelingschap een instituut dat los stond van de indeeling der standen. ⁴⁾ Ook volgens Friedericy behoorden bij de Boegineezen en Makassaren de pandelingen tot de groep der vrijen. ⁵⁾ In de Adat Lambaga heet het: „Door een pandeling wordt verstaan een *vrij* mensch die van een ander *vrij* mensch eene geldsom heeft geleend onder voorwaarde van, in afwachting van de terug-gave, voor den geldschieder te zullen gaan arbeiden. ⁶⁾

Ook de volgende opmerking van Neumann, met betrekking tot de Bataks in het Pane- en Bilastroomgebied, doet iets in dezen geest vermoeden. De pandhouder nl. was geen „waris” over de pandeling, zoodat hij, als hij *vrij* man bleef en kinderen had, zijn „waris” en „toengko” kon vorderen. ⁷⁾

In deze gevallen is dus aan een der vereischten van de definitie niet voldaan. Wij mogen deze lieden dan ook niet in de categorie der slaven plaatsen.

In verreweg de meeste gevallen staat echter daar, waarvan

1) Hoven p. 526.

2) Neumann p. 29.

3) Friedericy p. 454.

4) A. B. XXXVI p. 326.

5) Friedericy p. 466.

6) A. C. H. Graafland p. 44 noot.

7) Neumann p. 43.

pandeling gesproken wordt, de maatschappelijke positie ten achter bij die der vrijen. Zoo iemand kan dan zonder bezwaar met den term „slaaf” aangeduid worden. Zien wij soms ook in deze gevallen vermeld, dat het pandelingschap in slavernij overgaat, dan wil dit dus niets anders zeggen, dan dat de mogelijkheid om terug te keeren tot een onafhankelijke positie moeilijker wordt. Een overgang dus, waarvoor de definitie ruimte open laat. De gevolgen van zoo'n overgang zijn, indien zij er „überhaupt” nog zijn, geen andere, dan dat de meester in de uitoefening van zijn eigendomsrechten misschien wat minder beperkt wordt dan in den tijd der voorloopige afhankelijkheid. Aangezien deze overgang dus zoo weinig te beduiden heeft, zal deze in het algemeen geleidelijk verlopen, zoodat de reeds genoemde officiële wijze tot de uitzonderingen zal behooren. Zoo vervielen in Enrekang de pandelingen, die hun schulden niet meer betalen konden tot slavernij. ¹⁾ Volgens Engelhard zijn pandelingschap en slavernij in den grond van den zaak hetzelfde, doordat het eene in het andere overgaat. ²⁾ In het vorstendom Boni werden de pandelingen in de eerste jaren van hun dienstbaarheid als zoodanig beschouwd. Blijft de afrekening echter langer achterwege, dan ging de pandhouder langzamerhand als zijn slaven beschouwen. ³⁾ Volgens een rapport over het landschap Donggala raakte de verhouding schuldenaar — schuldeischer langzamerhand in het vergeetboek en de pandeling werd slaaf. ⁴⁾ Volgens Helfrich ont-aardde in het Boven-Djambigebied het pandelingschap in vele gevallen in erfelijke dienstbaarheid. ⁵⁾ Bij de Lam-pongers leidde pandelingschap op den langen duur tot slavernij. ⁶⁾

Er zij de aandacht op gevestigd, dat men den term pandeling bijna uitsluitend gebruikt voor afhankelijken door schuld, behoorenden tot den eigen kring. Immers wordt men pandeling buiten de eigen gemeenschap, dan is een onder-

1) Tideman b. p. 369.

2) Engelhard 1884 II p. 134.

3) Bakkers 1866 p. 153.

4) Bijdr. T. L. V. 58 (1905) p. 521.

5) Helfrich 1905 p. 346.

6) Francis I p. 208.

scheiding tusschen slaaf en pandeling niet meer noodig, aangezien dan de kans op een terugkeer naar de onafhankelijke positie voor de laatstgenoemde niet meer gunstiger is dan die van de eerstgenoemde. Ligtvoet meldt dan ook, dat diegenen, die als pandeling op Soembawa werden aangevoerd, daar eenmaal aangekomen zijnde, geheel als slaven werden aangemerkt. ¹⁾

Een enkele maal wordt vermeld, dat alleen bepaalde schulden tot schuldlavernij aanleiding kunnen geven. Zoo vinden wij bij de Maleiers op Borneo soms een onderscheid vermeld tusschen „oetang wang” en „oetang badan”. De eersten, waarmede de gewone koop- en speelschulden worden bedoeld, konden geen aanleiding zijn tot het ontstaan van dienstbaarheid. ²⁾

Een dergelijk onderscheid behoort echter tot de uitzonderingen. In het algemeen konden alle mogelijke soorten van schuld aanleiding zijn tot slavernij. Cornets de Groot spreekt b.v. ten aanzien van de Lampongs, van alle, niet te geringe schuld. ³⁾ Wel vinden wij in dit verband verschillende oorzaken tot de schuld vermeld, waarvan wij enkele karakteristieke willen noemen.

Soms blijkt de schuld een gevolg te zijn van een tekort aan de allereerste levensbehoefden. Zoo meldt Legatt dat bij de Zeedajaks menigeen slaaf werd, doordat zijn rijstooft onvoldoende was en daardoor verplicht was rijst te leenen bij anderen. ⁴⁾ Hetzelfde meldt Willer van de Bataks uit Mandailing en Pertibië. ⁵⁾ Indien bij de Tagalogs iemand door zijn verwanten gevoed werd, gedurende tijden van hongersnood, gebeurde het, dat hij daarom later tot slaaf gemaakt werd. Dit gold ook voor een wees, die bij zijn familie om voedsel aanklopte. ⁶⁾ Op Soembawa waren vele lieden in dienstbaarheid geraakt, die tijdens de uitbarsting van de Tambora en den daarop volgende hongersnood,

1) Ligtvoet p. 570.

2) Van Lijnden en Groll p. 628.

Veth II p. 203 noot.

3) Cornets de Groot p. 474.

4) A. B. XIII p. 101.

5) Willer 1846 p. 195.

6) Blair and Robertson III p. 288.

zich zelf voor een gantang rijst hadden verkocht. ¹⁾ Sommige van deze eilandbewoners vluchtten voor deze natuurramp naar Zuid-Celebes, waar hen hetzelfde lot wachtte. ²⁾ Endehneezen gingen in tijden van hongersnood naar Soemba, om daar padi op crediet te leveren en om daarna, als betaling niet kon geschieden, deze Soembaneezen in dienstbaarheid mee te voeren. ³⁾ In zijn Wetten in gebruik op de Westkust van Borneo, vermeldt Ullmann een voorschrift, dat klaarblijkelijk dergelijke wantoestanden tegen wil gaan. Uitdrukkelijk is het verboden iemand tot slaaf te maken, dien men in tijden van hongersnood van voedsel heeft voorzien. Waarschijnlijk om dit gebod zoo goed mogelijk te doen werken, is tevens bepaald, dat de aldus ondersteunde slechts de helft van het genotene behoeft terug te geven. ⁴⁾

Zeer dikwijls vinden wij als oorzaak van de schuld de boete vermeld. De boete heeft bijna steeds het karakter van een schadevergoeding, zoodat de delinquent bij niet betaling schuldslaaf moet worden bij den door hem benadeelden persoon. Slechts daar, waar zich een krachtig gezag ontwikkeld heeft, zien wij soms dat de overheid de boeten opeischt en in geval van niet betaling de schuldigen als slaven tot zich neemt. Voorbeelden hiervan zijn te vinden bij de Maleische vorstenhuizen op Borneo.

Ook kan het zijn dat het volgen van den adat zware verplichtingen met zich meebrengt, zoodat sommigen de kosten hiervan niet kunnen dragen en daardoor hun onafhankelijkheid verliezen. Zoo heeft men bij de To Bada een ceremonie („motinoewoei anake” genaamd) die dient om pasgeboren kinderen levenskracht toe te voegen. Hiervoor zijn buffel- of varkensoffers noodzakelijk. Velen vervielen vroeger door het volbrengen van deze ceremonie tot slavernij, omdat zij de vereischte offerdieren hadden moeten leenen. ⁵⁾ Bij de Ngadjoe's zijn het de tiwafeesten (doodenfeesten) die zulke hoge kosten met zich meebrengen, dat soms velen na afloop

1) Ligtfoot p. 570.

2) Kooreman p. 363.

3) Roos 1877 p. 494.

4) A. B. XXVI p. 400.

5) Woensdregt 1930 p. 325.

tot den slavenstand vervallen zijn. Ook een feest, dat gegeven wordt bij het genezen van onvruchtbaarheid, had dergelijke gevolgen.¹⁾ Op Tanimbar vervielen lieden tot den slavenstand, die schulden hadden moeten maken om de begrafenis van hun ouders te kunnen bekostigen.²⁾

Tenslotte is er nog een andere wijze waarop de aanwezigheid van vreemden, in of bij de primitieve maatschappij, slavernij doet ontstaan. Er zijn n.l. in de primitieve gemeenschap menschen die zich zoodanig gedragen hebben, dat deze gemeenschap hen het recht, om verder in haar voort te bestaan, ontzegt. Deze lieden waren dus vroeger aan den dood overgeleverd. Nu hebben zij echter een kans om hun leven te redden, omdat de aanwezigheid van de vreemden voor hen een levensmogelijkheid biedt, buiten de eigen gemeenschap om. Dat zij echter, die in hun eigen maatschappij van alle rechten waren beroofd, daar een positie als slaaf zullen hebben moeten aanvaarden, laat zich gemakkelijk denken.

Von Dewall noemt in Matan de bij de Oostelijke Dajaks voorkomende straf „oeloer”; d.i. slavernij bij den vorst.³⁾ Ten aanzien hiervan zegt Tromp met betrekking tot Koetei: Oeloer noemt men het feit dat misdadigers die uit lijfsbehoud toevlucht zoeken in de Dalem. Dit doen zij die amok gemaakt hebben of een getrouwde vrouw geschaakt hebben, want zij zijn des doods schuldig en mogen door iedereen terecht gesteld worden. De misdadiger krijgt in de Dalem lijfsbehoud, maar verliest levenslang zijn vrijheid. Men drukt dit uit met het gezegde: „hidoep djiwa, mati bangsa” (het lichaam blijft leven, maar de stam sterft).⁴⁾

Bij de Moriërs van Tinompo vluchtten lieden die de doodstraf hadden verdiend in het huis van de „mokole”. Het was zelfs reeds voldoende, dat, ingeval zij dit huis niet meer konden bereiken, zij er met het een of ander naar gooiden en het raakten.⁵⁾

Volgens Willinck is deze vorm van slavernij een der

1) A. B. XXXVI p. 115, p. 111.

2) Riedel 1886 p. 293.

3) Von Dewall 1862 p. 23.

4) Tromp 1888 p. 84.

5) J. Kruyt p. 70, 71.

oudste in de Minangkabausche gemeenschap. De moeder en haar natuurlijk kind zochten op deze wijze toevlucht bij den Radja (die van Hindoe-Javaansche afkomst was), om zoodoende haar leven en dat van haar kind in veiligheid te brengen. ¹⁾

Deze toestand zal echter alléén hebben bestaan, zoolang de misdaad werkelijk met den dood bestraft moest worden. Later zal veelal de boete het gedane onrecht hebben kunnen vergoeden. Typeerend is in dit verband een opmerking van Combes met betrekking tot de Moro's. Er zijn, volgens hem, ook misdaden, waarop de doodstraf staat; „maar er is geen straf die niet door geld of have kan worden afgekocht en wie niets heeft, die houdt nog de vrijheid over om zich zelf over te leveren.” ²⁾ Wij vinden bij de reeds vermelde schulden die uit boete bestaan, dan ook dikwijls het bloed- of weergeld vermeld.

Wie dus de boete niet betalen kan, levert zich zelf over of leent het geld eerst van een ander. Het aparte karakter van het toevlucht zoeken is nu verdwenen en deze gevallen onderscheiden zich dus in niets meer van de andere der schuldslavernij. Het is noodig hierop de aandacht te vestigen, aangezien dikwijls in de literatuur vermeld wordt, dat men slaaf wordt door misdaad, zonder meer.

Dit is natuurlijk mogelijk wanneer er b.v. een krachtig gezag bestaat, zoodat de overheid de misdadigers kan dwingen om een slavenpositie in te nemen. Hierop schijnt Neumann te doelen wanneer hij, constateerende dat bij de Bataks uit het Pane- en Bilastroomgebied slechts de adel slaven mag houden, van meening is dat de eenige voorstelling, die men zich hier van de wording van de slavernij kan maken, deze is, dat zij een straf was voor begane misdrijven, zoodat er dadelijk een afscheiding werd gevormd tusschen misdadigers die in de termen van slavernij vielen of slaven eenerzijds en niet-misdadigers en hen wien andere straffen waren opgelegd of vrijen anderzijds. ³⁾

1) Willinck p. 133, p. 135.

2) A. B. XVI p. 273.

3) Neumann p. 28.

Aangezien echter een krachtig centraal gezag, dat voor het ontstaan van dergelijke slavernij noodzakelijk is, in de meer primitieve maatschappijen nog niet te vinden zal zijn geweest, is het ons inziens niet juist te meenen, dat deze slavernij als straf de eerste vorm van dit instituut zal zijn geweest.

Veel meer zal dan ook in het door ons behandelde gebied de misdaad aanleiding hebben gegeven tot slavernij door het toevlucht zoeken en bovenal langs den omweg van de niet betaalde boete. Ten aanzien van Nias b.v. deelt Schröder mede dat de gevallen van slavernij door misdaad op de laatst genoemde wijze moeten zijn ontstaan.¹⁾

Als laatste zij er thans nog op gewezen, dat wij bij slavernij door schuld, boete of straf soms vermeld zien dat vrouw en kinderen of zelfs nog andere familieleden het hoofd van het gezin, dat in dezen vorm van slavernij geraakt is, volgen, terwijl dat soms ook niet het geval blijkt te zijn. Al schijnt de eerste van deze beide mogelijkheden wel zeer aannemelijk, daar het zich gemakkelijk laat denken dat in vele gevallen de leden van het gezin, omdat zij op hun beurt weer van het gezinshoofd afhankelijk waren, hem in zijn dienstbaarheid zullen zijn gevolgd, hiertegenover staat dat dit niet noodzakelijk het geval behoeft te zijn geweest, terwijl ook andere factoren, zooals b.v. de aansprakelijkheid van de leden van een gezin of een familie voor de schulden door een hunner aangegaan, hierin een rol zullen spelen. Aangezien echter de bestudeering van deze factoren en hun invloed ons te ver van ons onderwerp af zouden voeren, blijven verdere beschouwingen hieromtrent achterwege.

---

1) Schröder p. 370.

HOOFDSTUK II.

DE SOCIALE POSITIE DER SLAVEN IN VERBAND MET DE ECONOMISCHE FUNCTIE DER SLAVERNIJ.

De maatschappij van de door ons besproken volkjes wordt bijna zonder uitzondering gekenmerkt door een gesloten huishouding, waarmee wij bedoelen dat zij bijna steeds economisch zelf-genoegzaam zijn en niet of slechts in zeer geringe mate voor het marktverkeer met anderen produceeren. Dit brengt met zich mede, dat de slavernij voor deze volken als een „industrial system” slechts geringe waarde heeft. Wel hebben wij eenerzijds te doen met landbouwers, die bovendien nog de beschikking hebben over onontgonnen gronden, hetgeen volgens Nieboer gunstige factoren zijn voor een slavernij met groote economische beteekenis, doch anderzijds is het feit, dat eigenaar van kapitaal en land, om de woorden van Nieboer te bezigen, „cannot derive any profit from employing more than a certain number labourers”,¹⁾ voor een ontwikkeling van de slavernij juist als een „industrial system” van eenige beteekenis een belemmering. De eigenaar van slaven kan immers hun arbeids- en productie-vermogen slechts aanwenden ten bate van het onderhoud van hem en zijn familie en hiertoe is uiteraard een beperkt aantal slaven voldoende.

Toch vinden wij soms melding gemaakt van een onverwacht groot aantal slaven, zoowel bij één volk als bij één meester.²⁾

1) Nieboer p. 338.

2) De opgaven betreffende het aantal zijn slaven steeds met de noodige reserve te accepteeren. Vaak zijn het ruwe schattingen, terwijl soms naast het getal der slaven geen aantal vrijen wordt genoemd, zoodat omtrent de onderlinge verhouding niets blijkt. Tenslotte zijn er schrijvers, die wel een onderscheid maken tusschen pandelingen en slaven, maar bij wie het niet uitkomt of zij bij de getallen, die zij opgeven, één of beide soorten van afhankelijkjen bedoelen.

Zoo bedroeg volgens van Baak het aantal slaven in Gorontalo één derde van de totale bevolking.¹⁾ Bij de Tonapoe zou de verhouding van slaven tot vrijen gelijk 10 : 1 geweest zijn.²⁾ In de ond. afd. Bankala in Midden-Celebes maakten de vroegere slaven en pandelingen het grootste gedeelte van de bevolking uit.³⁾ Volgens Treacher in het Tampassoek district: „the proportion of free men to slaves was only one in three and in Marudu Bay only one in five”.⁴⁾ Met het groote aantal slaven der Bahau's maakten wij reeds kennis in het vorige hoofdstuk. Een zendeling bericht in het tijdschrift van Ned. Indië van 1855, dat een koning op Kisar 300 slaven bezat. In hetzelfde tijdschrift wordt vermeld dat op het eiland Endeh zelfs een man van gering vermogen nog minstens 20 slaven bezat.⁵⁾ Volgens Rappard hadden de hoofden op Nias 100 tot 200 slaven.⁶⁾ In Kota Baharoe maakten de slaven een vierde gedeelte van de bevolking uit.⁷⁾ In Semendo hadden sommige eigenaars 40 tot 50 slaven.⁸⁾

Gedeeltelijk is het groote aantal te verklaren uit hetgeen wij in het vorige hoofdstuk hebben gezien. Wanneer een aantal vreemden zich als heerschende groep onder een bevolking vestigt, zal het aantal slaven groot zijn in verhouding tot dat van de vrijen. Ook zonder dergelijke oorzaken echter heeft de gesloten maatschappij spoedig slaven genoeg en dit verklaart op zijn beurt een onderscheiding van de slaven in twee groepen, die wij bij vele volken in dit gebied aantreffen.

De meester kan slechts een gering aantal slaven gebruiken. Deze werken voor hem en hij onderhoudt hen. In de practijk komt dit meestal hierop neer dat hij hen huisvest, voedt en van kleding voorziet. Duiden wij deze slaven voorloopig aan als leden van de „eerste groep”. Voor de overige slaven heeft de meester geen emplooi meer. Deze moeten zich zelf

1) A. B. XVII p. 111.

2) A. C. Kruyt 1903 p. 203.

3) J. C. van Hasselt p. 367.

4) Treacher p. 90.

5) Tijdschr. Ned. Ind. 1855 p. 266, p. 299.

6) Rappard p. 603.

7) du Rij van Beest Holle p. 382.

8) Gramberg p. 458.

dan ook onderhouden. In de practijk heeft dit dikwijls het gevolg dat deze slaven een stukje grond voor zich zelf mogen bebouwen en apart wonen. Slechts wanneer er extra werk is, zooals bij huizenbouw of groote feestelijkheden, zien wij dat er ook voor deze slaven nog werk is, zoodat zij in die gevallen hun meester moeten bijstaan. Bovendien kan hij ook steeds over dat gedeelte van hun arbeids- en productievermogen beschikken, dat overblijft boven hetgeen zij aanwenden voor het eigen onderhoud. Hij kan hen dus nog belasten met een deel der werkzaamheden, b.v. om de eerste groep te ontlasten, of ook wel een aandeel eischen van hetgeen zij meer verworven hebben dan het noodzakelijke levensonderhoud. Duiden wij deze categorie, in tegenstelling met de reeds genoemde, voorloopig aan met „tweede groep”.

Thans volgen eenige voorbeelden waarin deze verdeeling en datgene wat er direct mee in verband staat meer of minder duidelijk tot uiting komen. Ling Roth verdeelt de slaven bij de Dajaks aan de Rejang rivier in „out-door slaves” en „in-door slaves”. „Out-door” werd men door koop, afkomst en promotie van „in-door” tot „out-door”. „In-door” werd men door koop of afkomst. Kinderen, waarvan één der ouders „out-door” was en de andere „in-door”, werden gelijkelijk verdeeld met dien verstande, dat het eerste kind den meester en de klasse van den vader volgde, het tweede die van de moeder. enz. Regel was dat de „out-door slaves” tweemaal twaalf dagen in het jaar voor hun meester werkten. De eigenaars van een „out-door” echtpaar hadden het recht één der kinderen van zoo'n echtpaar tot zijn huwelijk den dienst van „in-door” slaaf te laten doen. Na het huwelijk werd die „in-door” weer „out-door”.¹⁾

Ook bij de Bahau-, Kenja- en Kajanggroep treffen wij deze verdeeling aan. Nieuwenhuis zegt dat de slaven, indien het aantal dit toeliet, bij het hoofd inwoonden. Dikwijls woonden zij ook in eigen huizen en soms zelfs geheel afgezonderd op afgelegen stukken.²⁾ Volgens Hose en MacDougall woon-

1) Ling Roth II p. 210, 211.

2) Nieuwenhuis 1900 I p. 170. id. 1904 p. 316.

den de slaven der Kajans en Kenja's in de kamer van het hoofd. Sommige slaven-families mochten echter een eigen kamer bewonen en werden dan genoemd: „slaves outside the room". Meestal had de meester dan niet veel macht meer over hen en hij zag daar dan ook wel eens vrijwillig van af. Deze slaven bleven in dit geval evengoed tot den slavenstand behooren. ¹⁾

Engelhard is in dit opzicht uitvoeriger. Bij de Kidjin-Dajaks woonden de slaven meestal bij den meester, die de vruchten plukte van hunnen arbeid. Zij waren verplicht hem steeds te volgen waar hij ging. Tegen betaling van 13 stukken katoen mochten zij echter afzonderlijk gaan wonen. Zij waren dan vrij in hun bewegingen. Zij moesten jaarlijks $\frac{1}{5}$ van de padi-oogst (soekawan) aan hun meester afstaan. De meester moest hen echter van rijst voorzien in geval van misgewas of hongersnood. Er zouden zeer vele kampongs zijn, uitsluitend door dergelijke vrije slaven bewoond. ²⁾

Kükenthal wijst er op dat bij de Kajans twee soorten slaven zijn, n.l. de huisslaven en zij „die eine Farm bewirtschaften". De helft van de opbrengst van deze farm moesten zij aan den meester afstaan. ³⁾ Baring Gould en Bampfyldde maken onderscheid tusschen „serfs" en „slaves". ⁴⁾

In het Tampassoek district volgens Treacher: „Slave couples, provided they support themselves are allowed to set up a home and cultivate a patch of land." ⁵⁾

Bij de Ngadjoe's wordt de verdeling vermeld door Becker. Hier was een groep van dienstbaren, „olo utang mendeng" genaamd. Zij dienden slechts bij bepaalde gelegenheden en dan voor enkele dagen. Daar tegenover stonden de „djipen", die bij hun schuldheer inwoonden. ⁶⁾

In Mandar werden zoowel de erfslaven als de pasverworven slaven ten huize van hun meester gevoed, gekleed en gehuisvest. Soms mocht een slaaf echter, b.v. uit hoofde van diensten aan zijn meester bewezen, op zich zelf gaan wonen; hij behoefde

1) Hose and MacDougall I p. 70.

2) Engelhard 1897 p. 468.

3) Kükenthal p. 276.

4) Baring Gould and Bampfyldde p. 18.

5) Treacher p. 89.

6) Becker p. 462.

dan alléén nog maar bij speciale gelegenheden te dienen. ¹⁾

Matthes spreekt in zijn Boegineesch—Hollandsch woordenboek van „ata manjameng”. Dit zijn slaven of slavinnen, die het aangenaam hebben, d.w.z. die alleen bij speciale gelegenheden een beetje licht werk moesten doen. ²⁾

Volgens Friedericy woonden de slaven bij de Boegineezen en Makassaren soms bij hun meester in, soms afzonderlijk. De eersten deden het huis- en veldwerk. Zij kregen daarvoor eten en kleeding. Diegenen die afzonderlijk woonden, hielpen hun meester alléén bij speciale gelegenheden b.v. bij huwelijksfeesten e.d. Zij hadden een goed leven en werden daarom „ata manjameng” genoemd. ³⁾

Riedel vermeldt in de landschappen Holontalo, Limoetoe, Bone, Boalemo en Kattingola eenerzijds de „mongoohoele”, die niet meer bij hun meester inwoonden en die hem alléén nog maar bij plechtige gelegenheden behoefden bij te staan en anderzijds de „wato to taloe” of gewone slaven. ⁴⁾

Volgens Adriani en Kruyt woonden bij de Bare'e-spreekende Toradja's de gehuwde slaven apart en kwamen alléén maar bij speciale gelegenheden werken. ⁵⁾

Bij de Pasemahers woonden de schuldslaven bij den schuldeischer in, die hen tevens van voedsel voorzag. Van de andere slaven woonden de „patjal” in gehuchten op de ladangs die „talang” genoemd werden. De minste soort der slaven, de „goendiks”, bleven in de doesoen zelf wonen. ⁶⁾

In de marga Semindo Darat woonden de slaven nu eens in „talangs” vereend, dan weer op een afzonderlijke ladang, maar ook wel bij hun heer in. ⁷⁾

Bij de Bataks uit de Pane- en Bilastroomgebied had men huisslaven, „hatoban mangoloi” (d.w.z. slaven die bedienen of doen wat gewenscht wordt) en veldslaven, „hatoban marsora”. De eerste deden het huiswerk, de laatste het veldwerk. Dezen woonden ook op de velden en voorzagen in

1) A. B. XXXVI p. 327.

2) Matthes 1874 p. 805.

3) Friedericy p. 551, 552.

4) Riedel 1870 p. 66.

5) Adriani en Kruyt I p. 161.

6) Hoven p. 525, p. 526, p. 530.

7) Pauw ten Kate p. 537.

eigen onderhoud. Huiswerk verrichtten zij alléén bij groote feesten. Gedurende dien tijd werden zij dan van voedsel voorzien. „Marsora” werden alléén getrouwde slaven. Ook de schuldslaven woonden bij den meester in.¹⁾

In Groot-Mandeling en Batang Natal moesten de pandelingen van den vorst, zoolang zij ongetrouwd waren, alle huis- en veldwerk verrichten. Zij werden dan van kleeding en voeding voorzien. Waren zij getrouwd, dan behoeften zij alléén nog maar te helpen als het druk was. Zij konden dus voor zich zelf werken en moesten dan ook voor hun eigen voeding en kleeding zorgen.²⁾ Bij de Toba-Bataks verdeelde men de schuldslaven, „paroetang ginongon”, in twee groepen. De eene groep, bestaande uit de „djolma mandingding”, behoefde slechts in het dorp van den schuldeheer te komen wonen, en hem bij te staan bij den belangrijken arbeid, als sawahbewerking, dorpssherstel, e.d. De andere groep, bestaande uit de „djolma mangadop”, zat veel dieper in de schuld dan de eerst genoemde, woonde bij den schuldeheer in en moest zijn geheele arbeidskracht beschikbaar stellen.³⁾

In het Bataksche rijkje Dolok woonden de slaven in het huis van het hoofd. Sommigen echter, die zich goed gedragen hadden, mochten met vrouw en kinderen apart in een hut gaan wonen, en mochten een gedeelte van hun tijd voor zich zelf besteden.⁴⁾ Op Nias maakt Schröder onderscheid tusschen huisslaven en veldslaven. Hij spreekt ook over slaven die apart wonen en die in hun eigen onderhoud voorzien.⁵⁾

In de Minangkabau zien wij de plaatsing in de tweede groep als een soort vrijlating vermeld.⁶⁾ De slaven konden

1) Neumann, p. 32, p. 33, p. 42. 4) Westenberg 1905 p. 586.

2) Heyting p. 248.

5) Schröder p. 350.

3) Vergouwen p. 420, 421.

6) Ook Schwaner spreekt bij deze verdeeling van de slaven in twee groepen van vrijlating. Indien n.l. bij de Ot Danoem het aantal slaven te groot werd, liet men de oudsten hunner vrij. Zij moesten dan in eigen onderhoud voorzien en waren slechts bij bijzondere gelegenheden verplicht diensten te bewijzen. Uitdrukkelijk voegt hij er echter aan toe dat deze vrijgelatenen zoowel als hun kinderen aan hun meester onderdanig en dienstplichtig bleven. (II p. 80, 81).

hier in tegenstelling met een anderen vorm van vrijlating, „lapas ajam” (zoo vrij als een kip) verklaard worden. In dit geval moesten zij bij verschillende gelegenheden nog diensten presteeren en mochten in geen geval de negri van hun meester verlaten. ¹⁾

Geurtjens spreekt op Kei van standsclaven; zij hadden hun eigen huishouden, en hielpen den meester alleen bij speciale gelegenheden. Hiertegeover stonden de huissclaven. Zij woonden bij den meester in en deden voor hem alle huis- en tuinwerk. Gingen voor hem visschen, roeien enz. ²⁾

In Beloe, op Midden-Timor, woonden de pas verkregen slaven bij den meester in. Zij verrichtten allerlei arbeid en hielpen bij den landbouw. Zij leefden geheel op kosten van den meester. Zij, die al langer tot den slavenstand behoorden, woonden afzonderlijk en legden eigen velden aan. Dien-tengevolgen moesten zij ook in eigen onderhoud voorzien. Zij hadden dan ook vrije beschikking over het grootste gedeelte van hun tijd en waren alleen verplicht den meester te helpen bij huizenbouw e. d. ³⁾

Elbert noemt op Boeton de slaven „kapowawe”, tegenover de lijfeigenen „maradika waipanda”. De eersten verrichtten alle huis- en veldarbeid, de laatsten moesten den meester een deel van hun oogst afstaan en hielpen bij zijn huizenbouw. ⁴⁾

Morga en Plasencia vermelden bij de Tagalogs twee soorten slaven. De „saguiguilir” dienden in huis. De andere groep bestond uit de „namamahay”. Deze woonden in eigen huizen en hielpen bij den landbouw. Tevens wanneer hun meester een groot feest gaf of een nieuw huis ging bouwen. ⁵⁾

Bij de Visaya's onderscheidt Loarca drie groepen van slaven.

1e: de „ayuey”. Deze woonden bij den meester in. Zij werkten drie dagen voor den meester, en een dag voor zichzelf.

2e: de „tumarapoc”, Deze leefden op zichzelf. Zij werk-

1) Willinck p. 139.

2) Geurtjens p. 176, 177.

3) Blair and Robertson XVI p. 112, VII p. 176.

4) Grijzen p. 124.

5) Elbert I p. 179, 180.

ten een dag voor den meester en drie dagen voor zichzelf. Dien eenen dag konden zij afkopen met een bepaalde hoeveelheid rijst.

3e: de „tomabatans”, die den meester vijf dagen per maand dienden en bij feestelijke gelegenheden. Deze vijf dagen mochten zij afkopen met een hoeveelheid rijst.

De ayuey-vrouwen werkten evenals de mannen in het huis van den meester. De tumaranpoc-vrouwen werkten de helft van de maand voor den meester en de helft voor zichzelf. Het werk bestond uit spinnen en weven. De tomabatan-vrouwen spinnen slechts een streng katoen voor hun meesters. Alleen de „ayuey” kregen voedsel en kleeding van hun meester, de anderen niet. ¹⁾

Bij de Maleiers in de W. Afd. van Borneo woonden sommige schuldsclaven bij hun schuldeischers in, en moesten dagelijks voor verschillende diensten gereed staan, genoten dan kleeding, voeding en eenig geld. Anderen verpandden zich dadelijk voor schuld, doch hielden zich in hun eigen woning, soms zeer ver van hun meesters verblijf op, en bebouwden hun eigen akkers. Zij namen de verplichting op zich hun heer te helpen als hij extra werkvolk noodig had, b.v. bij feesten of reizen. Deze trokken niet van hun heer, maar alleen op die dagen dat zij voor hem werkten, kregen zij voedsel. ²⁾

Bij de Boegineezen in Koetei was in 1887 de invoer van nieuwe slaven bijna geheel opgehouden, men had hier alleen nog erfslaven („atamana”). Van deze „atamana” waren er sommigen die hun eigen middelen van bestaan hadden. Zij behoefden hun meester dan alleen maar te helpen bij speciale gelegenheden. ³⁾

Voor plaatsing in de „tweede groep” moest de slaaf aan bepaalde eischen voldoen. Immers een zekere zelfstandigheid werd nu van hem vereischt. Bovendien was een dergelijke overplaatsing een groote verbetering in positie, zoodat

1) Blair and Robertson V p. 143, 145.

2) v. Prehn Wiese p. 134.

3) Tromp 1887 p. 194.

dus dikwijls, zooals wij uit de voorbeelden zagen, de uitverkorenen hiervoor in aanmerking kwamen. 1) Tevens zal het voor den meester het voordeeligst zijn geweest om zooveel mogelijk de getrouwde slaven in de „tweede groep” te plaatsen. Want liet hij die in de „eerste groep” dan zou hij ook hun gezinnen moeten onderhouden. In het algemeen zullen dus de slaven van de „tweede groep” genomen zijn uit hen, die in de maatschappij waren ingeburgerd en daarom meestal stamden uit families die reeds langen tijd tot den slavenstand behoorden, de „erfslaven” dus. Omgekeerd zullen de „pasverworven” slaven veel meer voor een plaats in de „eerste groep” in aanmerking gekomen zijn.

Dikwijls worden dan ook de leden der eerste groep met „pasverworvenen” en die der tweede groep met „erfslaven” aangeduid, of met andere termen van nagenoeg dezelfde strekking. Toch zal het duidelijk zijn dat deze terminologie niet juist is, althans niet algemeen gebruikt mag worden. Want de duur van de slavernij heeft met deze indeeling in principe niets te maken. Ook de meester, die slechts over één soort slaven beschikt, alleen „erfslaven” of alléén „pasverworven slaven” zal tot de indeeling in „eerste” en „tweede groep” overgaan als het aantal van deze ééne soort te groot wordt.

Dat bleek reeds uit hetgeen wij hierboven vermelden van de Boegineezen in Koetei. Ook in Mandar bleek het dat „erfslaven” in de „eerste groep” geplaatst waren.

Wij zagen hoe enkele schrijvers bij de benaming van deze twee groepen de woonplaats der slaven als uitgangspunt namen. Hoewel dergelijke benamingen strikt genomen niet algemeen gebruikt kunnen worden, aangezien niet altijd

1) De betere positie van de leden van de „tweede groep” wordt nog aardig geïllustreerd door het volgende voorbeeld: kon bij de Tagalogs iemand een boete niet betalen, dan werd hij slaaf bij de door hem benadeelde partij en werd dan „alipen sa guigilir” (d.w.z. geplaatst in de „eerste groep”). Soms slaagde de deliquent er echter in het benodigde bedrag bij een vriend te leenen. Dan werd hij slaaf bij dien vriend maar nu „alipen namamahay” (d.w.z. lid van de tweede groep) (Plasencia bij Blair and Robertson VII p. 180).

Deze meester plaatst dus zijn nieuw verworven slaaf in de bevoorrechte groep, van wege de vroegere vriendschap.

duidelijk blijkt waar de leden van de verschillende groepen wonen, terwijl het ook mogelijk kan zijn dat er tusschenvormen voorkomen, zoodat b.v. de slaven van de „tweede groep” nog onderdak bij hun meester vinden, willen wij toch duidelijkheidshalve het voorbeeld van deze schrijvers volgen en, waar noodig, de beide groepen of hun leden in het verloop van elkaar onderscheiden met de termen „intern” en „extern”.

Hoe groot de zelfstandigheid der slaven kon worden en tot welke consequenties zij kon leiden moge blijken uit de volgende voorbeelden waarin wij zien, dat de economische positie van de slaven aan die der vrijen gelijk werd en zelfs die van sommigen wel eens overtrof.

In Beloe hadden de slaven dikwijls karbouwen, paarden en zelfs slaven. ¹⁾ Van dit laatste spreken eveneens Roos betreffende Endeh, Nobele betreffende de Sadan-Toradja's, Treacher betreffende de Dajaks uit het Tampassoek district en Engelhard betreffende de Kidjin-Dajaks. ²⁾ Deze laatste voegt er aan toe dat de slaven hier soms rijker werden dan hun meesters. Dit wordt eveneens vermeld door Schwaner bij de Ot Danoem, door Riedel op Kisar en op de Zuidwestereilanden in een bron uit het tijdschrift van Ned. Indië uit 1855. ³⁾ Nieuwenhuis maakt nog melding van den rijkdom van sommigen slaven bij de Bahau's. ⁴⁾

Niet alleen de mate van zelfstandigheid, ook de geheele behandeling der slaven is het gevolg van de geringe economische beteekenis der slavernij. In de samenvattende literatuur betreffende de slavernij wordt bij de bespreking van het lot en de behandeling der slaven gewoonlijk onderscheid gemaakt tusschen gebieden waar de slavernij een geringe en die waar zij een groote economische beteekenis heeft. Zoo vinden wij bij Pfaff-Giesberg het volgende: „Die

1) Grijzen p. 125.

2) Roos 1877 p. 498, Nobele p. 19, Treacher p. 90, Engelhard 1897 p. 468.

3) Schwaner II p. 150, Riedel 1886 p. 406, Tijdschr. Ned. Ind. 1855 p. 226.

4) Nieuwenhuis 1904 p. 65, 66, 67.

Sklaverei der Ackerbauer, wie wir sie deutlich ausgestaltet in China, in vielen gebieten Süd-Asiens, in fast ganz Afrika und in vielen Teilen des Alten Amerika antreffen, stelt nun freilich meist ein recht erträgliches Abhängigkeitsverhältnis dar". Maar „bei den höheren Nomaden Völkern und überall da wo die Kultur von der Naturalwirtschaft zur Kapitalistischen Zivilisation auswächst, wird die Lage der Slaven nun eine grondsätzlich andere —. Es ist deutlich dasz das Schiksal der Slaven mit dem Fortschritt der Gesellschaft nicht etwa besser, sondern eher härter wird."

De verklaring van dit onderscheid in de behandeling der slaven is niet ver te zoeken. Het lot der slaven is immers in hooge mate afhankelijk van de taak die zij hebben te vervullen. In de gesloten huishoudingen der primitieven zal deze zich beperken tot landbouwwerkzaamheden, en eenige noodzakelijke huiselijke bezigheden, die meestal gezamenlijk met een deel der vrijen worden volbracht. De omvang van deze taak is, zooals wij zagen, zoo gering, dat zij gemakkelijk kan worden volbracht, ja zelfs is zij vaak te klein voor de beschikbare arbeidskracht. Voor uitbuiting der slaven (die aanleiding zou kunnen geven tot een slechte behandeling) is hier dus geen aanleiding. Zoo verwondert het ons niet, dat wij de positie van de Indonesische slaven in den regel als zeer gunstig beschreven vinden. Talloos zijn de berichten, die het slavenlot met termen als „goed", „dragelijk", „gunstig" en dergelijke beschrijven. Het is niet noodzakelijk hiervan een groot aantal te vermelden, ook daarom niet, omdat dergelijke termen weinig karakteristiek zijn, en de beoordeeling bovendien zeer subjectief is. Alleen wanneer de positie nader wordt omschreven is het mogelijk een beteren indruk te krijgen. Zoo wordt de verhouding van den slaaf tot den meester vaak vergeleken met die van de leden van het huisgezin, ten opzichte van hun gezins- of familiehoofd.

Hueting schrijft b.v. dat bij de Tobeloreezen de slaven behandeld werden als een soort mindere familieleden en Griizen vergelijkt de verhouding meester-slaaf in Beloe met

die van vader tot zoon of oudere tot jongere broer.¹⁾ Dergelijk formuleeringen vinden wij bij Riedel over Ceram, Boeroe, Ceramlaoet, Tanimbar en de Watoebela-eilanden, bij Vosmaer over het gebied van Laiwoei en Kendari, bij Kruyt betreffende Balantak, bij Goedhart betreffende Banggai, bij van Rijn, van Marle en Rookmaker betreffende Zuid Celebes, bij Engelhard betreffende Saleyer, bij Treacher, Gomes, Hose and MacDougall betreffende de onderscheiden Dajaksstammen; bij Pauw ten Kate, Van Vloten, Heyting en Neumann betreffende de verschillende Sumatraansche volken.²⁾

Deze berichten hebben in de eerste plaats betrekking op de interne slaven; het lot der zelfstandige leden van de externe groep laat zich echter gemakkelijk denken.

Hoe uitvoeriger de beschrijving is, des te beter kunnen wij ons een indruk van de behandeling der slaven vormen. Zoo zijn de volgende berichten, betreffende de Oost- en West-Toradja's van Kruyt en Adriani daarvoor zeer geschikt.

De slaven waren hier meestal familie-eigendom, terwijl bij de geboorte van ieder slavenkind werd uitgemaakt bij welk familielid het zou worden ingedeeld. Dit familielid trad dan verder als de meer directe eigenaar op. Was de behandeling nu slecht, dan deed de slaaf zijn beklag bij de familie. Waren de klachten gegrond of begon de familie te vreezen dat de slaaf op andere wijze genoegdoening zou zoeken, dan werd het familielid het recht op de familieslaven ontzegd. Soms kon hij dit recht terug verkrijgen, tegen betaling van een boete, maar bij andere stammen was hij het voorgoed kwijt. Zijn gezondheid zou zelfs gevaar loopen, indien hij doorging de slaven opdrachten te geven.

Doch ook de slaaf zelf kon, bij slechte behandeling, zorg

1) Hueting 1921 p. 245, Grijzen p. 124.

2) Riedel 1886 p. 101, p. 19, p. 154, p. 293, p. 194, Vosmaer p. 98, A. C. Kruyt 1932 p. 341, Goedhart p. 480, Van Rijn p. 369, Van Marle p. 547, Rookmaker p. 521 noot, Engelhard 1884 II p. 140, Treacher p. 88, Gomes p. 95, Hose and MacDougall I p. 70, Pauw ten Kate p. 537, Van Vloten p. 293, Heyting p. 248, Neumann p. 34.

dragen voor lotsverbetering. Hij verlaat de woning van zijn meester en begeeft zich naar een edelman in een ander dorp. Dit duidt men aan met termen die „opklimmen”, „ergens binnengaan”, „leunen”, (n.l. tegen een anderen edelman) en dergelijke beteekenen. Bij de West-Toradja's zond de edelman, bij wien de slaaf was opgeklimmen, de boodschap: „Er is een hond in mijn huis gekomen, wiens meester mij niet bekend is.” De meester liet antwoorden: „Dit is mijn hond en hier is een bladnerf om dien hond daarmee naar huis te slaan.” De „bladnerf” bestond uit een buffel. Is de meester echter niet meer op den slaaf gesteld en toont deze geen lust om weer terug te keeren, dan geeft de edelman, bij wien de slaaf is opgeklimmen, een buffel aan den meester. De slaaf verwisselt hierdoor van eigenaar.

Is de slaaf echter vast besloten om niet terug te keeren, dan klimt hij op als zijn aanstaande meester niet thuis is. Hij gaat naar diens slaapkamer en kleedt zich in de beste kleeven van den edelman. Zoo mogelijk behangt hij zich ook nog met diens sieraden. Ook gaat hij er wel toe over iets kostbaars te vernielen of iets dat niet vervangen kan worden. Al deze beleedigingen kunnen slechts vergoed worden met de persoon van den slaaf. Komt de oude meester hem nog terughalen, dan wordt zulk een hooge schading vereischt, dat die onmogelijk voldaan kan worden.

Ook de slaven die een meester zich privé had aangeschaft en die dus buiten de controle van de familie vielen, konden tot deze middelen hun toevlucht nemen.¹⁾

Al heeft de slavernij hier dan geringe beteekenis in economische zin, toch wordt een talrijk slaven-bezit zeer op prijs gesteld. Het bezit van vele slaven verhoogt iemands „standing”, terwijl zij bovendien een politieke factor van beteekenis kunnen zijn in dezen zin, dat de slavenbezitter steeds op een grooten aanhang van van hem afhankelijke personen rekenen kan. Dikwijls zien wij dan ook de hoofden in het bijzonder als eigenaars van vele slaven vermeld. Zoo

1) Adriani en Kruyt I p. 162, p. 198, 199, Adriani III p. 38, 39, p. 109. A. C. Kruyt manuscript.

meldt Roos dat op Endeh de macht van den adel voornamelijk berustte op hun slaven. ¹⁾ Hetzelfde meldt hij van Soemba. Zonder slaven had zelfs hij, die van de meest hooge afkomst was, niets te vertellen, terwijl omgekeerd iemand, die niet van adel was, het door zijn aan slavenbezit ontleende macht, tot radja van Palmedo had gebracht. ²⁾

Bij de Moriërs van Tinompo vormden de slaven het voornaamste machtssteunpunt van de „mokole” (J. Kruyt). ³⁾

Bij de Moro's stelt Wilkes hen, die een zeer groot aantal slaven hebben, met de machtigsten op één lijn. ⁴⁾

Bij dezelfden volgens Hunt: „The principal force of the sultan and datus consist of their personal slaves.” ⁵⁾ Op de Philippijnen kon hij die de meeste en de sterkste slaven had, alles verkrijgen wat hij wilde (naar een bron van 1569 bij Blair and Robertson). ⁶⁾ Volgens Van Hasselt hing in de kleine onafhankelijke staatjes in de Minangkabau, de macht van het hoofd af van het aantal slaven. ⁷⁾ Van Walcheren geeft een beschrijving waaruit blijkt hoe men zich bij de Maleiers in Boeloengan door middel van het van zich afhankelijk maken van een aantal personen, een positie als hoofd wist te verschaffen. Een belangrijk middel van bestaan van de bevolking was nl. vroeger het verzamelen van boschproducten. Men deed dit onder leiding van een hoofd, dat ook de financiëele leider van de expeditie was. Werd de tocht nu een fiasco, dan waren de deelnemers in schuld bij den leider. Zij waren verplicht hem bij een nieuwen tocht wederom te vergezellen. De leider deed nu alle mogelijke moeite om de schuld steeds grooter te doen worden, zoodat de deelnemers hoe langer hoe steviger aan hem verbonden werden. Was een voldoende graad van afhankelijkheid bereikt, dan ging deze leider zich ergens vestigen en zijn expeditiege-nooten waren genoodzaakt zich bij hem neder te zetten. Dikwijls bevestigden deze hoofden hun nieuwe positie nog

1) Roos 1877 p. 486.

2) id. 1872 p. 8, p. 9, p. 85, p. 124.

3) J. Kruyt p. 57.

4) Blair and Robertson XLIII p. 180.

5) Moor appendix p. 50.

6) Blair and Robertson III p. 54.

7) A. L. van Hasselt p. 191.

door aankoop van slaven, meestal afkomstig uit Wadjo of Solok. ¹⁾ In dezen zin kunnen wij ook het bericht van Riedel beschouwen, wanneer hij meldt dat de hoofden van Teoer (een der Watoebela-eilanden) Papoeakinderen opkochten om de bevolking te vermeerderen. ²⁾ Ook Neumann's mededeeling, waaruit blijkt dat de hoofden van de Bataks een groot aantal afhankelijke onderdanen meer op prijs stelden dan een bezit in geld. ³⁾

Merkwaardig voor het gevoel van „standing”, dat het slavenbezit veroorzaakt, is de mededeeling van Adriani dat de Toradjastammen die geen slaven hielden zich door dit gemis de minderen gevoelden van de slaven-bezittende stammen. ⁴⁾

Tenslotte noemen wij enkele gevallen, waarin de slavernij toch een grootere economische beteekenis heeft gekregen en een belangrijke rol als „industrial system” is gaan vervullen. Zooals uit het bovenstaande volgt, zullen wij dezen toestand aantreffen bij volken waar men niet meer uitsluitend in eigen kring leefde, waar door productie voor de markt en handel de maatschappij haar gesloten karakter meer of minder verloren heeft.

Als voorbeelden kunnen wij noemen de zeevarende Boegineezen, Makassaren en Maleiers. Wij zien dat zij hun handel gaan drijven met slaven als arbeidskrachten. Ook bij de Lampongers had de slavernij een uitgesproken beteekenis als een „industrial system”. Een interessante beschouwing over dezen toestand van de hand van R. A. Kern is te vinden in de verslagen van het Indische Genootschap over het jaar 1923. De Lampongers onderhouden zoowel ladangs als pepertuinen. De productie van deze laatsten is natuurlijk voor de markt. Deze dubbele cultuur maakte echter een groot aantal slaven noodzakelijk, zoodat de zeeroovers, die slavenhandel dreven, hier een afzetgebied vonden. Het in stand houden van de pepertuinen was geheel afhankelijk van den slavenarbeid, terwijl omgekeerd de aanwezigheid van zoo'n

1) Van Walcheren p. 764, 765.

2) Riedel 1886 p. 194.

3) Neumann p. 42.

4) Adriani II p. 334, 335.

groot aantal slaven slechts mogelijk gemaakt werd door het bestaan van de pepercultuur. Toen de Compagnie dan ook de zeeroovers verjoeg en dus niet voldoende slaven meer verkrijgbaar waren, verviel de pepercultuur. En omgekeerd had een terugloopen van de prijzen van de peper ten gevolge dat men slaven ging uitvoeren. ¹⁾

Het is begrijpelijk dat in dergelijke gevallen de afschaffing van de slavernij als een nadeel werd gevoeld. Toen dan ook de Gouverneur Van der Capellen in 1822 een regeling opmaakte om het pandelingschap in de Buiten-Gewesten te doen verdwijnen, deed de sultan van Sambas, die om advies gevraagd werd, mede dat de pandelingen het wellicht niet op prijs zouden stellen om vrij te worden, daar niemand geld genoeg had om hen tegen betaling in dienst te nemen, zoodat zij, eenmaal vrij, toch niet in eigen onderhoud zouden kunnen voorzien. Tevens zou de handel geheel geknakt worden, daar de dienst van matroos bijna uitsluitend door de pandelingen werd volbracht. ²⁾

Op Saleyer vermeldt Engelhard dezelfde band tusschen pandelingschap en handel. Het geld was hier nog schaars. Zij, die het geld noodig hadden, begaven zich om het te verkrijgen bij hen die het bezaten in pandelingschap. De bezitters kregen nu de gelegenheid hun kapitaal met deze arbeidskrachten te benutten. Zoo hadden beide partijen belang bij het voortbestaan van dit instituut, vooral ten behoeve van de scheepvaart, die veelal door onvrije lieden gedreven werd. Hoewel dan ook reeds in 1872 afgeschaft, trof de schrijver het pandelingschap hier nog in 1884 aan. ³⁾

De Lampongers waren in dit opzicht gelukkiger. De nieuwe economische toestanden hadden er hier reeds toegeleid, dat ook vrije arbeidskrachten beschikbaar waren. De slavernij was hier dus niet langer economisch noodzakelijk. Kern meldt dat vele vrije Bantamsche koelies tijdens de peperpluk in de Lampongs gingen werken. ⁴⁾

Eenige oude Engelsche notities betreffende Benkoelen

1) Kern p. 86, p. 89.

2) Veth II p. 204, 205.

3) Engelhard 1884 II p. 144.

4) Kern p. 90.

achtten zelfs de totale afschaffing van de slavernij voor onmogelijk: „without being the ruin of almost all the native families who regard their slaves as a very valuable part of their property on whose services they depend for support.”¹⁾

Op Nias gingen de aanplantingen achteruit omdat de eigenaars zelf niet alles afkonden en koelies te duur waren.²⁾

In Padang Lawas konden de eigenaars zich wegens gebrek aan inkomen, heeren dienstplichtigen, en vrije huisbedienden, slechts langzaam schikken in het vrijlaten der slaven.³⁾

In Zuid-Celebes was vroeger, volgens Korn, de rijstooft veel overvloediger dan nu. Deze terugslag meent hij allereerst te moeten wijten aan de plotselinge algeheele afschaffing van de slavernij, die een geweldige slag voor de hoofden beteekende. Zij verloren nu de dwingende macht om voldoende arbeidskrachten te krijgen voor het bewerken van de sawahs.⁴⁾

Van dit nadeel voor de aanzienlijken bericht eveneens Rookmaker uit Bone; hij voegt er nog aan toe, dat deze zelf niet meer gewend en te trotsch waren om te werken. De toestand der vrijgelaten slaven daarentegen was van den aanvang af goed, aangezien zij door het leenen van sawahs, door deelbouw en het ontginnen van braakliggend terrein gemakkelijk in hun onderhoud konden voorzien. Het gevolg was, dat het volksvermogen meer gelijkelijk over de verschillende standen werd verdeeld.⁵⁾

Dit laatste bericht maakt ons duidelijk dat voor vele slaven van de externe groep de vrijlating weinig verandering zal hebben gebracht. Zij waren reeds gewoon om in eigen onderhoud te voorzien en zij werden slechts ontslagen van de verplichting een gedeelte van hun opbrengst of arbeidskracht ter beschikking van hun meesters te stellen. Wij vernemen echter dat in dit opzicht juist veel van de verhouding slaaf—meester blijft bestaan.

De traditie speelt in dit opzicht een groote rol, vooral

1) A. B. VI p. 301.

2) Schröder p. 178.

3) Van Kerckhoff (citaat uit Koloniaal Verslag van 1880) p. 767, 768.

4) Korn p. 766, 767.

5) Rookmaker p. 521, 522.

daar waar de slavernij niet direct van groot economisch belang was. In de gesloten huishouding, waar de verhouding slaaf—meester was als die van familieleden onderling, verandert de afschaffing soms zeer weinig. Te voor en te na zullen de leden van den slavenstand hun meesters allerlei diensten bewijzen. Zoo melden Adriani en Kruyt dat de slaven der Oost-Toradja's niet alleen veel te indolent waren om op eigen beenen te staan, maar bovendien allerlei onheil duchtten in geval zij hun meesters zouden verlaten.¹⁾ In Manggarai verrichtten, volgens Mennes, de afstammelingen der vroegere slaven nog steeds de moeilijke karweitjes in den kampong.²⁾ Ook bij de adellijke families der Boegineezen en Makassaren trof Friedericy nog lieden aan die van vroegere slaven afstamden en voor de eersten werkzaamheden verrichtten. Bij feesten in zoo'n familie kwam men nog steeds in grooten getale op om te helpen.³⁾ Mallinkrodt meldt ten aanzien van de Dajaks in het algemeen, dat de vroegere slaven geheel uit eigen beweging en zonder dwang diensten voor hun vroegere meesters presteerden.⁴⁾

Wij zagen hierboven dat, waar de slavernij slechts een geringe economische beteekenis heeft, het slavenbezit uit andere overwegingen zeer op prijs werd gesteld. Het kon voor iemand politieken invloed of een bepaalde sociale positie beteekenen. Er is bepaalde arbeid die, hoe licht of onbeteekenend ook, niet door de vrijen werd gedaan, omdat het slavenwerk heet te zijn, en omgekeerd zijn er weer andere speciale vrije werkzaamheden. Aan arbeidsverdeeling wordt veelal streng de hand gehouden en zij streelt het gevoel van eigenwaarde der vrijen.

Afschaffing der slavernij kan dus gevolgen hebben ook in de gebieden met een gesloten huishouding. Wanneer een slaaf niet langer verplicht is het speciale slavenwerk te doen, of wanneer hij door het Europeesche bestuur geroepen wordt tot het werk dat tot dan toe het prerogatief van de vrijen was (er zijn slaven tot hoofden benoemd), of wanneer

1) Adriani en Kruyt I p. 154, 155.

2) Mennes p. 260.

3) Friedericy p. 554.

4) Mallinckrodt I p. 138.

men bij het huwelijk tusschen een slaaf en een vrije vrouw niet meer gedaan kan krijgen dat de partijen worden gestraft, zal men de afschaffing voelen als een „Umwertung aller Werte". Dat het in den regel zoo'n vaart niet zal loopen is weer hieruit te verklaren, dat juist op sociaal gebied de traditie sterk werkt en dat ook het Europeesche bestuur en de zending met deze oude tradities in den regel rekening houden. Van dit laatste kunnen wij een voorbeeld vinden in het slot van Kruyt's artikel betreffende de slavernij in Posso in het tijdschrift „Onze Eeuw" van 1911. ¹⁾

Voor juiste beoordeeling van het lot der slaven is het een bezwaar dat theorie en practijk op dit gebied dikwijls niet met elkaar overeenstemmen. Hun adatrechtelijke positie is vaak niet in overeenstemming met de werkelijke. Bovendien wordt de verwarring nog vergroot door het feit dat de schrijvers, en vooral de oudere, soms gaarne over een rechteloze positie spreken, hoewel uit hun verdere mededeelingen of die van anderen duidelijk blijkt, dat die positie in werkelijkheid een andere is. Zoo ziet men den meester vaak beschreven als den willekeurigen beschikker over leven en dood van zijn slaven; iets wat met de goede behandeling niet in overeenstemming is. Zien wij dan ook door Dalrymple ten aanzien van de Moro's vermeld dat de meester zijn slaven, zelfs zonder reden, ter dood mag brengen en soortgelijke mededeelingen van Van Hoëvell ten aanzien van Poso, van Riedel ten aanzien van de Watoebela-eilanden, van Godon ten aanzien van de Bataks in Ankola, van Rappard ten aanzien van Nias, van Van Vloten ten aanzien van de Ranaudistricten, van Gramberg ten aanzien van Semendo en Pasemah en Perelaer betreffende de Ngadjoe's, dan zegt dit op zichzelf nog niets. ²⁾ Want zien wij de mededeelingen van Van Hoëvell weerlegd door de reeds vermelde berichten van Kruyt, die van Godon door Neumann en

1) A. C. Kruyt 1911 I p. 96, 97.

2) Dalrymple p. 553, Van Hoëvell p. 32, Riedel 1886 p. 194, Godon p. 26, Rappard p. 605, Van Vloten p. 293, Gramberg p. 459, Perelaer p. 160.

Willer, die melden dat den meester het recht van dooden of zwaar verwonden van zijn slaven niet is toegekend, doch bij den rechter berust, en die van Gramberg door Hoven, die spreekt van een soort veemgericht („lampik ěmpat, měrdikě doěě” genaamd) dat voorziet in de gevallen waarin een meester willekeurig handelde met het leven van zijn slaaf, ook elders vinden wij berichten tegenstrijdig met de zoo juist genoemde.¹⁾ Zoo was volgens Willinck in de Minangkabau den meester het recht „vitae ac necis” over zijn slaaf niet toegekend.²⁾ Bakkers meldt hetzelfde uit Tanette en Baroe, terwijl volgens Willer bij de bevolking van Noord-Halmaheira de zware straffen voor den slaaf door het dorpsbestuur werden opgelegd.³⁾

Weer andere berichten zijn in zichzelf tegenstrijdig, zooals b.v. dat van Garin y Sociats waarin hij vermeldt dat bij de Moro's „le maitre a droit de vie et de mort sur l'esclave, excepté dans les cas prévus par la loi; il peut aussi lui infliger des peines afflictives et humiliantes sans cependant pouvoir lui faire endurer aucune torture”.⁴⁾ Kenmerkend is de mededeeling van Hose en MacDougall⁵⁾ ten aanzien van de Kajans en Kenja's, waarin theorie en practijk duidelijk tegenover elkaar staan. Wanneer iemand hier zijn slaaf doodde, viel hij buiten de strafbepalingen, maar zijn daad werd toch door de publieke opinie zeer afgekeurd.

Weer elders vinden wij de bepaling die speciaal verbod den afhankelijke, uit eigen kring voortgekomen, te dooden of naar willekeur te behandelen. Voorbeelden hiervan vindt men in de Lampongs (Cornets de Groot), in de Ranau-districten (Van Vloten), bij de Kidjins (Engelhard), in Sanggau (Bakker) en in het landschap Donggala op Celebes.⁶⁾

Tenslotte blijkt de afkeer van het willekeurig dooden van

1) Neumann p. 31, Willer 1846 p. 189, Hoven p. 530.

2) Willinck p. 140.

3) Bakkers 1862 p. 258, Willer 1858 p. 67.

4) Garin y Sociats p. 190.

5) Hose and MacDougall II p. 200.

6) Cornets de Groot p. 475, Van Vloten p. 293, Engelhard 1897 p. 468, Bakker p. 451, landschap Donggala Bijdr. T. L. V. 58 (1905) p. 521.

de slaven nog uit het feit, dat men voor noodzakelijke offers zooveel mogelijk vreemde slaven, alléén voor dit doel, opkocht.

Van de talrijke berichten, die hiervan gewagen, noemen wij de meest karakteristieke, zooals die van Nieuwenhuis waaruit blijkt, dat bij de Bahau's de gekochte slaaf zelfs niet meer geofferd mocht worden, als hij het huis van zijn kooper reeds had gezien, en die van Kruyt, waarin vermeld wordt, dat de West-Toradja's voor dit doel steeds menschen opkochten die men elders graag kwijt wilde zijn, zooals b.v. beoefenaars van de zwarte kunst. Deze lieden waren dan ook veel goedkooper dan slaven, die voor hun werkkraft gekocht werden. Bovendien, bleek hier dat de geroofde of gekochte slachtoffers bruikbare lieden waren, dan ging in vele gevallen hun terechtstelling niet door.¹⁾

Ook den nadruk waarmede soms over de slaven gesproken wordt als personen, die geen eigendomsrechten zouden kunnen uitoefenen, moeten wij onder voorbehoud accepteren; immers de betrekkelijke zelfstandigheid en de mededeelingen in verband daarmee gedaan, schijnen dit niet te rechtvaardigen. Zoo vinden wij bij de Boegineezen en Makassaren de uitdrukking: „pipi na pipina, watang na wattanna” hetgeen beteekent de „pipi” (gewas op boomen en takken) is zijn „pipi”, de stam is zijn stam of, minder letterlijk, alles wat op een boom groeit behoort aan den eigenaar van dien boom. Hiermede wil men aangeven dat alles wat de slaaf verwerft, den meester toekomt.²⁾ Mededeelingen van denzelfden aard doen ons Willinck betreffende de Minangkabau, Baring Gould en Bampfylde ten aanzien van de Kajans en Kenja's en Kromme ten aanzien van Tanimbar.³⁾

Is het bestaan van de externe slaven reeds op zichzelf een bewijs, dat ook in dit opzicht de theorie met de practijk

1) Nieuwenhuis 1904 p. 92, A. C. Kruyt manuscript.

2) Matthes 1874 p. 96.

3) Willinck p. 141, Baring Gould and Bampfylde p. 18, Kromme in A. B. XXIX p. 220.

niet klopt, uit de volgende voorbeelden komt dit nog extra duidelijk tot uiting. Zoo spreekt Neumann eenerzijds van het feit, dat de slaven geen werkelijk bezit zouden kunnen hebben, waarop de meester geen aanspraak kon maken, anderzijds heeft hij het er over, dat de slaven en pandelingen iets konden verdienen.¹⁾ Bij de Pasemahers werd hetgeen de „patjal” (slaaf van de externe groep) verdiend had, hem door den meester gelaten.²⁾ Tenslotte meldt Kruyt nog hoe voor het de slaven der West-Toradja's zeer moeilijk was om tot eenigen welstand te geraken, aangezien de meester er steeds op uit was hem zijn bezit zooveel mogelijk afhandig te maken.³⁾

Het behoeft ons dan ook niet te verwonderen dat dikwijls het genieten van eigendomsrechten door de slaven inderdaad ook zonder meer vermeld wordt. Soms worden zij alleen vermeld in betrekking tot de externe slaven. Zoo b.v. bij Engelhard voor de Kidjins, bij Loarca voor de Visaya's, bij de Castro voor Portugeesch Timor en bij Cornets de Groot voor de Lampongers.^{4) 5)}

Zonder onderscheid vinden wij eigendomsrechten van slaven vermeld bij de Zee-Dajaks (Ling Roth), op Nias (Schröder), in de marga Semindo Darat (Pauw ten Kate) en in Beloe (Grijzen).⁶⁾ De volgende, beknopte mededeeling omtrent de Wadjoreezen, ontleend aan Vink, wijst eveneens op eigendomsrechten der slaven: bij verdeling van goederen van een slaaf, krijgt de vrije man twee deelen, de slaaf één.⁷⁾

---

1) Neumann p. 37, p. 33.

2) Hoven p. 527.

3) A. C. Kruyt manuscript.

4) Engelhard 1897 p. 468, Loarca in Blair and Robertson V p. 145, de Castro p. 485, Cornets de Groot p. 473.

5) De zelfstandigheid der externe slaven brengt eveneens mede, dat hun positie eenigszins vast en blijvend moet zijn. Soms zien wij dan ook vermeld dat speciaal deze externe slaven niet meer verkocht mochten worden. Voorbeelden hiervan zijn te vinden op de Kei-eilanden (Geurtjens p. 176), bij de Toradja's van Galoempang (Tideman a p. 56) en bij de Kidjin-Dajaks (Engelhard 1897 p. 468).

6) Ling Roth II p. 211, Schröder p. 350, Pauw ten Kate p. 538, Grijzen p. 125.

7) Vink p. 341.

Ook in die gevallen, waarin gesproken werd over slaven die zelf slaven hielden en die zelfs rijker werden dan hun meesters, valt een uitoefenen van eigendomsrechten niet te ontkennen, terwijl eveneens daar, waar sprake is van slaven die zichzelf konden vrij koopen, of van pandelingen die hun schuld zelf konden afbetalen, het bestaan van eigendomsrechten van deze personen noodzakelijk is.

Bij de rechten op den grond vinden wij deze tegenstelling in theorie en practijk ook terug. Want hoewel alle leden van de externe groep practisch met hun meester in deelbouw leven, vermelden toch Mallinckrodt ten aanzien der verschillende Dajakstammen ¹⁾ en Friedericy ten aanzien der Boegineezen en Makassaren, dat de slaven geen recht op den grond konden uitoefenen. ²⁾ Pauw ten Kate daarentegen erkent deze rechten, wanneer hij, betreffende de marga Semindo Darat, spreekt van het feit dat de meesters, die hier een deel van de productie der slaven ontvangen, hun land als het ware aan hun slaven in huur geven. ³⁾

Maar al waren de hierboven besproken rechten hoofdzakelijk een gevolg van de economische toestanden, evengoed zien wij de slaven soms op ander gebied een positie innemen, die zeker niet die van een rechteloze kan worden genoemd. Want hoewel deelneming aan het openbare en politieke leven door de slaven op geen enkele noodzaak kan berusten en het zich zeer gemakkelijk laat denken dat de vrijen de slaven hiertoe niet hebben willen toelaten, zooals Willinck meldt uit de Minangkabau, waar volgens hem de onvrije geen enkel ambt kan uitoefenen noch eenige burgerschapsrechten kan bekleeden, ⁴⁾ toch blijkt dat er elders feiten zijn te noemen, die het tegenovergestelde laten uitkomen. Want wij zien hoe Mallinckrodt vermeldt dat bij Ot Danoem, de Ngadjoe's, de Klemantans van Kota Waringin, de Lawangans

1) In dl. I op p. 270 deelt Mallinckrodt mede dat vreemdelingen nooit recht op den grond kunnen uitoefenen. Dit is dus ook van toepassing op de slaven die hier bijna steeds van vreemde afkomst waren (zie Mallinckrodt I p. 136).

2) Friedericy p. 552.

3) Pauw ten Kate p. 538.

4) Willinck p. 138.

en de Maänjans de slaven, hoewel zij medezeggingschap hebben, toch achter de schermen invloed op den gang van zaken uitoefenen.¹⁾ Volgens Nieuwenhuis is echter bij de Kajans den slaven dit medezeggingschap wel toegekend.²⁾

Hoewel Kruyt reeds in 1895 bij de Toradja's melding maakt van den oudste der slaven „ngkai” (grootvader) genaamd, die soms deelnemen aan de beraadslagingen en terwijl in het gemeenschappelijk werk van Adriani en Kruyt gesproken wordt over de „taoe ndasaroemaka” of op den voorgrond tredende slaven die eveneens meedoen aan de besprekingen, vinden wij toch in een artikel van Adriani uit 1920 vermeld, dat de slaven der Toradja's nooit ergens in gekend werden.³⁾

Verder vinden wij berichten waarin gesproken wordt van bepaalde functies, die door slaven worden waargenomen. Zoo vermeldt de Castro uit Portugeesch-Timor, dat de oudste der slaven de goederen van het koninklijk huis beheerde gedurende een interregnum.⁴⁾ In de Lampongs en de Pasemahlanden was soms een slaaf belast met het bestuur over de andere slaven. Hij besliste zelfs in kleine geschillen (Hoven), terwijl hij volgens Pauw ten Kate het recht had hen bij den „proatin” aan te klagen.⁵⁾ Bij de Bataks in Si Baloengoen vinden wij de slaven als „hoeloebalangs” van den vorst.⁶⁾ Bij de Lawangans vervulde de slaaf een kleine betrekking bij de rechtspraak (Mallinckrodt) terwijl volgens Nieuwenhuis bij de Bahau's de slaven het zelfs konden brengen tot voorvechter, aanvoerder en priester.⁷⁾ Van deze laatste functie berichten Schwaner en Hupé bij de Ngadjoe's eveneens dat zij vervuld werd door slavinnen, „bliang” of „bilian” genaamd, die hoog in aanzien stonden.⁸⁾ Een dergelijke taak der

---

1) Mallinckrodt I p. 152.

2) Nieuwenhuis 1900 p. 61.

3) A. C. Kruyt 1895 p. 123, Adriani en Kruyt I p. 161, Adriani III p. 38.

4) de Castro p. 485.

5) Hoven p. 527, Pauw ten Kate p. 538.

6) Van Dijk p. 158.

7) Mallinckrodt I p. 202, Nieuwenhuis 1904 p. 66.

8) Schwaner I p. 186, Hupé p. 142.

slavinnen meldt Willinck nog uit de Korintji-landen. ¹⁾

Met het oog op het bovenstaande zij er echter de aandacht op gevestigd, dat wanneer de slaven, behalve een zelfstandige positie, bovendien nog een rol gaan spelen in het openbare leven, het verschil in maatschappelijke positie tusschen hen en de vrijen, of een gedeelte van de vrijen, in het gedrang zal kunnen komen. Met het oog hierop zij verwezen naar de positie der „hampoeng dalam” bij de Bataks. Dit zijn volgens Neumann de „marsora” (externen), die reeds eenige geslachten van die groep deel uitmaakten en die het dienen langzamerhand ontwend waren. Zij hadden andere werkzaamheden dan de vrijen en mochten den kampong niet verlaten, maar beschikten verder over dezelfde rechten en verplichtingen als de vrijen en werden ook door hun oudste in de volksvertegenwoordiging vertegenwoordigd. ²⁾ Het is duidelijk, dat wij hier met een grensgeval te doen hebben. Als slaven in den zin van de definitie kunnen wij hen niet meer beschouwen, maar dat toch deze lieden niet met de gewone vrijen gelijkgesteld werden, blijkt wel uit de opmerking van Willer, die de „ompong dalam” beschrijft als voorwaardelijk vrijgegevenen, die deelen in de meeste rechten van den burgerstand, totdat welbewezen noodzaak het hoofd dwingt hun vrijheid in te trekken om hen in het algemeen belang te gelde te maken. ³⁾ Een dergelijke positie zal echter tot de groote uitzonderingen behooren. Meestal zal daar, waar men den slaaf een dergelijke plaats laat innemen, tot werkelijke vrijwording overgegaan worden.

Wanneer wij tenslotte dit hoofdstuk in zijn geheel nog eens overzien dan blijkt het, dat wij de conclusie mogen trekken, dat de slaven hier in het algemeen, hoewel dikwijls als rechtsobjecten beschreven, inderdaad als rechtssubjecten een eigen sociale positie bekleeden en dat dus niet de wil van den meester voor hen de eenige norm is. In verband hiermee zij nog gewezen op de mededeelingen van Riedel, waaruit

1) Willinck p. 138.

2) Neumann p. 35.

3) Willer 1846 p. 151.

blijkt, dat op Ceram de slaven als negariegenoten worden aangemerkt, terwijl Neumann vermeldt hoe de Bataks de gemeente beschouwen als een groot gezin, waarvan ook de slaven deel uitmaken. ¹⁾ En het feit dat de term slaaf bij ons onwillekeurig de gedachte van volkomen rechteloosheid opwekt, doet Kruyt zoowel ten aanzien van de West-Toradja's als van de Soembaneezen opmerken, dat deze term eigenlijk niet de juiste vertaling geeft van hetgeen met de verschillende inlandsche woorden wordt bedoeld. ²⁾

---

1) Riedel 1886 p. 101, Neumann p. 31.

2) A. C. Kruyt manuscript; id. 1935 p. 595.
id. 1922 p. 597.

HOOFDSTUK III.

SEXUEELE BETREKKINGEN TUSSCHEN SLAVEN EN VRIJEN.

In dit hoofdstuk zullen wij te bespreken hebben de sexueele verbintenissen tusschen slaven en slavinnen eenerzijds en leden der andere standen anderzijds en de gevolgen die deze hetzij voor de partijen zelf, hetzij voor hun kinderen met zich meebrengen. Deze verbintenissen vinden wij zoowel binnen als buiten het huwelijk. Het blijkt echter dat de literatuur ons slechts zelden in de gelegenheid stelt ons aangaande den aard van deze verbintenissen een oordeel te vormen.

Alvorens echter dit speciale contact tusschen vrijen en slaven nader te beschouwen, is het noodig de houding van de eerst genoemden ten opzichte van de laatsten in het algemeen na te gaan.

Overall ter wereld zien wij, dat men een bepaalde houding aanneemt tegenover hen, die op een lager maatschappelijk peil staan. Men voelt een standsverschil. Het is dan ook niets specifieks, wanneer wij hier allerwegen een dergelijke gedraging van de vrijen tegenover de slaven constateeren. Toch kunnen wij hierover enkele opmerkingen maken. In de eerste plaats rijst de vraag of hier, waar dikwijls, vooral in het dagelijksch leven, de positie van de vrijen en de slaven slechts weinig verschilde, het standsverschil wel zeer duidelijk in het oog zal zijn gevallen. Inderdaad vinden wij berichten, die er op wijzen, dat het voor den buitenstaander of oppervlakkigen waarnemer haast niet mogelijk was den slaaf van de vrijen te onderscheiden. Dit melden b.v. Roos van Soemba, Venturello van de Tagbanoea's, Cole van de

Koelamans en de Mandaya's en Kükenthal van de Kajans. ¹⁾

Aan den anderen kant zien wij het standsverschil duidelijk aan het daglicht treden, waar behalve een onderscheid in maatschappelijke positie, nog andere verschillen tusschen beide groepen aanwezig zijn. Al naar gelang van den aard dezer verschillen kan het standsverschil op onderscheidene wijze tot uiting komen.

Zoo zagen wij, dat bij bepaalde Oost-Toradjastammen, een scherpe tegenstelling bestond tusschen hooger ontwikkelde immigranten en lager staande autochthonen. Het standsverschil komt hier tot uiting in een diepe minachting voor de laatst genoemden. Sprekende voorbeelden hiervan melden Kruyt en Adriani. Volgens deze laatste worden de slaven steeds uit de hoogte behandeld en uitgescholden. ²⁾ Het blijkt zelfs dat men de slaven geestelijk als onvolwaardig beschouwt. Want nooit, wordt een slaaf au sérieux genomen of geloofd, volgens dezen schrijver. Vertelt hij iets dan is het antwoord: „Dat is zeker weer een leugen van je.”

Komt er een vreemdeling in het dorp, die bij de dorps-tempel gaat zitten, dan stuurt het hoofd een slaaf uit om inlichtingen. De slaaf komt terug en brengt rapport uit, maar hij wordt niet geloofd. En het hoofd stuurt een anderen slaaf. Ook dezen gelooft hij niet en weer een volgende moet gaan. Tot zeven maal toe herhaalt zich dit. Zegt de laatste slaaf nog steeds hetzelfde als de eerste, dan pas hecht het hoofd geloof aan het bericht. ³⁾ Elders wordt vermeld hoe in een rechtszaak sprake is van eenige slaven van verschillende meesters die een kwestie hebben. Een vrije vertelt de oplossing van deze kwestie door die slaven en voegt er aan toe: Maar men weet hoe slaven zijn, zij denken niet aan de mogelijkheid van een oorlog. ⁴⁾

Volgens Kruyt heeft men hier steeds een tweeden naam, waarbij men genoemd wordt, opdat niet bij het uitspreken

1) Roos 1872 p. 10, Venturello in A. B. XVI p. 232, Cole in A. B. XVI p. 302, p. 317, Kükenthal p. 276.

2) Adriani III p. 38.

3) id. II p. 284, 285.

4) A. B. XXV p. 309.

van den eersten of werkelijken naam de booze geesten zouden worden aangetrokken. Voor een slaaf acht men zoo'n tweeden naam echter overbodig, want men laat er zich niets aan gelegen liggen of zulke lage wezens door geesten worden gekweld.¹⁾ Onbeschrijfelijk is ook de minachting waarmee een Toradja, gevraagd zijnde of een bepaalde persoon familie van hem is, antwoordt: „Hij is een slaaf”.²⁾ Kenschetsend is tevens de uitdrukking voor onbeschoft, die „ada mbatoe” d.w.z. „slaven manieren” luidt.³⁾

Was de tegenstelling bij de andere Toradjagroepen met een slavenstand niet zoo scherp, toch meldt Kruyt hoe bij de To Rongkong, die tot de Sadan-Toradja's behooren, de slaaf nooit zou spreken voor hem iets gevraagd werd, terwijl de voorwerpen van zijn meester, die hij toevallig gebruikt had, werden weggegooid.⁴⁾

Ook bij de Boegineezen en Makassaren koesterde men voor de slaven, die hier dikwijls van vreemde afkomst en eveneens van mindere ontwikkeling waren, een dergelijke minachting. Friedericy kon dit ook na de afschaffing van de slavernij nog constateeren bij zijn bedienden, die toch zelf lieden van zeer eenvoudige afkomst waren. Tevens noemt deze schrijver enkele uitdrukkingen, die gedeeltelijk ook in Matthes' woordenboeken te vinden zijn, waaruit deze minachting voor de „djawadjawa” of slaven van den overwal, vreemde slaven, duidelijk blijkt. Zoo spreekt men van:

agaoe djawa djawa (Mk.) ongemanierd zijn.

magaoe djawa djawa (Bg.) (lett. zich als een slaaf gedragen).

atinro djawa djawa (Mk.) lett. als een slaaf slapen, d.w.z.

matinro djawa djawa (Bg.) zonder een behoorlijke legerstede.

nganre djawa djawa (Mk.) lett. als een slaaf eten, d.w.z.

manre djawa djawa (Bg.) slecht te eten krijgen of ongemanierd eten.

1) A. C. Kruyt 1896 p. 277.

2) Adriani en Kruyt I p. 159.

3) Adriani en Kruyt I p. 161.

4) A. C. Kruyt 1920 p. 371.

akana djawa djawa (Mk.) lett. als een slaaf spreken.
mapaoe djawa djawa (Bg.)¹⁾

Een typisch staaltje van een dergelijke geringschatting treffen wij nog aan bij de Pasemahers. Naast de gewone categoriën slaven als schuldslaven en krijgsgevangenen had men nog een klein aantal anderen, „goendik” genaamd, om wier afkomst een mystiek waas hangt. Hoven meent dat dit uitgestootenen waren, die na langeren of korteren tijd gezworven te hebben, weer zijn opgenomen. Zij verkeerden in een veel ongunstiger positie dan de andere slaven, hetgeen verklaard wordt uit de wijze waarop men hen beschouwde. Want sommigen waren zelfs van meening, dat zij de afstammelingen waren van mensch en aap.²⁾

Bij de Bahau's en Kajans daarentegen, waar de slaven eveneens van vreemde afkomst waren maar niet van lagere cultuur, blijkt van zoo'n uitgesproken minachting niets, hoewel Nieuwenhuis hier toch ook een gevoeld standsverschil constateert. De verklaring van dit laatste moeten wij zoeken in het feit dat de slaven, die zich van hun vreemde afkomst nog wel bewust waren, vasthielden aan eigen aard en gewoonten.³⁾ Slaven en meesters stonden dus nog steeds min of meer als vreemden tegenover elkaar, wat aanleiding gegeven zal hebben tot een goed gevoeld verschil, zonder dat dit met minachting gepaard behoefde te gaan.

Overall vindt men in het door ons te behandelen gebied voorbeelden van het meer of minder diep gevoeld standsverschil, zoowel in opvattingen en gebruiken als in uitdrukkingen. Aangezien dit echter, zooals reeds opgemerkt werd, niets specifieks, is behoeven wij hier niet langer bij stil te staan. Slechts zij nog opgemerkt op welk een eigenaardige wijze het standsverschil zich in uiterlijke dingen kan openbaren. Dikwijls zien wij nl. dat het den slaven verboden was zich voor het oog als vrijen voor te doen, of

1) Friedericy p. 550.

2) Hoven p. 539.

3) Nieuwenhuis 1904 p. 278.

althans in bepaalde opzichten. Zoo was het in de Minangkabau, volgens Willinck, den slaven niet vergund in uiterlijk voorkomen of doen en laten zich voor te doen als vrijen. Het was hun b.v. niet toegestaan zich als vrijen te kleeden, noch om hun woningen het uiterlijk aanzien te geven van de gewone Minangkabausche familiehuizen. Met gouden en zilveren sieraden of met zijden stoffen mochten zij zich nimmer tooien. Het slavenkind mocht geen „gombaks” dragen, de bekende enkele haarvlekken, die men op het overigens geheel kaal geschoren hoofdje van den jeugdigen Minangkabauer laat staan. De slavenhuizen stonden meestal apart, gescheiden van de woningen der vrijen; „tandoeks”, „de zoo op prijs gestelde buffelhoorns of puntige uiteinden aan de daken van het Minangkabausche huis, mochten de slavenwoning nooit versieren”. Zoo’n huis mocht ook op niet meer dan drie rijen palen in de diepte rusten. ¹⁾

In de Toba-Bataklanden droegen, volgens Meerwaldt, de vrijen meest kort haar of anders lang haar in een wrong, bedekt met een hoofddoek. De slaven daarentegen droegen het lang en los, bedekt met een mutsje van vlechtwerk. ²⁾ In de marga Semindo Darat was het dragen van zijden kleren en gouden versierselen voor de slaven verboden. ³⁾

Bij de Lampongers moest de kleding der slaven zeer eenvoudig zijn en was het hun slechts vergund primitieve wapens te dragen. Slechts de „bai”, de slaven door vonnis, uit eigen kring dus, mochten met toestemming van den vorst bij feestelijke gelegenheden fijne katoenen stoffen en zilveren sieraden dragen. Echter weer geen goud. ⁴⁾

Volgens Geurtjens gelden op de Kei-eilanden een lange broek en lange mouwen als deftige kledingstukken. Een slaaf mocht deze niet dragen. ⁵⁾

Aan den anderen kant zien wij echter daar, waar wij reeds een standsverschil en zelfs zeer diep standsverschil constateerden, van een uiterlijk onderscheid niets. Meldt Kruyt

1) Willinck p. 141, 142.

2) Meerwaldt p. 523.

3) Pauw ten Kate p. 538.

4) Cornets de Groot p. 459.

5) Geurtjens p. 32.

dat bij de Toradja's de slaven en vrijen in kleeding niet verschilden, Hose en MacDougall berichten dat bij de Kajans een Kenja's meester en slaaf „in appearance and dress" niet te onderscheiden waren.¹⁾

Hieruit blijkt dat wij aan deze uiterlijke kwesties in verband met de mate waarin het standsverschil wordt gevoeld, weinig waarde mogen hechten. Men zou nog kunnen opmerken dat dergelijke verbodsbepalingen er eveneens op wijzen dat in werkelijkheid het onderscheid tusschen slaven en vrijen niet zeer opvallend was. Immers men achtte in bepaalde opzichten dwang noodig om een onderscheid te handhaven.

Na het bovenstaande zal het duidelijk zijn dat men in het algemeen bezwaren zal gevoelen tegen standsvermenging, en dat deze des te grooter zullen zijn naarmate het standsverschil dieper wordt gevoeld. Deze bezwaren komen tot uiting in de beoordeeling van verbintenissen, die tot een dergelijke vermenging aanleiding geven.

Zoo deelt Riedel mede dat een Wetarees, die een slavin tot vrouw nam, aan de algemeene verachting werd prijs gegeven en niet langer in de negari mocht wonen.²⁾

In Beloe op Timor verzette de familie van den vrijen man en wel speciaal de „oemah maneh", dit is de groep waaruit hij zich normaliter een vrouw had te kiezen, zich meestal sterk tegen een huwelijk met een slavin.³⁾

Bij de West-Toradja's werd het huwelijk tusschen een edelman en een slavin op één lijn geplaatst met het bedrijven van lichte bloedschande. Er moest daarom een reinigingsplechtigheid plaats hebben, waarbij een buffel werd geslacht, met welks bloed het kwaad werd afgewasschen. Bij de Korogroep zei men: „raporaa eo" (om er de zon mee met bloed te bestrijken), terwijl in het Koelawische deze plechtigheid „motapasi tana" (d.i. de aarde berooken) werd genoemd. Te Kantewoe van de Korogroep kwam in zoo'n geval een

1) A. C. Kruyt 1895 p. 124; Hose and MacDougall I p. 72.

2) Riedel 1886 p. 434.

3) Grijzen p. 126.

edelman uit een andere plaats en nam alles weg uit de woning van den gehuwde, tenzij deze den ander een buffel aanbood. ¹⁾

In Tomboeloe sprak men, wanneer een vrije zich met een onvrije had verbonden van: „Meikatijon witum panga pera”; hij of zij is door een dorre tak gegrepen. ²⁾

Bij de Kajans en Kenja's traden volgens Nieuwenhuis de hoofden nimmer in het huwelijk met slavinnen, terwijl volgens St. John bij de Kajans: „The men consider it shameful to mix their blood, and never, therefore, have any intercourse with the inferior women or slaves.” ³⁾

Indien in Koetei een vrije man met een slavin trouwde noemde men dit „benia menerdjoeni poeloet”; misschien: een kiekendief die ergens op neerstrijkt en blijft kleven. ⁴⁾

Op Nias werd, volgens Schröder, het huwelijk van een vrije met een slavin onteerend geacht, terwijl voor hoofden zelfs sexueel verkeer met slavinnen werd afgekeurd. Wanneer dit echter toch gebeurde, konden die slavinnen daarvan gebruik maken om hun positie te verbeteren. ⁵⁾

Trouwde bij de Bataks een vrije man met een slavin, dan noemde men dit: „ihén mangaloempat toe prahoe” d.w.z. de slavin komt als een visch, die in de prauw springt, op een hooger standpunt. Volgens anderen (ook Prof. Wilken) doelt dit gezegde echter op den man, die door het aangaan van zoo'n huwelijk in domheid vergeleken wordt met een visch, die in een boot springt. Bij het huwelijk vrije vrouw-slaaf sprak men van: „Galapang madaboe toe boestak” d.w.z. de „galapang” (schijfvormig stuk hout, dat aan de palen der woningen en rijstschuren bevestigd is om te beletten dat de ratten naar boven klimmen) is in de modder gevallen. ⁶⁾

Liet in de Minangkabau een vrije vrouw zich door een

1) A. C. Kruyt manuscript.

2) Bijdr. T. L. V. 3 rks. 5 p. 200.

3) Nieuwenhuis 1904 p. 100, St. John I blz. 113.

4) Tromp 1888 p. 84.

5) Schröder p. 267, p. 351.

6) Neumann p. 37, 38.

slaaf verleiden, dan bracht dit schande, niet alleen over haar persoon, maar ook over haar gansche familie.¹⁾

Bij de Pasemahers noemt Hoven de volgende uitdrukkingen : „Tikoës masoek aroeman, djëroendjoengan masoek sëroet.” Hiermee bedoelt men den man, die zich met een slavine afgeeft, want : de muis (als symbool van de zindelijkheid) kruipt in een hoop padiafval, de jonge karbauw, nog niet van inkervingen voorzien, dringt binnen in dicht struikgewas.

Een tweede zegswijze, die op de slavine doelt is als volgt : „Dè sangë bata bata keloean, dè piting toende nari, dè koepiah toendë nanah;” hetgeen vrij vertaald beteekent : men legt geen broedplaats voor kippen in het netste gedeelte van het huis, noch brengt men het matje, waarop de rijstketel staat, mee naar de plaats waar gedanst wordt, evenmin als men de „koepiah” in de keuken bewaart.²⁾

In het rijk Sanggau gold het huwelijk van een vrije vrouw met een man der onvrije klasse als een groote schande voor de familie, vooral als de vrouw bij den onvrije introk.³⁾

In Koetei sprak men in een dergelijk geval van : „karbau masoek kandang”; de karbauw gaat de kraal binnen.⁴⁾

Terwijl wij in het bovenstaande enkele voorbeelden gaven waaruit men kan zien hoe standsvermenging in het algemeen wordt afgekeurd, blijkt het toch uit de literatuur ten duidelijke, dat er een groot onderscheid is in de wijze waarop men de verbintenissen beoordeelt, waarbij de vrije een man is en die waarbij de vrije een vrouw is. Dit verschil in beoordeeling vindt zijn verklaring in het feit, dat deze maatschappijen zeer sterk mannelijk georiënteerd zijn. Het zijn in de eerste plaats de mannen die de leiding hebben en deze zullen voor zoover het hun dochters en zusters betreft, wier huwelijken zij te regelen hebben, strenger in hun eischen zijn. Zoo vinden wij hier een uiting van de ook op ander gebied geldende dubbele moraal, die aan den man datgene toestaat, wat zij aan de vrouw verbiedt. Uit de literatuur blijkt dan ook, dat de belemmeringen aan de standsvermenging

1) Willinck p. 454.

2) Hoven p. 527, 528.

3) Bakker p. 462.

4) Tromp 1888 p. 84.

in den weg gelegd, het meest op den voorgrond treden in het geval van een verbintenis tusschen een vrije vrouw en een slaaf, en het meest uitgesproken is dit weer het geval, waar een zeer diep gevoeld standsverschil aanwezig is, waar de afstand tusschen beide partijen groot is. Onoverkomelijke belemmeringen vinden wij ook alleen bij deze combinatie. Tevens blijkt dan dat de invloed van deze dubbele moraal op dit terrein niet onderschat mag worden. Want schier overal zijn de bezwaren voor de verbintenis *vrije man—slavin*, ondanks welk standsverschil ook, wel te overbruggen.

Omgekeerd kunnen wij zeggen, dat daar, waar beide soorten verbintenissen naast elkaar voorkwamen, of op gelijke wijze werden beoordeeld, van ernstige bezwaren of belemmeringen geen sprake meer was. Beschouwen we thans deze verbintenissen bij de verschillende volken.

Bij de Oost-Toradja's, waar de kloof die de slaven van de vrijen scheidde zoo diep was, komt het bovenstaande zeer goed tot uiting. Raadplegen wij de verschillende werken van Kruyt en Adriani. Gemeenschap of huwelijk tusschen slaaf en vrije vrouw was streng verboden en behoorde eigenlijk met den dood te worden bestraft, wat vroeger ook inderdaad gebeurde. In „de Bare'e-sprekende Toradja's" worden echter twee gevallen vermeld, waarin men ondanks het strenge verbod toch het huwelijk tusschen een slaaf en een vrije vrouw uit een ander dorp tot stand liet komen. Nadat men de verhouding bemerkte had, werd het paar gescheiden en ieder in eigen dorp teruggebracht. Zocht de slaaf nu eerst de vrouw op, dan werd hij gedood. In het omgekeerde geval mocht het huwelijk tot stand komen. Het huwelijk vrije—slavin kwam hier echter wel voor.¹⁾ Er moet nog opgemerkt worden, dat het bovenstaande alleen geldt voor die stammen, die er werkelijk een slavenstand op na hielden. Bij die, waar dit niet het geval was, maar waar alleen later verworven slaven aanwezig waren, zooals de To Pebato, was de kloof tusschen vrijen en slaven lang zoo diep niet.

---

1) Adriani en Kruyt I 159, 160.

Immers hier bestond niet die scherpe tegenstelling tusschen immigranten en autochthonen. Een boete was hier dan ook voldoende om den slaaf, die omgang had gehad met een vrije vrouw, te bestraffen. Een huwelijk tusschen deze partijen kon hier, ondanks deze boete, wel tot stand komen.¹⁾ Bij de West-Toradja's, waar de tegenstelling immigranten en autochthonen wegens het geringere aantal van de eerstgenoemden niet zoo uitgesproken was als bij de Oostgroep, neemt men tegenover de gemengde verbintenissen een mildere houding aan. Hoewel ook hier oorspronkelijk de slaaf, die omgang had gehad met een vrij meisje, gedood werd, zien wij toch dat later huwelijken en verhoudingen in dezen zin mogelijk waren. Soms was het toegestaan, dat een slaaf een vrij meisje huwde als hij den bruidsschat kon betalen. Ook kwam het meermalen voor dat een vrij meisje, met medeweten van haar vader, met een slaaf samen leefde, zonder met hem getrouwd te zijn. Ja, wij zien zelfs dat een edelman wel eens toestond dat een slaaf kinderen verwekte bij zijn eigen dochter. Het zal ons niet verwonderen dat hier het huwelijk vrije—slavin veelvuldig voorkwam, zelfs zooveel dat er in sommige streken geen edelen van zuiver bloed meer te vinden waren.²⁾

De mededeelingen van Nobele omtrent de Sadan-Toradja's laten de dubbele moraal duidelijk uitkomen. De adel is hier verdeeld in drie klassen, de slavenstand in erfslaven en enkele soorten schuldslaven. De algemeene regel geldt hier, dat een vrouw nooit mag trouwen met iemand van lageren stand. Huwelijken tusschen slaaf en vrije vrouw waren dus onmogelijk. Het omgekeerde geval kwam wel voor, alléén met die beperking, dat de mannen uit de beide hoogste adelklassen slechts mochten trouwen met vrouwen uit den erfslavenstand.³⁾

Bij de Moriërs van Tinompo vinden wij een goed voorbeeld van het feit, dat de bezwaren tegen de vermengde verbintenis evenredig zijn met den afstand en het standsverschil tusschen

1) A. C. Kruyt 1895 p. 121.

2) A. C. Kruyt manuscript.

3) Nobele p. 20.

de partijen. Wij maakten bij deze Moriërs reeds kennis met de „mokole”. Zij waren oorspronkelijk de eenigen die slaven hielden. De To Mori zelf deden dit niet. Wij zagen reeds hoe de slaven dezer „mokole” bestonden uit schuldenaars en adat-overtreders, die bij hen hun toevlucht hadden gezocht, en hun afstammelingen. Deze lieden zullen hoofdzakelijk uit de Moriërs zelf voortgekomen zijn. Zij stonden dus met dezen op een ongeveer gelijk peil. Wij zien dan ook, dat volgens de beschrijving van J. Kruyt, het aantal huwelijken slaaf—vrije vrouw hier even groot was als dat van vrije—slavin. Maar de „mokole” zelf, die als wezens van een hogere orde worden beschouwd, staan zeer ver van de gewone vrijen af. Een „mokole” vrouw mocht dan ook nooit met een slaaf trouwen. De „mokole” man daarentegen hield er eenige vrouwen op na, waaronder ook wel slavinnen voorkwamen.¹⁾

Bij de Boegineezen en Makassaren, bij wie wij reeds een diep gevoeld standsverschil constateerden, was het, volgens Friedericy, de vrouwen uit de verschillende adelsgroepen uitermate streng verboden omgang te hebben met mannen uit den slavenstand. Dergelijke omgang kon zelfs gevaren voor de gemeenschap met zich meebrengen, zooals natuurrampen. Had een gewone vrouw omgang met een slaaf gehad, dan leverde dat wel niet zoo groote gevaren op, maar zij werd toch gestraft.²⁾ Ook bij andere schrijvers over Z. Celebes treffen wij berichten in dezen geest aan. Zoo werd in Tanette en Baroe een slaaf, die met een aanzienlijke vrouw omgang had gehad, gedood, terwijl de vrouw vernederd werd.³⁾ Bij de Makassaren werd een slaaf, die een vrij meisje had geschaakt, met dat meisje ter dood gebracht.⁴⁾ In het rijk Gowa kwam het huwelijk slaaf—vrije vrouw nagenoeg niet voor.⁵⁾ In 1918 nog eischte de inheemsche rechtbank van Zuid-Bone levenslange verbanning tegen een voormaligen slaaf, die geslachtelijke gemeenschap had uitgeoefend met een aanzienlijke

1) J. Kruyt p. 72, 73, 74.

2) Friedericy p. 557, p. 560.

3) Bakkers 1862 p. 257.

4) Le Rütte p. 316.

5) Van Marle p. 548.

vrouw. ¹⁾ Ook bij de Boegineezen in Koetei was het huwelijk slaaf—vrije vrouw verboden. ²⁾

Bij deze volken was het omgekeerde geval wel mogelijk, zoowel edelman—slavin als gewone vrije—slavin. Bij de bespreking van de positie der kinderen komt dit nog uitvoeriger ter sprake.

Een opvallende tegenstelling met den zoo juist beschreven toestand, vinden wij bij de verschillende Dajakstammen. Ook hier troffen wij een gevoeld standsverschil aan, dat echter van anderen aard was dan dat bij de Toradja's. Immers van een groote minachting bleek hier niets. Deze andere aard van het standsverschil blijkt uit de wijze waarop men hier bij de gemengde verbintenis te werk ging. Wel voelde men ook hier oorspronkelijk bezwaren en treffen wij eveneens belemmeringen aan. Zoo meldt Engelhard, dat bij de Kidjins de vrouw, die behoorde tot één van de beide hoogste standen, van haar eigen stand vervallen werd verklaard wanneer zij met een slaaf in concubinaat leefde. ³⁾ Nieuwenhuis bericht dat bij de Bahau's en Kajans de vrije, die met een slavin trouwde, eigenlijk de verplichtingen van een slaaf op zich nam. ⁴⁾ Waarschijnlijk bedoelt Legatt iets dergelijks wanneer hij van de Zee-Dajaks mededeelt dat: „anybody who married a slave became a slave also”. ⁵⁾ Want dat dit letterlijk het geval zou zijn blijkt geenszins uit de mededeelingen, die andere schrijvers omtrent dezen stam doen. De Ot Danoem eischten, om het gemengde huwelijk zooveel mogelijk tegen te gaan, bij een dergelijke verbintenis een dubbelen bruidsschat. ⁶⁾

Toch blijkt men op Borneo van het gemengde huwelijk niet erg afkeerig te zijn, hetgeen wij verklaren moeten uit het feit dat behalve de vreemde afkomst, weinig verschil tusschen vrijen en slaven voorhanden was. Bovendien was de leefwijze van beide groepen hier nagenoeg dezelfde, wat aanleiding gegeven zal hebben tot veel contact, waaruit weer

1) A. B. XXXVI p. 270.

2) Tromp 1887 p. 195.

3) Engelhard 1897 p. 480.

4) Nieuwenhuis 1904 p. 66, 1907 p. 99.

5) A. B. XIII p. 101.

6) Mallinckrodt I p. 139.

sexueele verhoudingen zullen zijn voortgevloed.¹⁾ En het blijkt dat de oorspronkelijke bezwaren in de practijk geen aanleiding gaven tot ernstige belemmeringen. Want zoowel Hose en MacDougall als Nieuwenhuis melden het voorkomen van beide soorten gemengde verbintenissen.²⁾ De laatst genoemde maakte zelfs gevallen mee waarin een vrij meisje, dat reeds door haar ouders aan een vrije was verloofd, later een slaaf tot man begeerde en haar wil ook wist door te zetten.³⁾ Ook van de verplichtingen die de vrije partij op zich zou nemen, kwam weinig terecht. Meestal wist zelfs de onvrije partij zich de vrijheid te verzekeren.⁴⁾ Engelhard meldt hoe bij de Kenja's, ondanks de reeds vermelde straf, het concubinaat vrije vrouw—slaaf toch dikwijls voorkwam.⁵⁾ Verder wordt het gemengde huwelijk nog medegedeeld bij de Zee-Dajaks door Ling Roth, bij de Klemantans en de Ot Danoem door Mallinckrodt en bij de Dajaks uit het Tampassoekdistrict door Treacher.⁶⁾ Op de Philippijnen treffen wij enkele feiten aan die er op wijzen, dat ook hier sommige volken tusschen beide soorten gemengde verbintenissen geen verschil voelden. Het blijkt n.l. dat men bij de Visaya's (Loarca), de Tagalogs (Morga) en de Pampaganen (Plasencia) omtrent de kinderen uit beide mogelijkheden dezelfde regels in acht nam.⁷⁾

Wanneer wij de weinig volledige gegevens over de Grootte Oost overzien, dan zien wij de bezwaren en belemmeringen tot uiting komen in een algemeen verbod voor gemengde huwelijken op Tanimbar en Timorlaet, Leti, Moa en Lakor,⁸⁾ en op de Kei-eilanden.⁹⁾ De dubbele moraal en de speciale onmogelijkheid van het geval slaaf—vrije vrouw vinden wij op de Zuidwestereilanden, waar volgens

1) Zie ook Mallinckrodt I p. 138.

2) Hose and MacDougall I p. 70, 72, Nieuwenhuis 1904 p. 66, 1907 p. 99.

3) Nieuwenhuis 1904 p. 367.

4) Hose and MacDougall I p. 70, 72.

5) Engelhard 1897 p. 480.

6) Ling Roth II p. 210, 211, Mallinckrodt I p. 139, Treacher p. 88, 89.

7) Zie p. 81, 82.

8) Riedel 1886 p. 302, p. 385.

9) Geurtjens p. 332.

Bosscher de verhouding tusschen slaaf en vrouw uit den adelstand met den dood van beiden werd bestraft, op de Aroe-eilanden, waar volgens Riedel de Papoeaslaven niet met Aroesche vrouwen mochten huwen, op de Loeang-Sermatagroep, waar het volgens denzelfden schrijver den slaven eveneens verboden was met een vrije vrouw te huwen en op de Kei-eilanden, waar volgens Geurtjens de verbintenis van een man uit hooger stand met een vrouw uit een lagere gestraft werd met standsverlaging voor dien man, terwijl in het omgekeerde geval doodstraf of verbanning volgde. ¹⁾

Doch evengoed treffen wij hier de mogelijkheid tot gemengde verbintenissen aan, indien de afstand tusschen de partijen niet te groot was. Zoo mochten op de Babareilanden de slaven, die er reeds langeren tijd waren, wel trouwen met een vrij meisje, mits zij niet van den hoogsten stand was. ²⁾ Ook op Tanimbar meldt deze zelfde bron een dergelijke mogelijkheid. ³⁾ In Endeh was het den slaven, die daar geboren waren, toegestaan te trouwen met sommige leden van den vrijen stand. ⁴⁾ Van Timor bericht Fiedler het gemengde huwelijk met uitzondering van dat tusschen slaven en leden van den adelstand. ⁵⁾ Op Roti, waar men slechts weinig slaven had, voelde men, wanneer deze dienstbaren er wat langer waren, geen bezwaar tegen het gemengde huwelijk, hetgeen ook blijkt uit het feit dat men tusschen beide mogelijkheden geen onderscheid maakte. ⁶⁾

Wanneer wij tot slot den toestand bij de verschillende Sumatraansche volken nagaan, dan zien wij bij de Pasemahers, waar men de verbintenis vrije—slavin reeds als minderwaardig beschouwde, het omgekeerde geval, volgens Hoven, tot de onmogelijkheden behooren. ⁷⁾ Hetzelfde vermelden Schröder en Rappard voor Nias. ⁸⁾ Toen in de Minangkabau de slavernij

1) Bosscher b p. 441, Riedel 1886 p. 252, p. 320, Geurtjens p. 332.

2) A. B. XXIX p. 222.

6) Van de Wetering p. 20.

3) id. p. 221.

7) Hoven p. 528.

4) Roos 1877 p. 488, 489.

8) Schröder p. 263, Rappard p. 605.

5) Fiedler p. 37, 38.

nog bestond, was het volgens Willinck onmogelijk dat een vrijgeborene een huwelijk zou kunnen sluiten met een onvrije. Ook heden, vervolgt hij, zal „een huwelijk tusschen een Minangkabausche, die niet van slavenafkomst is, met een man, die dat wel is (asal boedak), . . . niet licht gesloten worden, tenzij de maatschappelijke positie of rijkdom van den man haar, of liever haar familie, over dat bezwaar doet heen stappen. Daarentegen zal de volwassen Minangkabauer er veel minder bezwaar tegen hebben om met een vrouw, die asal boedak is, te trouwen. De man loopt in de Minangkabausche wereld minder gevaar om zich te mesallieeren dan de vrouw. Dit is trouwens altijd en overal zoo op de wereld geweest.”¹⁾ Ook hier stapt men dus bij het verdwijnen van den afstand tusschen beide groepen over de oorspronkelijke bezwaren heen; immers, als de positie van den gewezen slaaf maar goed genoeg is geworden, kan hij wel in het huwelijk treden met een vrije vrouw.

Iets in denzelfden geest meldt du Rij van Beest Holle uit de landschappen VI Kota Pangkallan en XII Kota Kampar. Volgens hem bestond hier voor een gedeelte der dienstbaren de slavernij nog slechts in naam, want de meesten hunner bewogen zich bijna even onbelemmerd als de vrijen. Men zag er dan ook niet tegen op hen zelfs met bloedverwanten van panghoeloe's in het huwelijk te verbinden.²⁾ Met het oog op het bovenstaande kan men dus wel zeggen, dat Joustra zich te sterk uitdrukt, wanneer hij zegt dat er hier geen denken aan is, dat iemand van slavenafkomst met een vrije vrouw zou kunnen trouwen.³⁾

Bij de Bataks vinden wij een sterken invloed van de dubbele moraal. In de Pakpaklanden kwam, volgens Ypes, zelfs geheime samenleving tusschen vrije vrouw en slaaf niet voor, daar laag op den slavenstand werd neergezien. In Boven-Singkel werd de slaaf, die een verstandhouding met een vrije vrouw had, gedood, tenzij zijn meester zijn waarde betaalde als

1) Willinck p. 453, 454.

2) du Rij van Beest Holle p. 383, p. 387.

3) Joustra p. 146, 147.

losprijs. ¹⁾ Bij de Bataks uit het Pane- en Bilastroomgebied noemt Neumann het huwelijk tusschen slaaf en vrije vrouw wel mogelijk. De wijze waarop deze verbintenis tot stand kwam, doet echter de vraag rijzen of in dit geval nog wel van een huwelijk gesproken mag worden. ²⁾ Willer behandelt de gemengde verbintenis als hij spreekt over „menjompou”. Was de jongeling slaaf en het meisje van hoogen adel, dan werd hij gestraft met den dood en zij met een huwelijk beneden haar stand of celibaat. Was zij van minderen rang, dan had de familie het recht den jongeling vrij te koopen, en was het huwelijk verplicht. ³⁾ Volgens dezen schrijver is het ook hier dus mogelijk dat een verbintenis slaaf—vrije vrouw tot stand komt, indien de afstand tusschen beiden niet al te groot is. Tegen huwelijken tusschen vrijen en slavinnen werden hier geen speciale belemmeringen in den weg gelegd, hetgeen later nog uitvoeriger zal blijken.

Tenslotte vinden wij nog vermeld, dat in de Lampongs het huwelijk tusschen slaaf en vrije vrouw voorkwam, indien deze slaaf eerst de vrijheid verkreeg. ⁴⁾ In de marga Semindo Darat kwamen huwelijken tusschen vrijen en dienstbaren zelfs dikwijls voor, hoewel ook hier de slaaf of slavin gewoonlijk eerst vrij werd. ⁵⁾

Naar aanleiding van deze laatste twee berichten zij opgemerkt, dat vrijwording en gemengd huwelijk vaak eng verbonden zijn. Zal in het algemeen reeds de onvrije partij door een dergelijke verbintenis een sterke verbetering in positie ondervinden, wij zullen ook zien dat van een gemengd huwelijk gebruik wordt gemaakt om volledige vrijwording mogelijk te maken.

Na in het bovenstaande te hebben gewezen op de bezwaren, die men algemeen heeft tegen standsvermenging, willen wij

---

1) Ypes p. 498, p. 542, 543.

2) Neumann p. 37.

3) Willer 1846, p. 225.

4) Cornets de Groot p. 463.

5) Pauw ten Kate p. 539.

thans zien hoe deze ook in de beoordeeling van de uit dergelijke vermengingen geboren kinderen tot uiting komen. Wilken heeft aan de positie van deze kinderen een belangrijke studie gewijd. Wij willen zijn opvatting, welke in het kort hierop neerkomt dat bij gemengde huwelijken de staat van het kind bepaald wordt door het heerschende verwantschapsstelsel,¹⁾ kort weergeven. Hij onderscheidt de volgende mogelijkheden: ²⁾

1. Huwelijken tusschen een vrije vrouw en een slaaf, waarbij geen bruidsschat mag worden betaald en de kinderen aan de moeder toebehooren en haar staat volgen.

2. Huwelijken tusschen een vrije man en een slavine zonder bruidsschat, waarbij de kinderen den staat der moeder volgen en slaven zijn van haar meester.

3. Huwelijken tusschen een vrije man en een slavine, tegen betaling van de bruidsschat, resp. losprijs aan den eigenaar, waarbij de kinderen den staat van den vader volgen.

Het blijkt dat alleen de twee eerste gevallen voor hem van belang zijn, omdat hij meent, dat het laatste buiten het slavenrecht staat, daar toch bij het huwelijk de slavine door de bruidsschat, die een losprijs is, vrij wordt. Zoo komt hij tot de conclusie, dat in het slavenrecht het „partus sequitur matrem” geldt, „niet als een vooropgezet beginsel, rechtstreeks overgebleven uit het matriarchaat, doch blootelijk als een uitvloeisel van den regel bij het patriarchaat, dat het kind alleen bij betaling van de bruidsschat, bij een huwelijk met gezag, met manus dus, den staat van den vader volgt, terwijl bij niet betaling van de bruidsschat, bij een huwelijk zonder manus, de staat zich naar dien der moeder regelt.”³⁾

Ook wanneer de kinderen voor de eene helft den staat van den vader, voor de andere helft dien van de moeder volgen, meent hij dit tot het verwantschapsstelsel te kunnen terugvoeren. Zoo merkt hij op: „Gelijk vanzelf spreekt, moet men den hier bedoelden regel in de eerste plaats verwachten

1) Wilken II p. 202.

2) id. p. 206.

3) id. p. 206.

bij volken, wier geheele verwantschapsstelsel gebaseerd is op de kinderverdeeling, in het bijzonder dus bij de Boeginezen en de Makassaren." 1)

Tegen Wilkens opvatting is aanstonds aan te voeren, dat zijn meening, dat in het vaderrechtelijk stelsel het kind alléén bij betaling van bruidschat den vader volgt, zeker niet in alle gevallen opgaat.

Zoo schrijft Vergouwen, dat bij de Toba-Bataks, ook wanneer er geen bruidschat is betaald, de kinderen toch behooren tot de marga van hun vader en daarin erven. Voortzetting van het geslacht der schoonouders van den man heeft door zoo'n huwelijk nooit plaats. 2)

Bovendien is aan te toonen dat in het klassieke gebied voor het matriarchaat, de Minangkabau, het „partus sequitur matrem" niet steeds opgaat. Een kind, geboren uit een vrije vrouw en een slaaf, wordt nl. geheel behandeld als een kind geboren uit een buitenechtelijke verbintenis of overspel, d.w.z. het wordt slaaf. 3)

Zoo eenvoudig als Wilken zich deze kwestie voorstelde, is zij dan ook niet. In de eerste plaats is het niet juist om, evenals hij doet, het door hem genoemde derde geval van huwelijken tusschen vrije mannen en slavinnen, waarbij de laatsten worden vrijgekocht, geheel uit te sluiten. Want een dergelijke vrijkoop is slechts één der middelen om den staat der kinderen te beïnvloeden. In de tweede plaats schijnt ons zijn geheele uitgangspunt, nl. dat de staat van het kind bepaald wordt door het heerschende verwantschapsstelsel, onjuist. Wanneer wij de verschillende berichten omtrent deze kwestie overzien, dan valt een groote verscheidenheid van mogelijkheden op en deze is niet anders te verklaren dan uit de velerlei manieren, waarop men, zooals wij in het eerste gedeelte van dit hoofdstuk zagen, de gemengde verbintenissen beoordeelt. De positie van het kind hangt dan ook niet af van het verwantschapsstelsel,

1) Wilken II p. 211.

2) Vergouwen p. 195, p. 278.

3) Willinck p. 454.

doch veeleer van *den meer of minderen afkeer dien men tegen de verbintenis van de ouders heeft gevoeld.*

Toch kunnen wij bij alle verscheidenheid nog wel twee algemeene regels constateeren. In de eerste plaats zien wij nl. dat de kinderen, tot welken stand zij ook mogen worden gerekend, toch steeds den invloed van de gemengde verbintenis hunner ouders ondervinden. Worden zij tot den vrijen stand gerekend, dan blijkt het dikwijls, dat zij, vaak als minderwaardig worden beschouwd, en soms inderdaad in positie bij kinderen uit twee vrije ouders ten achter staan. Zoo vernemen wij, dat bij de Tagalogs, volgens Morga en Plasencia, deze kinderen uit gemengde verbintenissen nooit aanspraak konden maken op de nalatenschap van hun vader, terwijl zij dezen indien hij hoofd was, ook niet konden opvolgen.¹⁾ Gelijkluidende berichten vinden wij bij Barrows ten aanzien van de Moro's en bij Reyes ten aanzien van de Ilocanen.²⁾ Bij de Bataks in Boven-Singkel aan de Simpangan staan, volgens Ypes, de kinderen uit de verbintenis meester—eigen slavinnen ten achter bij die, welke verwekt zijn bij een vrije vrouw, zoowel in de opvolging van ambten als bij de verdeling van de nalatenschap.³⁾ Ook bij de Bare'esprekende Toradja's konden de z.g. „sinambira" (kinderen van een vrije man en een slavinn) nooit hoofd worden.⁴⁾

In Zuid-Celebes vinden wij voorbeelden waaruit blijkt, dat kinderen van de leden van den hoogsten stand en slavinnen wel in dien hoogsten stand werden opgenomen, maar daarin aparte groepen uitmaken. Zoo bestaat bv. in Mandar, volgens Mallinckrodt, de hoogste stand uit vijf klassen. De laatste klasse is die der „poewa siparapa", of kwart-heeren. Ze hebben tot vader iemand uit de tweede klasse en tot moeder een slavinn.⁵⁾ Friedericy deelt mede, dat in Gowa het vorstengeslacht verdeeld is in vier groepen. De derde groep hiervan bevat de „ana tjera"; zij hebben tot

1) Blair and Robertson XVI p. 125, VII p. 181.

2) Barrows p. 565, A. B. XVI p. 384.

3) Ypes p. 543.

4) Adriani en Kruyt I p. 160.

5) A. B. XXXVI p. 325.

vader iemand uit een der beide eerste groepen en tot moeder een slavin. De vierde groep is die der „ana karaeng sala”, of verkeerde vorstenkinderen; zij zijn gesproten uit een verbintenis tusschen een „ana tjera” en een slavin of een vrouw uit het volk. In Wadjo heeten de leden der hoogste stand „ana matola”. Ook deze stand is weer verdeeld in vier groepen, waarvan de laagste weer in vier aparte afdeelingen is onderverdeeld. De tweede van deze afdeelingen is die der „ana tjera poewa”; dat zijn kinderen van „ana matola” mannen met eigen erfslavinnen; de derde afdeeling bestaat uit de „ana tjera ampoeladjeng”, of de nakomelingen van een „ana matola” man en een slavin van een ander. Tenslotte zijn er nog de „ana tjera ijatang dapoereng”. Dit zijn kinderen uit de verbintenissen tusschen „ana matola” mannen en de laagste slavinnen uit de keuken. ¹⁾

Bij de West-Toradja's vestigt Kruyt er de aandacht op, dat het vooral van den vader afhing of zijn kinderen uit de verbintenis met een slavin meer of minder door de andere leden van de gemeenschap als gelijkwaardige personen werden beschouwd. Wanneer hij hen nl. een opvoeding gaf, zooals het voor kinderen uit den adelstand vereischt werd en tevens bij de verschillende plechtigheden bij de belangrijke gebeurtenissen in het leven van de kinderen, zooals tandenvijlen en besnijdenis, het ceremoniëel naar behooren in acht nam, dan droeg dit er veel toe bij om de positie in den hoogen stand te bevestigen. Gaf hij echter bv. bij een der zoojuist genoemde plechtigheden slechts een varken in plaats van een buffel als offerdier, dan sloeg men de kinderen in de publieke opinie direct veel lager aan. ²⁾

Tenslotte vinden wij eenige uitdrukkingen en aparte namen, waarmee de kinderen uit de verbintenis vrije-onvrije worden aangeduid. Soms dragen deze duidelijk een schimpend karakter, soms ook ligt deze aard niet zoo voor de hand, hoewel het bestaan van zoo'n aparte term op zichzelf een dergelijk karakter wel doet vermoeden, evenals bij ons b.v.

1) Friedericy p. 455, p. 453.

2) A. C. Kruyt manuscript.

de uitdrukking „halfbloed”, hoewel zij toch eigenlijk neutraal is, dikwijls ook zonder nadere aanduiding in ongunstigen zin wordt gebruikt.

Volgens Hoven noemt men bij de Pasemahers de kinderen uit een gemengd huwelijk „kisoet”, wat ongeveer overeen komt met ons „van minder allooi”. ¹⁾ Op Roti heet iemand, die slaven in zijn familie heeft en dus van gemengd bloed is, „hata holi kabalis” of „do kabalis”. ²⁾ Bij de West-Toradja's vinden wij bij Kruyt in dit verband een aantal uitdrukkingen, die allen „halfbloed”, „van gemengd bloed” en dergelijke beteekenen. Zoo spreekt men in Lore van „ana mobika”; in Rampi van „moro bongka” en in Pipi Koro van „kami kai”. Speciaal kinderen uit de verbintenis slaaf—vrij meisje worden in Bada „toeloe ngka boeloe”, eieren der overstorting, genoemd. ³⁾

Tenslotte vinden wij nog bij Matthes de Boegineesche uitdrukking „ana boele”. Met deze term die meer in het algemeen gebruikt werd voor kinderen, wier ouders niet met elkaar getrouwd waren, duidde men ook aan de kinderen uit de verbintenis slaaf—vrije vrouw. ⁴⁾

Aan den anderen kant kunnen wij ons voorstellen, dat de kinderen uit gemengde verbintenissen, indien zij in den slavenstand geplaatst worden, een gunstigen invloed zullen ondervinden van het feit dat één hunner ouders een vrije is. Hiervan kunnen wij echter slechts één voorbeeld mededeelen, en wel een bericht van Treacher betreffende de Dajaks uit het Tampassoekdistrict. Hier vormden de kinderen van vrije — onvrije een aparte afdeeling in den slavenstand. Zij werden „anak mas” genoemd. In tegenstelling met de andere slaven bestond hun dienstbaarheid slechts in een zeer lichte graad en vooral de mannelijke „anak mas” genoot een groote vrijheid. ⁵⁾

Tenslotte kunnen wij in dit verband melding maken van de zg. halve slaven. Bij de gelijke verdeeling van het aantal

1) Hoven p. 528.

2) Van de Wetering p. 20.

3) A. C. Kruyt manuscript.

4) Matthes 1874 p. 215.

5) Treacher p. 88.

kinderen uit een gemengde verbintenis tusschen de beide standen, die straks besproken zal worden, kan het voorkomen dat het aantal oneven is. Het laatste kind, of soms ook het eenige, wordt ons dan wel beschreven als een halve slaaf, die b.v. de eene helft van het jaar of van de maand zijn meester dient en de andere helft vrij is. Al is deze positie eenigszins raadselachtig, toch blijkt ook hieruit de invloed van de gemengde verbintenis. Eenerzijds zouden wij kunnen spreken van een slaaf, wiens positie door deze verbintenis verbeterd is, anderzijds van een vrije die er den nadeeligen invloed van ondervindt. Dergelijke halve slaven vermeldt o.a. J. Kruyt bij de Moriërs van Tinompo, Reyes bij de Ilocanen en Morga, Colin en Plasencia bij de Tagalogs.¹⁾ Morga en Reyes maken zelfs melding van kwartslaven, die gesproten zijn uit de verbintenis van een halven slaaf en een vrije.

Een tweede algemeene regel in deze groote verscheidenheid van gevallen bestaat hierin, dat daar, waar de meester kinderen bij zijn eigen slavin heeft verwekt, deze kinderen tot den stand der vrijen worden gerekend. Meestal wordt ook de moeder vrijgemaakt. De zin van dezen regel ligt voor de hand; immers bestond zij niet, dan zouden deze kinderen de slaven van hun eigen vader worden.

In de volgende voorbeelden wordt van dezen regel melding gemaakt. Zoo bericht Romualdez in zijn overzicht betreffende de Philippijnen twee redenen tot vrijlating van slaven, waarvan de eerste betrekking heeft op de slavin „by virtue of being the mother of a child of her master”.²⁾ Bij de Bagobo's was het, volgens Cole, den meester toegestaan met zijn slavin samen te leven zonder met haar te trouwen; maar indien zij zwanger werd, werd zij meestal meteen vrijgelaten. Was dit laatste niet het geval, dan gebeurde het toch zeker bij den dood van haar meester, terwijl haar kinderen vrij waren.³⁾ Ook bij de Tagalogs was volgens Plasencia de slavin vrij, bij wie haar

1) J. Kruyt p. 73, A. B. XVI p. 385, Blair and Robertson XVI p. 123, XL p. 95, VII p. 178.

2) A. B. XXI p. 336.

3) Cole 1911 p. 132.

meester kinderen had verwekt.¹⁾ Voor Borneo meldt Mallinckrodt dezen regel in het algemeen, door te zeggen dat een wettig concubinaat tusschen meester en eigen slavin hier niet bestond. De slavin werd in zoo'n geval steeds vrij.²⁾ Treacher deelt nog mede hoe in het Tampassoekdistrict de slavin, die door haar meester zwanger was gemaakt, met haar kind de vrijheid verkreeg. Zij werd dan soms één der vrouwen van haar vroegeren eigenaar.³⁾ Bij de Kajans wordt de vrijwording van slavinnen, die bewijzen kunnen dat hun meester met hen gemeenschap heeft gehad, nog medegedeeld door Kükenthal.⁴⁾

Nam bij de Boegineezen van Koetei de meester zijn slavin tot vrouw of bijzit, dan werd, volgens Tromp, de slavernij door dit feit beëindigd.⁵⁾ Van Vloten meldt, dat in de Ranaudistricten in de residentie Palembang de slavin vrij werd, die een kind van haar meester had.⁶⁾ In de Lampongs moest, volgens Cornets de Groot, de meester in zoo'n geval niet alleen de slavin vrijlaten, maar tevens haar vader met diens heele gezin. Had de meester omgang gehad met de dochter of de vrouw van zijn pandeling, dan was de schuld teniet gedaan.⁷⁾ Volgens Couperus was in de Minangkabau de pandelinge, met wie haar meester gemeenschap had uitgeoefend, vrij.⁸⁾

Uit de beschrijvingen van Neumann betreffende de Bataks uit het Pane- en Bilastroomgebied blijkt, dat hier de slavin bijzit van haar meester kon worden, indien deze een hoofd was. Zoo'n slavin werd dan echter vrij, evenals haar kinderen. Was een slavin zwanger van haar meester, dan kon zij haar vrijheid eischen. De meester kon dan de slavin trouwen, terwijl zij bij het huwelijk haar vrijheid verkreeg. Men noemde dit „antjijjongat mandaoni ibana”, de slang heelt zich zelf. Wilde de meester de slavin niet huwen, dan moest zij evengoed vrij verklaard worden.⁹⁾ Willer spreekt hier ook van de slavin

1) Blair and Robertson VII p. 177.

2) Mallinckrodt I p. 140.

3) Treacher p. 88.

4) Kükenthal p. 276.

5) Tromp 1887 p. 194.

6) Van Vloten p. 293.

7) Cornets de Groot p. 467.

8) Couperus p. 6.

9) Neumann p. 38, 39.

die de bijzit van haar meester wordt. Vrijwording was volgens hem echter alléén verplicht na gebleken zwangerschap.¹⁾ Volgens Ypes mocht in de Pakpaklanden de meester zijn slavine niet benaderen. Werd zij nochtans door hem zwanger gemaakt, dan moest hij een karbauw en een varken slachten en een feestmaal geven, waarop hij het kind als het zijne erkende. De slavine en het kind waren dan onherroepelijk vrij. De meester mocht haar tot zijn vrouw nemen, dan wel uithuwelijken. Dit laatste kwam niet zelden voor, omdat de meester door deze wijze van doen de schade der invrijheidstelling nog eenigszins vergoed zag.²⁾ Dezelfde schrijver meldt uit Boven-Singkel dat de slavine, met wie de meester gemeenschap had uitgeoefend, van rechtswege zijn bijzit werd, die na haar bevalling de vrijheid verkreeg.³⁾ Tenslotte wordt nog door Schröder de mededeeling van Nieuwenhuisen en Von Rosenberg vermeld, dat op Nias de slavine, die door haar meester zwanger was gemaakt, vrij werd.⁴⁾

Wanneer wij thans, na deze beide algemeene regels willen aantonen, dat de positie van het kind hoofdzakelijk wordt bepaald door de meer of minder sterk gevoelde bezwaren tegen de gemengde verbintenis, dan willen wij eerst de positie van die kinderen nagaan, die geboren zijn uit de verhoudingen waartegen de grootste bezwaren bestonden, of tegen welke de meest ernstige belemmeringen waren in den weg gelegd. Uit het eerste gedeelte van dit hoofdstuk volgt reeds dat wij die te zoeken hebben bij de gevallen slaaf—vrije vrouw. Wij zagen reeds dat men oorspronkelijk de partijen zelfs wel ter dood bracht, zoodat het dus niet tot kinderen kwam. Waar echter door verandering van zeden, of om welke reden ook, een dergelijk rigoreus optreden niet of niet meer voorkomt, zien wij dat, indien de bezwaren nog steeds ernstig zijn, de kinderen steeds in één stand ondergebracht worden.

Soms blijkt het dat de kinderen, door het feit dat de verbintenis tusschen hun ouders niet geoorloofd was, allen in

1) Willer 1846 p. 189, 190.

2) Ypes p. 498.

3) Ypes p. 543.

4) Schröder p. 351.

den slavenstand terecht komen. Een voorbeeld hiervan vinden wij door Kruyt vermeld bij de West-Toradja's, waar oudtijds de slaaf, die met een meisje van adel omgang had gehad, werd gedood. Men spaarde het meisje, doch indien zij den man niet wilde loslaten en zich tegen zijn dood verzette, werd zij door haar ouders verloochend en haar kind werd slaaf.¹⁾ In de Minangkabau werd volgens Willinck, dien wij in dit verband reeds noemden, het kind van een vrije vrouw en een slaaf den radja toegewezen.²⁾ Hetzelfde meldt Ypes van de Bataks uit Boven-Singkel, waar eveneens het kind uit de verhouding slaaf — vrije vrouw als een buitenechtelijk of in overspel verwekt kind werd beschouwd. Hier bestond echter de gelegenheid, dat de moeder door betaling van een bepaalde som alsnog de beschikking over het kind kon verkrijgen.³⁾ Ook zagen wij reeds hoe Riedel, zonder de gevallen te scheiden, vermeldt dat op Tanimbar en Timorlaet vrije lieden niet met slaven mochten huwen. Kinderen, in verboden gemeenschap verwekt, vervielen tot den slavenstand.⁴⁾ Uitgaande van de veronderstelling dat het ook hier wel eens voorgekomen zal zijn, dat er een verhouding bestond tusschen een slaaf en een vrije vrouw, plaatsen wij dit bericht op deze plaats.

In tegenstelling met het voorgaande zien wij, dat het bij gevallen met zeer groote bezwaren ook kan voorkomen, dat alle kinderen in den vrijen stand terecht komen. Dit resultaat bereikt men, door den slaaf als het ware niet als vader te erkennen, zoodat de kinderen allen hun moeder in haar stand kunnen volgen. Ook van dezen toestand vinden wij een voorbeeld bij de West-Toradja's. Het kwam hier nl., volgens Kruyt, niet zelden voor, dat een slaaf samen leefde met een meisje van adel, zonder met haar getrouwd te zijn. Dit gebeurde steeds met het medeweten, soms zelfs op instigatie van den vader van het meisje. De slaaf bleef slaaf, ja, hij werd zelfs extra als zoodanig behandeld om hem goed te laten voelen, dat hij toch maar een slaaf was. Men vond

1) A. C. Kruyt manuscrypt.

2) Willinck p. 454.

3) Ypes p. 543.

4) Riedel 1886 p. 302.

dat hij in zoo'n geval eerst recht slaaf werd. Hij verwekte kinderen bij de vrouw zonder er eenig recht op te hebben. Deze kinderen werden gerekend volbloed edellieden te zijn. Als zij groot waren deden zij mee aan het vernederen van hun vader. 1) Een bijna gelijk geval vermeldt Neumann bij de door hem beschreven Bataks. Hier was het van te voren reeds onmogelijk gemaakt, dat de slaaf ooit de wettige vader zou kunnen zijn van de kinderen, die een vrije vrouw tot moeder hadden. Want de verbintenis tusschen een slaaf en een vrije vrouw mocht nooit op de wijze van een wettig huwelijk gesloten worden. De slaaf mocht nl. nooit den bruidsschat voor de vrouw betalen. De eigenaar, die zijn slaaf deze som zou verschaffen, de waris van de vrije vrouw, die haar in ontvangst zou nemen en de radja die dit alles zou sanctionneeren, waren zelfs des doods schuldig. Men wilde dus geen enkel verband tusschen dezen vader en zijn kinderen. Duidelijk blijkt dit nog uit den term waarmee men hem aanduidde; hij werd n.l. „amang ni manok", een vader van kippen genoemd. Hiermee wilde men laten uitkomen, dat de verhouding tusschen hem en zijn kinderen te vergelijken is met die van een haan tot de kuikens. 2)

Alle kinderen uit deze verbintenis waren dan ook vrij. De waris van hun moeder, werd tevens de hunne. Ten slotte wijzen wij in dit verband nog op een zeer beknopte mededeeling van Vink betreffende de Wadjoreezen, waarin hij zegt dat de slaaf, die kinderen had verwekt bij een vrije vrouw, geen enkel recht op hen kon laten gelden. Hoewel hij over de positie van deze kinderen verder niets zegt, lijkt het wel aannemelijk, dat zij hun moeder in haar stand zullen zijn gevolgd.

In de andere gevallen, bij welke in het eerste deel van dit hoofdstuk groote bezwaren werden geconstateerd, zooals bv. bij de Oost-Toradjagroep, beschikken wij aangaande de positie van de kinderen niet over gegevens. Daarom

---

1) A. C. Kruyt manuscript.

2) Neumann p. 37, 38.

3) Vink p. 341.

kunnen wij thans overgaan tot die verbintenissen, welke geen of slechts geringe bezwaren met zich mee brachten en aan welke geen onoverkomelijke belemmeringen in den weg waren gelegd. Deze vormen het meerendeel; immers wij zagen dat hiertoe niet alleen bijna alle gevallen van vrije—slavin behooren, doch dat ook een gedeelte van de verbintenissen slaaf—vrije vrouw hiertoe gerekend moeten worden.¹⁾

Wij zullen zien dat men bij dezen toestand in die gevallen, waarin geen sprake is van vrijwording van de onvrije partij, in principe geneigd is de kinderen gelijkelijk tusschen beide standen te verdeelen. Vele voorbeelden die deze veronderstelling illustreeren, staan ons ten dienste. Beginnen wij met die, welke alléén betrekking hebben op het geval vrije—slavin. Bij de Boegineezen en Makassaren moest de vrije, die met een slavin wilde trouwen, den meester een huwelijks-gift betalen. De even kinderen uit zoo'n verbintenis volgden den vader in zijn stand, de oneven de moeder.²⁾ Hetzelfde meldt Mallinckrodt uit Mandar.³⁾ Bij de Kajans en Kenja's deelen Hose en MacDougall eveneens de verdeling in het geval vrije—slavin mede.⁴⁾ Volgens Nieuwenhuis kwam zij echter pas tot stand na scheiding, terwijl speciaal in het Boven-Mahakam gebied slechts één kind den vader dan in den vrijen stand volgde.⁵⁾

Waar tegen beide soorten gemengde verbintenissen slechts geringe bezwaren werden gevoeld, zien wij de kinderverdeeling ook in beide gevallen vermeld. Op de Philippijnen kwam dit voor bij de Pampaganen, volgens Plasencia, waar de oneven kinderen den vader volgden en de even de moeder, bij de Visaya's, volgens Loarca, en bij de Tagalogs, waar precies

1) Uitzonderingen hierop treffen wij aan in de Minangkabau volgens Willinck en op Tanimbar en Timorlaet volgens Riedel, waar eveneens tegen het geval vrije-slavin groote bezwaren zouden bestaan. Beide schrijvers melden dat ook de kinderen uit deze verbintenissen slaaf werden (Willinck p. 141, Riedel 1886 p. 302).

2) Friedericy p. 560.

3) A. B. XXXVI p. 328.

4) Hose and MacDougall I p. 72.

5) Nieuwenhuis 1904 p. 66, 1907 p. 99.

hetzelfde wordt vermeld door Morga, Colin en Plasencia. ¹⁾

Bij de Zee-Dajaks kwam de kinderverdeeling in beide gevallen voor volgens Ling Roth, terwijl hij er aan toevoegt, dat ook hier de oneven kinderen den vader volgden. ²⁾

Speciaal in het geval slaaf — vrije vrouw zien wij de kinderverdeeling nog vermeld bij de Moriërs van Tinompo door J. Kruyt, bij wien, zooals wij reeds zagen, beide soorten gemengde verbintenissen in gelijk aantal voorkwamen. Ook hier volgden weer de oneven kinderen den vader en werden slaaf. ³⁾

Met het oog op deze laatste voorbeelden zij nog even de aandacht gevestigd op de halve en kwart slaven, die hierboven reeds besproken werden. (Zie blz. 75, 76).

Zelfs bij de West-Toradja's treffen wij enkele gevallen van kinderverdeeling bij de verbintenis slaaf — vrije vrouw aan. De verklaring hiervan moeten wij zoeken in het feit dat de algemeene bezwaren in bijzondere gevallen soms veel van hun kracht konden inboeten. Want het moet toch, zoo meldt Kruyt, een enkele maal zijn voorgekomen dat een slaaf, die zich eenig vermogen had verschaft, de bruidsschat voor een meisje uit den hoogen stand mocht betalen. De kinderen uit zoo'n verbintenis behoorden gedeeltelijk tot den stand van hun vader, gedeeltelijk tot dien van hun moeder; de zoons werden nl. slaaf, de dochters werden vrij. Ook liet een edelman wel eens toe, dat één zijner eigen slaven kinderen verwekte bij zijn dochter. Dezen werden dan eveneens om de andere tot den stand van den vader en tot dien van de moeder gerekend te behooren. ⁴⁾

Wij spraken er hierboven van, dat men in al deze gevallen „in principe” geneigd was de kinderen te verdeelen. Dit behoeft nog nadere toelichting. Wanneer men een blijvende verbintenis tusschen vrijen en onvrijen tolereert en voor de gevolgen bepaalde regels heeft ontworpen, dan mogen wij

1) Blair and Robertson XVI p. 328, V p. 161, XVI p. 123, XL p. 95, VII p. 178.

2) Ling Roth II p. 210, 211.

3) J. Kruyt p. 73.

4) A. C. Kruyt manuscript.

wel veronderstellen, dat deze verbintenissen het karakter van een werkelijk huwelijk zullen hebben gedragen. De literatuur staat ons echter niet toe den term huwelijk in dit opzicht algemeen te gebruiken, aangezien de aard der verbintenissen niet steeds voldoende duidelijk tot uiting komt. In ieder geval zal echter deze verbintenis, omdat zij voor twee partijen de bron is voor de rechten op de kinderen, eveneens van die partijen het voldoen aan bepaalde voorwaarden hebben geëischt. Wij zagen reeds hoe in het voorgaande hier en daar van een bruidsschat sprake was. Wij treffen nu voorbeelden aan, waaruit blijkt dat, indien één der partijen aan deze voorwaarden niet kan voldoen, de kinderverdeeling niet doorgaat, althans niet in twee gelijke deelen geschiedt. Waar dit het geval is, mogen wij dus het achterwege blijven van deze gelijke verdeeling niet schuiven op rekening van algemeen bestaande bezwaren. Immers „in principe” is aan deze verdeeling hier niets in den weg gelegd.

Het resultaat van dergelijke verbintenissen, die niet aan de gestelde eischen voldoen is meestal dat de partij, die zijn verplichtingen niet is nagekomen, alle rechten op de kinderen verliest. Soms zien wij echter ook dat het feit alléén, dat één der ouders tot den vrijen stand behoort, ondanks alles, voldoende is één of althans een zeer klein gedeelte der kinderen in den vrijen stand terecht te doen komen. Voorbeelden van deze gevallen vinden wij in de eerste plaats bij vele schrijvers, die ons reeds in het voorgaande met de kinderverdeeling in aanraking brachten. Zoo vermeldt Friedericy, dat bij de Boegineezen en Makassaren alle kinderen slaven werden, indien de man de huwelijksgift voor de slavine niet had betaald. ¹⁾ Volgens Matthes wordt in Loewoe geen huwelijk als wettig erkend, voordat de huwelijksgift betaald is. Was bij zoo'n verbintenis de man vrij en de vrouw slavine, dan waren de kinderen zonder onderscheid slaven. ²⁾

---

1) Friedericy p. 560.

2) Matthes 1875 p. 18.

Ongeveer hetzelfde meldt Mallinckrodt uit Mandar; hier echter volgde het derde kind steeds den vader, maar nooit meer dan deze eene, zelfs al waren het er tien in het totaal. ¹⁾ Zonder een bepaald aantal te noemen deelt Vink nog mede, dat bij de Wadjoreezen ook een gedeelte der kinderen den vader in den vrijen stand volgde, zonder dat hij de huwelijks-gift voor zijn onvrije vrouw had betaald. ²⁾

Bij de Tagalogs moest, volgens Plasencia, de slavine, die door een vrije zwanger was gemaakt, haar meester schadevergoeding betalen voor het risico tijdens de bevalling en den tijd gedurende welke zij niet kon werken. Kinderverdeeling had plaats, wanneer de vader het kind onderhield. Deed hij dit niet, dan kwamen de kinderen in den slavenstand terecht.

Ook in het geval slaaf—vrije vrouw moest hier blijkbaar de onvrije partij aan bepaalde verplichtingen voldoen, om de gebruikelijke kinderverdeeling tot stand te doen komen. Want kinderen, die een slaaf tot vader en een vrije vrouw tot moeder hadden, waren, volgens de in het Engelsch vertaalde tekst, „all free, provided he were not her husband.” ³⁾

Een uitzondering op al deze mededeelingen vormt het reeds vermelde bericht van Treacher, betreffende de Dajaks uit het Tampassoekdistrict. Ondanks het feit, dat hier de vrije een bruidsschat voor de slavine betaalde, waren de kinderen, althans formeel, slaven. ⁴⁾

Tenslotte komen wij aan die gevallen, waarin door het feit, dat de onvrije partij bij het huwelijk vrij wordt, de plaats van de kinderen aan geen enkelen twijfel onderhevig is. Zoo kon bij de Boegineezen en Makassaren, volgens Friedericy, de vrije, die met een slavine wilde trouwen haar vrij koopen, zoodat alle kinderen in den vrijen stand terecht kwamen. ⁵⁾ Bij de West-Toradja's was de loskoop alléén niet voldoende, maar moest een aparte ceremonie de slavine

1) A. B. XXXVI p. 328.

2) Vink p. 341.

3) Blair and Robertson VII p. 177.

4) Treacher p. 88, 89.

5) Friedericy p. 560.

nog van haar lage geboorte bevrijden. 1) Er zij nog opgemerkt, dat Kruyt er aan toevoegt, dat deze plechtigheid later ook apart aan de kinderen kon worden voltrokken, hetgeen ook het geval was bij de Bare'e-sprekende Toradja's, waar de kinderen van vrije—slavin, ondanks het feit, dat voor hun moeder bruidsschat was betaald 2) nog maar „sinambira” (die het voor de helft zijn) genoemd werden. Door het slachten van eenige buffels kon de vader hen vol of rond maken, d.w.z. in den adelstand doen opnemen. 3) Ook bij de Sadan-Toradja's kocht, volgens Nobeles, de vader zijn kinderen uit de verbintenis met een erfslavin in den adelstand in, hetgeen geschiedde met eenige buffels en een offerplechtigheid. 4)

Bij de Kajans en Kenja's blijkt, volgens Hose en Mac Dougall, de vrijwording van de slavin, die met een lid van den vrijen stand getrouwd is, een kwestie van de practijk te zijn. De man slaagde er dikwijls in zijn vrouw aan den invloed van haar meesters te onttrekken, „perhaps making some compensation to her owners in the shape of personal services or brass ware.”

Hun kinderen werden als vrijgeborenen beschouwd. Ook de slaaf, die met een vrije vrouw getrouwd was, slaagde er meestal in zijn vrijwording te bewerkstelligen en „to merge himself in the middle class.” 5) Het vrijworden van de slavin bij het huwelijk, met als gevolg de vrijwording van haar kinderen, wordt nog vermeld door Neumann ten aanzien van de Bataks in het Pane- en Bilastroomgebied en door Hoven in de Pasemah landen. 6) Het huwelijk in combinatie met vrijwording van zoowel slaaf als slavin met een lid van den vrijen stand, vinden wij medegedeeld door Ypes bij de Bataks in Boven-Singkel, door Cornets de Groot in de Lampongs en door Pauw ten Kate in marga Semindo Darat. 7) Ook kunnen wij bij deze voorbeelden opnemen het bericht van

1) A. C. Kruyt manuscript.

2) A. C. Kruyt 1896 p. 259.

3) Adriani en Kruyt I p. 160.

7) Ypes p. 543, Cornets de Groot p. 463, p. 466, Pauw ten Kate p. 539.

4) Nobeles p. 27, 28.

5) Hose and MacDougall I p. 72.

6) Neumann p. 38, Hoven p. 527.

Grijzen, betreffende Beloe, waar de kinderen van den slaaf, wiens familie reeds geslachten lang tot de slavenstand behoorde en die met een vrije vrouw was getrouwd, vrij waren. ¹⁾ Eveneens zij hier nog gewezen op den tweeden algemeenen regel en de daarbij genoemde voorbeelden, volgens welke de kinderen van meester—eigen slaven steeds vrij werden.

Was echter in sommige voorbeelden de vrijkoop niet het eenige middel om een wettige verbintenis tusschen vrije—onvrije tot stand te brengen, zooals bv. reeds bleek bij de Boegineezen en Makassaren, in andere schijnt dat wel het geval te zijn. Gaat dan de vrije partij toch een verbintenis met een onvrije aan, zonder deze vrij te koopen, dan zien wij soms ongeveer hetzelfde gebeuren als bij het niet doorgaan van de kinderverdeeling bij het niet voldaan zijn van de huwelijksgift. Door het ingebreke blijven van de vrije partij komen de kinderen in den slavenstand terecht.

Een dergelijken toestand vinden wij o.a. vermeld door Ypes bij de Bataks in Boven-Singkel en door Grijzen, die mededeelt, dat in Beloe de kinderen van een vrije en een slavin, buiten het huwelijk verwekt, tot den slavenstand vervielen. ²⁾ Bij de door Neumann beschreven Bataks kon echter de vrije man één kind van allen, die hij bij een slavin had verwekt zonder haar los te koopen, voor zich opeischen. ³⁾

---

1) Grijzen p. 126.

2) Ypes p. 543, Grijzen p. 126.

3) Neumann p. 38.

HOOFDSTUK IV.

VRIJWORDING.

Spraken wij in een vorig hoofdstuk over de sociale positie der slaven, thans zullen wij zien hoe deze positie in die van een vrije kan overgaan. Ook hier is het noodzakelijk dat de berichten nauwkeurig worden nagegaan. Het komt bv. voor, dat een berichtgever zich positief uitlaat over de onmogelijkheid van vrij worden, terwijl uit andere mededeelingen, die hij doet blijkt, dat deze onmogelijkheid slechts voor een bepaald gedeelte van de slaven opgaat. Weer elders zien wij vermeld dat vrijlating nooit voorkomt, terwijl tevens blijkt dat dit in speciale gevallen toch wel geschiedt. Het is daarom dat wij de zeer korte berichten omtrent de vrijwording met de noodige reserve moeten aannemen. Wanneer Riedel bv. zonder meer meldt dat op Boeroe, Ceram en Ceramlaet vrijwording niet mogelijk is,¹⁾ dan zegt dat weinig en het zou ons niet verwonderen, wanneer andere berichtgevers in dit opzicht in hun mededeelingen minder positief zouden zijn.

Wanneer wij het geheel van de berichten omtrent dit gedeelte van ons onderwerp overzien, dan mogen wij wel de conclusie trekken dat, in het algemeen, gesproken de slavenstand geen afgesloten kaste vormt en dat overgang naar den vrijen stand dus mogelijk is. Niet steeds is echter de vrijwording even gemakkelijk, niet steeds ook voor alle slaven in de maatschappij mogelijk. Willen wij deze nuances begrijpen, dan moeten wij ons voor oogen stellen, dat de vrijwording van den slaaf tweeërlei aspect vertoont.

In de eerste plaats houdt deze vrijwording in, dat de

---

1) Riedel 1886 p. 9, p. 102, p. 154.

verhouding van den slaaf tot zijn meester verandert. Hiervoor is een *conditio sine qua non*, dat de slaaf in de practijk voor zijn bestaan niet meer van den meester afhankelijk is. Echter behoeven wij op dit punt geen moeilijkheden te verwachten, immers in het vorige hoofdstuk zagen wij hoe in dit opzicht zelfstandige slaven overal voorkomen. Wel gebeurt het, dat de vrijgewordene eenige verplichtingen houdt tegenover zijn vroegeren meester, maar deze zijn van geheel anderen aard dan die, welke voortvloeien uit de rechten die de meester uitoefende.

In de tweede plaats echter verandert door de vrijwording de verhouding slaaf — maatschappij. De slaaf moet nu daarin opgenomen worden als vrije, als gelijkgerechtigde dus van de andere leden of een deel daarvan. Hierbij kunnen zich wel moeilijkheden voordoen. Waar wij deze vinden is sprake van een verschillende afkomst van de vrijen en de slaven. Het blijkt, dat de maatschappij voor deze slaven geen plaats als vrije beschikbaar heeft, dat de vrije leden daarvan den vreemden slaaf niet kunnen of willen erkennen als gelijkgerechtigde. Laten wij aan de hand van eenige voorbeelden zien, van welken aard deze bezwaren kunnen zijn. Bij de Toradja's met hun enorm verschil in ontwikkeling tusschen vrijen (immigranten) en slaven (autochthonen), blijkt het dat deze vrijen zich zoover boven de slaven voelen staan, dat het hen eenvoudig ondenkbaar leek, dat zoo'n slaaf ooit een positie als een aan hen zelf gelijkgerechtigde zou kunnen bekleeden. Duidelijk blijkt dit uit de uitlatingen, waarin zij hun meening over een dergelijke overgang te kennen geven.

Adriani en Kruyt melden hoe de vrijlating bij sommige stammen der Bare'e-sprekende Toradja's even onmogelijk werd geacht als het veranderen van een man in een vrouw.¹⁾ De afschaffing van de slavernij door het Gouvernement maakte op een Toradjahoofd denzelfden indruk als op ons de gelijktijdige meerderjarig verklaring van alle kinderen zou maken.²⁾

1) Adriani en Kruyt I p. 160.

2) A. C. Kruyt 1911 p. 95.

Ook in Lore, in het gebied der West-Toradja's, waar de tegenstelling immigranten—autochthonen eveneens sterk was, heeft Kruyt er nooit van gehoord dat een slaaf vrij werd.¹⁾ Nobele spreekt ten aanzien van de Zuid-Toradja's slechts over de vrijwording van de schuldslaven, terwijl hij omtrent dit onderwerp van de erfslaven niets vermeldt.²⁾

Dat echter het bezwaar tegen de vrijwording hier speciaal voortkomt uit het met de vreemde afkomst gepaard gaande verschil in ontwikkeling, moge tevens blijken uit het feit dat men bij de West-Toradja's krijgsgevangenen, die van adel waren, als gelijken in den stam opnam.³⁾ Ook van Bare'e sprekende Toradja's melden Adriani en Kruyt, dat deze krijgsgevangenen meestal niet als slaaf beschouwd werden, maar als gelijke werden behandeld.⁴⁾

In die streken der West-Toradja's, waar de adel niet de geheele bevolking van zich afhankelijk had kunnen maken en waar dus een gewone vrije stand was blijven bestaan, wordt de vrijwording eveneens door Kruyt vermeld.⁵⁾ Ook in deze gevallen bestaat er immers geen verschil in ontwikkeling.

Op een geheel andere wijze zien wij de bezwaren tot uiting komen in de Minangkabau, waar wij ook te doen hebben met slaven van vreemde afkomst. Immers wij zagen reeds hoe niemand hier slaaf kon worden in eigen negri. Duidelijk blijkt hier het bezwaar te culmineeren in het feit, dat de inrichting van de maatschappij zoodanig is, dat het onmogelijk is de vrijgeworden slaven andere rechten op den grond toe te kennen dan de gebruiksrechten, die zij reeds als zelfstandige slaven in meerdere of mindere mate zullen hebben uitgeoefend.

Willinck zegt n.l. dat „orang mardiko”, de vrijgelatene (die in tegenstelling met het in het vorige hoofdstuk genoemde „lapas ajam”, „lapas oenggei”, of zoo vrij als een vogel was geworden) slechts een vreemdeling, een „orang dagang” in

1) A. C. Kruyt manuscript.

2) Nobele p. 18, 19.

3) A. C. Kruyt manuscript.

4) Adriani en Kruyt I p. 221.

5) A. C. Kruyt manuscript.

de negri werd. Hij kon dan wel allerlei persoonlijke gebruiksrechten in deze negri verwerven, maar nooit b.v. zakelijke ten opzichte van den grond.¹⁾

Bij de afschaffing van de slavernij door het Gouvernement treedt deze onmogelijkheid duidelijk aan het licht. Het blijkt nu dat de gewezen slaven, door het feit dat zij de gebruiksrechten op den grond niet ontberen kunnen, op hun oude meesters aangewezen blijven. In eenige officieele missives uit de jaren 1903—1904 (te vinden in de Adatrechtbundel XI), waarnaar ook Joustra verwijst, vinden wij hieromtrent de volgende zinsneden. „Vroegere slaven en hun nakomelingen zijn alzoo persé vreemdelingen in de negri en kunnen daardoor nimmer harta toea daar hebben, hoogstens slechts gebruiksrechten op den grond uitoefenen.”²⁾ En gezien het feit, dat de vrijgewordenen voor de uitoefening van deze gebruiksrechten weer op hun vroegere meesters waren aangewezen, zal het ons niet verwonderen, dat wij vermeld vinden, dat de verhouding vrije—slaaf voor een groot gedeelte behouden bleef. De positie van deze vrijgelatenen, reeds beschreven door Verkerk Pistorius in 1868,³⁾ schetst ook Willinck. Zij moesten zich noodgedwongen weer bij hun vroegere meesters aansluiten. Zij werden niet opgenomen in het verband der andere familieleden, maar zij leefden naast hen voort, wel is waar als vrije menschen, maar niet als volkomen „kamanakan”, al waren zij ook, evenals dezen, aan het gezag van den mamak onderworpen. Men ging hen schamper „kamanakan dibawah loetoet”, „familieleden onder de knie” noemen, met welke uitdrukking hun inferieure positie geteekend werd.⁴⁾

Duidelijk laten de zoo juist genoemde missives als ook Willinck uitkomen, hoe deze vroegere slaven geen aandeel kunnen verwerven in de „harta poesaka” of „harta toea” van deze families, ook al zijn deze verplicht hen daarvan gebruik te laten maken voor hun levensonderhoud.⁵⁾

1) Willinck p. 139.

2) A. B. XI p. 75.

3) Verkerk Pistorius p. 434 tot p. 444.

4) Willinck p. 142.

5) A. B. XI p. 75, Willinck p. 142.

De tegenstelling immigranten—autochthonen, waarover wij zoo juist spraken, vinden wij ook daar, maar in omgekeerden zin, waar sprake is van het tot slaaf maken van krijgsgevangenen. De positie van deze laatsten is ten opzichte van de vrijwording gunstiger dan de reeds besproken gevallen. Wel zal men ook bezwaren vinden tegen het opnemen van hen in de maatschappij van den meester, maar hun eigen maatschappij bestaat nog, waarin zij, na verbreking van den band meester—slaaf, kunnen terugkeeren. Wij zien dan ook vermeld hoe de krijgsgevangenen door hun familie worden losgekocht en naar hun vroegere woonplaats terugkeeren.

Wordt dit vermeld door Riedel op den Aroe-archipel en door Cole bij de Mandaya's, ook uit de beschrijvingen over de Toradja's van Kruyt blijkt hoe daar de krijgsgevangenen worden ingeruild of losgekocht door hun familie, indien zij tenminste voor hun gevangenschap tot den vrijen stand hadden behoord.¹⁾

Er is echter een middel waardoor men, welke bezwaren men ook moge koesteren, steeds den slaaf een plaats als vrije in de maatschappij kan bezorgen. Dit middel bestaat hierin, dat men den slaaf tot lid maakt van een vrije familie, waardoor alle bezwaren ten opzichte van de maatschappij ten eenenmale verdwijnen. Bij het toepassen van dit middel maakt men gebruik van adoptie of huwelijk; soms ook wel van een combinatie van deze instituten. En niet alleen heft men door adoptie of huwelijk van een onvrije in een vrije familie de bezwaren op, ook waar andere wijzen van vrijwording mogelijk zijn, zal op deze manier de overgang het gemakkelijkst en meest doeltreffend tot stand worden gebracht.

Omtrent de vrijwording door huwelijk kan gewezen worden op den reeds besproken regel, dat de slavin, hetzij door huwelijk, hetzij door concubinaat met haar eigen meester, dikwijls de vrijheid verkrijgt, zooals dat eveneens

1) Riedel 1886 p. 262, A. B. XVI p. 317, A. C. Kruyt 1895 p. 123, A. C. Kruyt manuscript.

het geval is met de eventueele kinderen uit zoo'n verbintenis. Andere voorbeelden van deze wijze van vrijwording door huwelijk vinden wij bij de West-Toradja's, waar de slavine, die met een edelman ging trouwen, van haar lage geboorte werd bevrijd. ¹⁾

In de Pasemahlanden vinden wij eveneens vermeld dat vrijwording gepaard ging met het huwelijk van een slavine met een vrijen man. ²⁾

Barrows bericht ons hoe bij de Ilongoten de geroofde kinderen op lateren leeftijd door huwelijk in den stam werden opgenomen. ³⁾

Bij de Bahau's en Kenja's, waar wij eveneens een tegenstelling tusschen immigranten en autochthonen aantreffen, vermelden zoowel Nieuwenhuis als Hose en MacDougall de vrijwording van slaven door huwelijk met een vrije partij. ⁴⁾ Volgens den eerst genoemden auteur namen zelfs de Long-Glat hun slavenstand geheel door huwelijk in den stam op. ⁵⁾

Gomes en Low vermelden het vrijworden door huwelijk en adoptie in combinatie bij de Zee-Dajaks, die de geroofde kinderen op lateren leeftijd adopteerden en lieten trouwen met leden van den stam. ⁶⁾ Soortgelijke mededeelingen doet Spaan ten aanzien van de Segai's. ⁷⁾ De adoptie zelf vinden wij vermeld in de Lampongs door Cornets de Groot. Hier nam de meester den slaaf soms in zijn familie op, terwijl hij hem tevens voorzag van een pangkat, zonder welken titel de vrijwording hier weinig te beteekenen zou hebben. ⁸⁾

In de Pasemah adopteerden de families, die weinig leden hadden, slaven, die krijgsgevangenen waren geweest. Tusschen dezen geadopteerden en den gewonen doesoen-man bestond geen enkel verschil. ⁹⁾

In de Gajolanden, waar verreweg de meeste slaven van Bataksche afkomst waren, werden de slaven dikwijls geadopteerd, vooral wanneer zij in het Gajoland geboren waren of

1) A. C. Kruyt manuscript.

2) Hoven p. 527.

3) Barrows p. 547.

4) Nieuwenhuis 1907 p. 99, Hose and MacDougall I p. 72.

5) Nieuwenhuis 1907 p. 99.

6) Gomes p. 95, Low p. 200.

7) Spaan 1903 p. 663.

8) Cornets de Groot p. 464.

9) Hoven p. 528, 529.

wanneer zij daar nog als kind waren ingevoerd. Aan de adoptatie ging de gelijkstelling of „mendeson” (van „des” : gelijk) vooraf. Wie na afloop hiervan den gelijkgestelde niet behandelde als een geboren Gajo, werd beboet.¹⁾

Schröder meldt de adoptie van slaven op Nias op gezag van Nieuwenhuizen en Von Rosenberg.²⁾ Tenslotte verwijzen wij nog naar Kruyt, die de adoptie beschrijft op Roti, waar de slaaf werd opgenomen in de familie van zijn meester en voortaan werd gerekend te behooren tot diens geslacht.³⁾ Ook op Soemba maakte deze schrijver met vrijwording door adoptie kennis.⁴⁾

Na hetgeen wij vroeger over de schuldslavernij opmerkten, zal ons de positie van de schuldslaven ten opzichte van de vrijwording duidelijk zijn geworden. Immers bij hen kan de overgang zonder enig bezwaar geschieden, aangezien zij in de eigen maatschappij hun vroegere plaats weer kunnen gaan innemen. Wij zien dan ook overal, dat de schuldslaven hun vrijheid herkrijgen indien door betaling van hun schuld, die de aanleiding tot hun dienstbaarheid was, de verhouding tot hun meester te niet gedaan wordt. Voorbeelden van deze vrijwording zijn zeer talrijk, daar zij bijna overal wordt vermeld waar van schuldslaven of pandelingen sprake is. Vermelden wij die van Cornets de Groot in de Lampongs, van Hoven en Gersen in Pasemah, van Willer, Vergouwen en Westenberg bij de verschillende Batakstammen, van St. John bij de Zee-Dajaks, van Schwaner en Perelaer bij de Ngadjoe's, van Engelhard bij de Kidjin-Dajaks, van Van Prehn Wiese bij de Maleiers in W. Afd. van Borneo, van Nobeles bij de Zuid-Toradja's, van Loarca bij de Moro's, van Riedel op de Aroe-eilanden, Tanimbar en Timoerlaet en Wetar, van Willer op Noord-Halmaheira en van Ligtvoet op Soembawa.⁵⁾

1) Snouck Hurgronje p. 63, p. 269.

2) Schröder p. 350.

3) A. C. Kruyt 1921 p. 274.

4) id. 1922 p.

5) Cornets de Groot p. 475, Hoven p. 526, Gersen p. 136, Willer p. 193, Vergouwen p. 420, 421 Westenberg 1891 p. 113, St. John I p. 72, Schwaner I p. 167, Perelaer p. 158, Engelhard 1897 p. 468, Van Prehn p. 134, Nobeles p. 18, 19, Blair and Robertson V p. 181, Riedel 1886 p. 252, p. 293, p. 434, Willer 1858 p. 67, 68, Ligtvoet p. 570.

Bij de mogelijkheid tot vrijwording kunnen wij, reeds in het voorgaande kwam dit tot uiting, twee manieren onderscheiden en wel die, waarbij de vrijwording uitgaat van den meester en die, waarin de slaaf of zijn familie zelf het initiatief hiertoe nemen. Niet steeds is duidelijk met welk geval wij te doen hebben, maar in den regel is deze onderscheiding toch mogelijk. Beschouwen wij eerst de laatst genoemde manier, waarvan het bestaan alleen al wijst op het feit dat dikwijls bezwaren tegen de vrijwording niet of niet meer werden gevoeld. Aangezien echter de meester door het verlies van zijn slaaf schade lijdt, is hier sprake van een schadeloosstelling, de losprijs.

Soms zien wij, dat het niet alleen mogelijk is dat de slaaf zich loskoopt, maar dat hij zelfs het recht heeft dit te doen, als hij dat wil. Zoo meldt Ypes, hoe in de Pakpaklanden en Boven-Singkel de slaaf tegen den wil van den meester kon vrij worden. Weigerde de meester den losprijs in ontvangst te nemen, dan deed een gerechterlijke instantie over de rechtmatigheid van den wensch van den slaaf uitspraak. ¹⁾ Soortgelijke mededeelingen doet Neumann uit het Pane- en Bilastroomgebied. Hier kan de meester welstaanshalve al niet weigeren wanneer zijn slaaf den losprijs wil betalen, terwijl tevens beroep op den rechter mogelijk is. ²⁾ Bij de bewoners van Noord-Halmaheira besliste in zulke gevallen het dorpsbestuur. ³⁾

Zonder meer wordt deze mogelijkheid tot het zichzelf vrijkopen vermeld door Hose en MacDougall bij de Kajans en Kenja's, bij de Kajans alleen door Kükenthal, bij de Dajaks aan de Rejangrivier door Ling Roth, op Nias door Schröder en bij de Moro's door Garin y Sociats en in het landschap Donggala op Celebes. ⁴⁾

Soms zien wij echter in deze gevallen de toestemming van den meester uitdrukkelijk voorbehouden, wat het geval

1) Ypes p. 498.

2) Neumann p. 39.

3) Willer 1858 p. 67, 68.

4) Hose and MacDougall I p. 72, Kükenthal p. 276, Ling Roth II p. 210, Schröder p. 350, Garin y Sociats p. 190, Tijdschr. I. T. L. V. 58 (1905) p. 521.

is bij de Boegineezen en Makassaren volgens Van Marle en Friedericy, bij de Bahau's volgens Von Dewall en bij de Tagalogs volgens Morga en Colin.¹⁾

Wanneer het initiatief tot de vrijwording van den meester uitgaat, worden vaak liefde, gehechtheid wegens langdurige dienst of voortreffelijke daden als redenen vermeld.

Zoo bericht Kruyt dat in de Sigische hoofdplaats Boro het enkele malen moet zijn voorgekomen, dat de vorst een gezin erfslaven, dat eenige welstand had bereikt en nooit aanleiding tot ontevredenheid had gegeven, vrij verklaarde. Ook in het volgende merkwaardige bericht van Kruyt speelt verdienste of bruikbaarheid van den slaaf een rol. Wij zagen nl. reeds in het vorige hoofdstuk hoe men bij de West-Toradja's menschen roofde of kocht voor offers. Het gebeurde nu wel eens dat zoo'n offerplechtigheid niet direct voltrokken kon worden en eenigen tijd werd uitgesteld. Bewees nu het aanstaande slachtoffer in dien tusschentijd dat hij een bruikbaar mensch in de maatschappij was, dan zag men er wel van af om hem te dooden en werd hij verder als lid van het huisgezin van den overledene beschouwd. Zijn positie is dan zeer eigenaardig, want was hij aan den eenen kant van dat gezin afhankelijk en moest hij ook diensten verrichten, aan den anderen kant mocht hij geen slaaf genoemd worden en trouwde hij later dikwijls met leden van den vrijen stand. Echter kwam het ook voor, dat deze gespaarden inderdaad de ceremonie van vrijwording ondergingen en daarna als werkelijke vrijen in den stam verkeerden.²⁾

Bij de Boegineezen en Makassaren konden de slaven, die zich verdienstelijk hadden gemaakt, worden vrijgelaten.³⁾ Volgens Engelhard was op Saleyer den meester hiertoe zelfs verplicht, indien de slaaf hem onschatbare diensten had bewezen.⁴⁾

1) Van Marle p. 548, Friedericy p. 552, Von Dewall 1849 p. 137, Blair and Robertson XVI p. 123, XL p. 96.

2) A. C. Kruyt manuscript.

3) Friedericy p. 553, A. B. XXXVI p. 328.

4) Engelhard 1884 p. 141.

Ook bij de Dajaks in het Tampassoek district is van iets dergelijks sprake, wanneer wij vermeld zien dat „occasionally slaves are given their freedom in fulfilment of a vow to that effect made by the master in circumstances of extreme danger experienced in company with the slave.”¹⁾

Bij de Bataks in het Pane- en Bilastroomgebied bestaan de verdiensten uit het trouw verzorgen van het kind van den radja.²⁾ Ook in de Pakpaklanden wordt dit vermeld door Ypes.³⁾ Volgens sommigen zouden op Nias de slaven hun vrijheid hebben kunnen verkrijgen door betoonde dapperheid in den oorlog, wat echter door Schröder stellig wordt ontkend.⁴⁾ In de Lampongs werd de slaaf vrijgelaten, die den terugkeer van zijn meester, die in een vijandige kampong werd vastgehouden, wist te bewerkstelligen.⁵⁾

In dit verband past ook de mededeeling van Elbert betreffende Bima. Men heeft hier een klasse van lieden, die verdienstelijke daden hebben verricht. Ook slaven konden in die klasse opgenomen worden, welke opname met vrijwording gepaard ging.⁶⁾

Ten slotte vinden wij nog mededeelingen over bepaalde daden, die recht geven op vrijlating zonder dat het voldoende duidelijk blijkt of wij hier niet met een ceremoniëelen vorm van vrijlating te doen hebben. Hoogstwaarschijnlijk is zoowel het eene als het andere het geval. Bedoeld worden hier de berichten die spreken over slaven, die zich hebben laten bedruipen met het water waarmee de lijkwassching geschiedt, en daardoor de vrijheid verkregen. Dit wordt vermeld door Neumann uit het Pane- en Bilastroomgebied, door Engelhard op Saleyer, door Bakkers in Bone en door Matthes in Loewoe.⁷⁾ Deze laatstgenoemde spreekt ook over het zich laten bedruipen met het bloed, dat tijdens een bevalling door spleten van den vloer wegliep. In dit verband kunnen wij tevens de berichten plaatsen, die spreken

1) Treacher p. 89.

2) Neumann p. 34.

3) Ypes p. 499.

7) Neumann p. 40, Engelhard 1884 p. 141, Bakkers 1866 p. 60, Matthes 1875 p. 136, 137.

4) Schröder p. 351.

5) Cornets de Groot p. 464.

6) Elbert II p. 91.

van slaven, die vrij werden na het verrichten van lijkwacht, wat eveneens vermeld wordt door Bakkers en Engelhard en door Hueting bij de Tobeloreezen.¹⁾ Op Soemba werd de slaaf vrijgelaten, die in de begrafenisstoet den persoon van zijn overleden meester had voorgesteld.²⁾

Dat echter vrijlating niet altijd een daad van onbaatzuchtigheid van den meester behoeft te zijn, blijkt uit de zoo juist genoemde mededeelingen van Bakkers en Matthes. Immers zij melden hoe men bij deze ceremoniën dikwijls gebruik maakte van een oude slavine, die niet meer in haar eigen onderhoud kon voorzien en die dus na haar vrijlating tot de diepste armoede verviel, aangezien de meester nu niet langer verplicht is haar te onderhouden. In het algemeen zal het reeds duidelijk zijn, dat de vrijlating alleen succes kan hebben, wanneer de betrokkene slaaf inderdaad in staat is voor zichzelf te zorgen.³⁾

Omtrent de ceremoniën, waarmee de vrijwording gepaard gaat, vermelden de berichten slechts weinig. Meestal wordt gesproken van een grooten maaltijd, waarbij zooveel mogelijk toekomstige standgenooten en ook de hoofden aanzaten. Men gaf dus een officieel en openbaar karakter aan het feit.

Zoo geeft de vrijgelatene in de Pakpaklanden een herinneringsfeest om het feit openbaarheid te geven, terwijl hij, als hij arm is, zijn emancipatie middels omroep in tegenwoordigheid van de voornaamsten laat bekend maken.⁴⁾

In de Lampongs gaf de meester bij de adoptie van zijn slaaf een feestmaaltijd, waaraan de „penjimbangs” van zijn

1) Bakkers 1866 p. 64, Engelhard 1884 p. 141, Hueting 1922 p. 152.

2) Tijdschr. Ned. Ind. 1855 p. 288.

3) Neemt de slaaf zelf het initiatief tot de vrijwording dan zal dit wel alleen dan het geval zijn wanneer hij voldoende zelfstandig is. Toch zien wij dat men soms een bewijs daarvan eischt. Zoo mocht bij de Ngadjoe's de „djipen” die zich vrij wilden koopen, een jaarlang niets uit het huis van zijn meester ontvangen, alvorens de laatste formaliteiten van de vrijwording werden vervuld (Schwaner I p. 207, Perelaer p. 159).

Bij de Sadan-Toradja's vinden wij iets dat in dezelfde richting wijst. Hier was het n.l. niet voldoende dat de slaaf zijn meester een bepaalde som betaalde, integendeel, hij moest over een zekere aantal karbauwen beschikken, waarvan hij de helft of een derde aan zijn meester moest afstaan (Nobele p. 18, 19).

4) Ypes p. 498.

„kaboeajan” en verder de geheele doesoen aanzaten. Nadat de vraag, of men zonder bezwaar den slaaf als vrije in de maatschappij kon toelaten, bevestigend was beantwoord, werd de vrijwording zelf met een gongslag bezegeld.¹⁾

Ook in de marga Semindo Darat spreekt Pauw ten Kate over een feestmaaltijd, waarbij de geheele doesoen tegenwoordig was.²⁾ Gomes spreekt bij de Zee-Dajaks ten aanzien van de adoptie van een feest, „so that the matter may be made as public as possible.”³⁾

Bij de West-Toradja's was bij de enkele gevallen van vrijwording steeds van een grooten maaltijd sprake, waaraan alle edelen uit den omtrek en het geheele dorp deelnamen.⁴⁾

Op eigenaardige wijze verschaftte de slaaf zich deze deelnemers aan den maaltijd, die als getuigen fungeeren bij de vrijwording, bij de Boegineezen. Soms kreeg hij 30 duiten van zijn meester, die hij rondbracht onder 30 verschillende kennissen van dien heer. Soms was het precies andersom en ging hij bij 30 verschillende personen een duit vragen. Van die duiten werd dan sirih met toebehooren gekocht en op den dag van de vrijlating zelf werden die 30 menschen, die als getuigen opkwamen, daarop onthaald.⁵⁾

Ook omtrent bepaalde handelingen of gezegden, die bij deze ceremoniën werden gedaan, blijkt weinig. Men legt den nadruk op den nieuwen toestand en doet uitkomen, dat het met de oude verhouding is afgelopen. Zagen wij reeds hoe in de Gajolanden degene die den vrijgelatene nog als slaaf behandelde werd beboet, bij de Zee-Dajaks werd de geadopteerde een speer ter hand gesteld, waarmee hij iedereen moest stooten, die zijn nieuwe positie niet zou willen erkennen.⁶⁾

Bij de West-Toradja's gaf men slaaf en meester ieder een hoorn van den geslachten karbauw met de toevoeging

1) Cornets de Groot p. 464.

2) Pauw ten Kate p. 539.

3) Gomes p. 95.

4) A. C. Kruyt manuscript.

5) Matthes 1874 p. 260.

6) Ling Roth II p. 213, Gomes p. 95.

dat zij, indien zij één van beiden hun vroegere verhouding niet zouden verbreken, door den hoorn gestooten zouden worden. ¹⁾

In Mandar moesten, volgens Mallinckrodt, meester en slaaf de belofte afleggen zich overeenkomstig den nieuwen toestand te gedragen, terwijl Friedericy uit de Latowa mededeelt, dat men den slaaf liet beloven zich niet oneerbiedig tegenover zijn vroegere meester te zullen gaan gedragen, en den meester daarentegen het verbod werd opgelegd den voormaligen slaaf lastig te vallen of in zijn vrijheid te belemmeren. ²⁾

---

1) A. C. Kruyt manuscript.

2) A. B. XXXVI p. 328, Friedericy p. 554.

HOOFDSTUK V.

HET EIGEN LEVEN DER SLAVEN.

Over het leven van de slaven hebben wij in het voorgaande slechts gehoord voor zoover dit bij de bespreking van hun verhouding tot de vrijen tot uiting kwam. Wij leerden hun werkzaamheden kennen, hun sociale en economische positie, de mate van hun afhankelijkheid ten opzichte van hun meesters en den invloed die dit alles had op de wijze waarop zij werden behandeld. Over de manier, waarop bij hen de belangrijke gebeurtenissen in het menschelijk leven verliepen, vernamen wij nog niets. Veel valt hierover trouwens niet te zeggen, aangezien de gegevens op dit punt zeer schaars zijn. Dit vindt waarschijnlijk zijn verklaring in het feit, dat de bij deze gebeurtenissen in acht genomen ceremoniën in wezen dezelfde waren als die bij de vrijen, zoodat een aparte vermelding daardoor reeds achterwege bleef. Waar wij er wel iets over vinden wordt dit vermoeden in enkele gevallen bevestigd, doordat wij vernemen dat de ceremoniën voor de slaven in een eenvoudigen vorm en wat minder kostbaar geschieden.

Zoo melden bv. Adriani en Kruyt dat bij de Bare'e-sprekende Toradja's de vrijen bij hun dood buffels mee kregen, de slaven daarentegen slechts een geit of een varken. ¹⁾

Bij de Ngadjoe's kon de schuldslaaf met een klein aandeel (een vierde van dat van een vrije) mee doen aan de doodfeesten om zodoende ook zijn familieleden in het hiernamaals te brengen. ²⁾

Volgens Nieuwenhuis geschiedde bij de Bahau's de begrafenis der slaven zeer eenvoudig, vooral wanneer zij geen

---

1) Adriani en Kruyt II p. 90.

2) A. B. XXXVI p. 115.

verwanten hadden.¹⁾ Jongejans deelt mede, hoe deze slaven in tegenstelling met de vrijen slechts in een eenvoudige kist, en op een afzonderlijke plaats ter aarde werden besteld.²⁾ Bij de Kenja's was, volgens denzelfden schrijver, dit eveneens het geval, terwijl in tegenstelling met de adat der adel en vrijen, bij de slaven tusschen het graf van een man of een vrouw geen onderscheid werd gemaakt.³⁾

Dat men ook op dit gebied de positie der slaven wel eens zwarter heeft afgeschilderd dan in werkelijkheid het geval was, moge blijken uit het bericht van Schröder, waarin wordt medegedeeld, dat het op Nias in het algemeen niet waar was dat men den dooden slaaf, zooals Thomas dat beschrijft, eenvoudig buiten den kampong sleurde.⁴⁾

Van Vloten vermeldt dat in de Ranaudistricten bij huwelijk en sterfgeval voor de slaven dezelfde plechtigheden in acht werden genomen als bij de vrijen.⁵⁾ Pauw ten Kate bericht ongeveer hetzelfde uit de marga Semindo Darat, met de toevoeging, dat wegens geldgebrek bij de slaven alles wat eenvoudiger toeging.⁶⁾

Bij de Sadan-Toradja's golden voor de slaven ongeveer dezelfde huwelijksplechtigheden als voor de vrijen. Slechts ging alles wat eenvoudiger en minder kostbaar toe.⁷⁾

Adriani en Kruyt berichten nog dat bij de Bare'e-sprekende Toradja's de slaven ook een kleine bruidsschat konden betalen.⁸⁾ Soms hadden zij zelfs, in navolging van de vrijen, meerdere vrouwen.⁹⁾

Het is echter juist betreffende dit slavenhuwelijk, dat wij feiten vermeld vinden, die sterk van de zoo juist genoemde afwijken. Duidelijk blijkt hoe soms van een huwelijk tusschen slaven, althans van een normaal huwelijk, geen sprake kan zijn. Dit is echter zeer goed verklaarbaar indien wij bedenken, dat een naar den eisch gesloten huwelijk voor één of beide partijen de rechten verschaft op de kinderen, die eventueel

1) Nieuwenhuis 1904 p. 90.

2) A. B. XXVI p. 380, 381.

3) id. p. 383.

4) Schröder p. 301.

5) Van Vloten p. 293.

6) Pauw ten Kate p. 540.

7) Nobeles p. 21, p. 26.

8) Adriani en Kruyt II p. 24.

9) id. II p. 31.

geboren zullen worden. Maar van dergelijke rechten van de ouders of één der ouders kan bij een verbintenis tusschen slaven nooit sprake zijn, aangezien de kinderen van zoo'n echtpaar steeds slaven zijn. Bij het feit dat de kinderen der externe slaven dikwijls weer intern worden, komt dit onder meer duidelijk uit. Zeer uitgesproken vinden wij deze onmogelijkheid tot een normaal huwelijk tusschen slaven vermeld door Ypes ten aanzien van de Pakpaklanden en Boven-Singkel, en door Willinck ten aanzien van de Minangkabau. ¹⁾ Hier stelde men een verbintenis tusschen slaven onderling gelijk met de paringen van het vee.

Meestal vinden wij echter deze onmogelijkheid niet zoo uitgesproken vermeld. Zij blijkt dan echter uit het feit, dat een slavenhuwelijk zonder eenig ceremonieel wordt voltrokken, terwijl het slechts een zaak is van den meester of de betrokken meesters. Voor de echtgenooten zelf ontstaat dan geen enkel rechtsgevolg.

Zoo meldt Ypes nog nader omtrent Boven-Singkel hoe de slaaf en de slavine in den regel door den eigenaar gekoppeld werden tot het vormen van een gezin. Een eigen keuze werd hun slechts zelden gelaten. ²⁾

Ook in het Pane- en Bilastroomgebied werd de slaaf door zijn meester van een vrouw voorzien. Hij kon zich daaraan niet onttrekken. Als het echtpaar aan verschillende meesters toebehoorde was het huwelijk een overeenkomst tusschen die meesters. Een koopprijs werd voor de slavine niet betaald, maar inplaats daarvan moest de slaaf bij den meester van de slavine gaan wonen. De kinderen waren voor den eigenaar van de slavine op één na, die de meester van den slaaf kreeg als loon voor de hulp van de vermeerdering van eigendom. ³⁾

In de Minangkabau ontstond door het huwelijk tusschen slaven geen enkel rechtsband tusschen hen. De kinderen behoorden niet aan hun ouders, maar aan den eigenaar van de moeder. ⁴⁾

1) Ypes p. 498, p. 542, Willinck p. 141. 3) Neumann p. 36.

2) Ypes p. 542.

4) Willinck p. 141.

Op Nias kregen de slaven een vrouw van hun meester, die hen zooveel mogelijk in het huwelijk deed treden om zoo zijn aantal slaven uit te breiden. Hier was dit echter voor de slaven van groot voordeel, aangezien de vrijen voor het verkrijgen van een vrouw groote kosten moesten maken. Het bleek dan ook, dat er veel meer slaven gehuwd waren dan vrijen.¹⁾

In de Lampongs gaf de meester aan zijn slaven slavinnen ten huwelijk, bij de voltrekking waarvan geen enkele plechtigheid plaats vond.²⁾

Bij de Bahau's werd volgens Nieuwenhuis het slavenhuwelijk eveneens zonder enig ceremonieel voltrokken.³⁾

In het Tampassoekdistrict konden de slaven van één meester trouwen met diens toestemming. In dit geval werd geen bruidsschat gegeven. Behoorden de slaven aan verschillende meesters dan moest de eigenaar van de slavin een bruidsschat ontvangen.⁴⁾

Ook bij de Visaya's trouwden, volgens Loarca, de slaven zonder ceremoniën en hun respectievelijke meesters regelden de kwestie.⁵⁾

Bij de West-Toradja's bepaalde de meester meestal met wie de slaaf moest trouwen.⁶⁾ Dezelfde schrijver deelt mede, dat bij de To Rongkong het slavenhuwelijk zonder geschenken en zonder eenigen omslag werd voltrokken.⁷⁾

Volgens Geurtjens moest op de Kei-eilanden de meester zijn slaaf een vrouw bezorgen.⁸⁾

Op Tanimbar bezorgde ditzelfde feit den meester een belangrijke bron van inkomsten. Hier heeft ieder zijn kring van „doeangs” of „rechthebbenden” waarmee hij de ontvangen bruidsschat en dergelijke moet deelen. De meester is nu de eenige „doeang” van den slaaf en 's meesters eigen „doeangs” staan buiten die verhouding. De meester doet daarom al zijn best om zijn slavinnen zoo voordeelig mogelijk

1) Schröder p. 351.

2) Cornets de Groot p. 468.

3) Nieuwenhuis 1904 p. 365.

4) Treacher p. 89.

5) Blair and Robertson V p. 159.

6) A. C. Kruyt manuscript.

7) id. 1920 p. 371.

8) Geurtjens p. 295.

uit te huwelijken, en zodoende zooveel mogelijk „harta” op te strijken. Wel moest hij bij het huwelijk van den slaaf een kleine „harta” geven, maar later kon hij ook als „doeang” alle „harta” opeischen, die voor de vrouwelijke afstammelingen van dien slaaf werden betaald. ¹⁾

Riedel vermeldt nog hoe op de Watoebela-eilanden de slaven geen „hilarara weli” of bruidsschat mochten voldoen, omdat de kinderen van de slavin als het eigendom van haar meester werden beschouwd. ²⁾

Besluiten wij met een voorbeeld, waaruit de overgang van de zoo juist besproken opvatting tot een normaal huwelijk blijkt. Hoven laat ons zien, dat men in de Pasemahlanden, ondanks het feit, dat het huwelijk nog buiten de slaven zelf omging, toch den familieband tusschen hen erkende. In tegenstelling met de vrijen bestond hier voor de slaven slechts één huwelijksvorm, nl. het djoedjoerhuwelijk. De djoedjoer, hier „rětě kědalam” geheeten, werd door den meester van den slaaf betaald aan den eigenaar van de begeerde slavin, welke hierdoor tevens van heer verwisselde. Bovendien gaf echter de meester van den bruidegom een geschenk, „pin-tean” genaamd, aan den vader van de slavin. ³⁾

Wij moeten het bij deze enkele opmerkingen laten. Of de geboorte-ceremoniën bij slavenkinderen anders waren dan bij die der vrijen, of zij evenals de vrijen op ceremonieele wijze hun naam ontvingen, of zij dezelfde puberteitsceremoniën meemaakten, of zij eveneens werden besneden, of hun tanden gevijld werden enz. enz., de gegevens spreken er nagenoeg niet over, zoodat beschouwingen hieromtrent achterwege moeten blijven. Bij vele van deze gevallen zal het stilzwijgen, zooals wij reeds opmerkten, waarschijnlijk te verklaren zijn uit het feit, dat deze gebeurtenissen bij slaven in wezen op dezelfde wijze plaats vonden als bij vrijen. ⁴⁾

1) A. B. XXIX p. 220, 221.

2) Riedel 1886 p. 194.

3) Hoven p. 527.

4) Een aanduiding in deze richting is te vinden in de mededeeling van A. C. Kruyt over de West-Toradja's; zie hierboven p. 74.

HOOFDSTUK VI.

ENKELE BIJZONDERE GEVOLGEN VAN DE SLAVERNIJ.

In de aanwijzingen omtrent de bestudeering van de slavernij, die het slot vormen van Nieboer's werk, vinden wij verschillende gevolgen opgenoemd die de slavernij voor de samenleving kan hebben.¹⁾ Daar een gedeelte er van slechts van belang is voor maatschappijen, waarin de slavernij een belangrijke economische functie vervult, terwijl anderen aanleiding geven tot beschouwingen die een aparte studie noodig maken, zullen wij slechts enkele van deze gevolgen nader bezien.

Allereerst de rol, die de slavernij gespeeld heeft bij het vermenging van verschillende volken. Spraken wij reeds over het verband tusschen slavernij en migraties, ook zonder dat er van dit verband sprake is, zal in door ons besproken gebied, waar, zooals wij zagen, adoptie, gemengde verbintenissen en vrijwording dikwijls voorkwamen, en waar bovendien zeeroovers jaren lang den slavenhandel hebben uitgeoefend, de slavernij op de vermenging van de verschillende volken grooten invloed hebben gehad. Wij zien b.v., om enkele voorbeelden te noemen, de volken van één eiland met elkaar vermengd raken, zoodat wij Bataks als slaven aantreffen in de Minangkabau (Willinck) en in de Gajolanden (Snouck Hurgronje), Toba-Bataks tusschen de Karo-Bataks (Westenberg), Land-Dajaks onder de Zee-Dajaks (Low), Bassaps onder de Segai's (Spaan) en Toradja's tusschen de Boegineezen en Makassaren (Friedericy).²⁾ Ander-

---

1) Nieboer p. 438, 439.

2) Willinck p. 133, Snouck Hurgronje p. 62, Westenberg 1891 p. 113, Low p. 200, Spaan 1903 p. 663, Friedericy p. 548, p. 550.

zijds strekt deze vermenging zich ook uit tusschen de verschillende eilanden, zoodat wij Niassers in de Minangkabau vinden (Willinck), bewoners van de Soeloe-eilanden op de Oostkust van Borneo (Treacher), bewoners van Celebes in Borneo (Bijdr. T. L. V. 58, 1905), (Zwager), Boetoneezen en bewoners van allerlei Moluksche eilanden tusschen de Boegineezen en Makassaren (Friedericy), Balantakkers, onder de Tobeloreezen (Kruyt). Soembaneezen op Flores (Roos), Endehneezen op Soembawa (Ligtvoet), Papoea's op Ceram, Ceram-laoet, de Watoebela-eilanden, den Aroe-archipel (Riedel) en onder de Tidoreezen (Adatrecht bundel XXXIII), Cerammers onder de Tidoreezen (Sachse), bewoners van Timor, Babar en Loelang op Tanimbar (Riedel) en Timoreezen op de Loelang-Sermatagroep, op Kisar, Wetar en Leti (Riedel) ¹).

Verder wijst Nieboer er op, dat de slavernij grooten invloed kan uitoefenen op de karakters van de partijen die er bij betrokken zijn. Deze invloed zal verklaard moeten worden uit het verschil in leefwijze, taak en positie van slaven en meesters. Een voorbeeld hiervan vinden wij bij de Oost-Toradjagroep waar Adriani en Kruyt het karaktersverschil, zoowel tusschen slaven en meesters als tusschen slavenhouders en leden van niet slavenhoudende stammen beschrijven. ²) Volgens hen zijn de slavenhouders lieden met verantwoordelijkheidsgevoel. Zij weten wat het is te bevelen en gehoorzaamd te worden. In hun maatschappij bestaat dus tucht, hetgeen tot uiting komt in de verhouding van ouders tot hun kinderen. Deze laatsten worden hier veel strenger behandeld dan elders.

De slavenhouders omringen zich met veel luxe. Eveneens hebben zij veel gelegenheid tot nadenken, daar zij weinig of niets te doen hebben. Dit heeft weer tot gevolg, dat zij

1) Willinck p. 133, Treacher p. 90, Bijdr. T. L. V. 58(1905) p. 521, Zwager p. 243, Friedericy p. 548, p. 550, A. C. Kruyt 1932 p. 341, Roos 1872 p. 11, Ligtvoet p. 570, Riedel 1886 p. 101, p. 154, p. 194, p. 252, A. B. XXXIII p. 389, Sachse p. 28, Riedel 1886 p. 293, Riedel 1886 p. 320, p. 406, p. 434, p. 385.

2) Zie voor de beschrijvingen van de karaktersverschillen Adriani en Kruyt I p. 160, 161, p. 166, 165 en Adriani II p. 79, 80, 81, 82 en III p. 38, 39, p. 104 en A. C. Kruyt 1911 p. 87, 88, p. 92, 93.

tegenover de verschillende problemen geheel anders staan dan de niet-slavenhouders. Duidelijk komt dit tot uiting in den godsdienst; is deze bij de laatstgenoemden eenvoudig maar gemeend, bij de eersten is zij vol pracht en praal doch innerlijk leeg.

Ook zijn de slavenhouders veel gereserveerder in hun optreden. Zij spreken b.v. niet in het openbaar over geslachtelijke zaken, wat niet-slavenhouders, zonder er aanstoot aan te nemen, wel doen. De slaven zelf worden beschreven als lui en onbeschoft en intellectueel veel minder ontwikkeld dan hun meesters. Ze waren onverschillig en hielden er geen eigen oordeel op na. Aan de manier van doen kon een vreemdeling hier dan ook spoedig merken of hij met een slaaf of met een vrije te doen had. Slechts tusschen een slavin en een vrije vrouw zou hij in twijfel kunnen geraken, aangezien beiden even onontwikkeld waren.

Wij moeten er echter de aandacht op vestigen dat o.i. de verklaring van de zoo juist genoemde karakterverschillen voor een zeer groot gedeelte gezocht moeten worden in het hier reeds van den aanvang af bestaande, belangrijke verschil in cultuur en ontwikkeling tusschen de immigranten en de autochthonen. Want elders vinden wij dergelijke scherpe tegenstellingen in het door ons besproken gebied niet terug. Dit behoeft ons ook niet te verwonderen. Want al zal de slavernij haar invloed op de karakters der betrokkenen steeds hebben doen gelden, in het algemeen is hier toch het verschil in leefwijze, taak en sociale positie van slaven en vrijen niet zóó groot, dat het een verhouding als bij de Toradja's te weeg zou kunnen brengen. Duidelijk blijkt dit b.v. uit de mededeelingen van Nieuwenhuis, die vermeldt dat onder de slaven der Kajans, van wien reeds bleek dat zij op ongeveer hetzelfde peil stonden als de vrijen, weinig slaafsche naturen werden aangetroffen. ¹⁾ Slechts vertoonden deze slaven wat meer neiging tot liegen dan de vrijen. ²⁾ Dit laatste is ook wel verklaarbaar. De slaven, die meer

1) Nieuwenhuis 1900 I p. 100, 101.

2) id. 1907 p. 467.

gecontroleerd werden en vaker ter verantwoording zullen zijn geroepen dan de vrijen, zijn daardoor waarschijnlijk dikwijls genoodzaakt geweest zich met behulp van leugens uit moeilijke situaties te redden of aan straf te onttrekken.

Ook vestigt Nieboer nog de aandacht op den invloed van de slavernij op „sexual morality”. Hij wijst er op dat de slaven dikwijls gedemoraliseerd zullen worden door het feit dat zij niet in normaal gezinsverband leven. Dat dit mogelijk is blijkt uit de mededeeling van Van Rijn, dat bij de slaven der Sadan-Toradja's de huwelijksband zeer los was en dientengevolge de onzedelijkheid groot.¹⁾ Kruyt vermeldt nog hoe de slavinnen bij de slavenhoudende Toradjastammen dikwijls tot vrucht-afrijving overgingen, omdat zij er weinig voor gevoelden, hun kinderen voor anderen, n.l. hun meesters, groot te brengen.²⁾

Hiertegenover staan echter weer andere berichten die het tegengestelde laten uitkomen. Volgens Nieuwenhuis werd onder de slaven der Bahau's het huwelijk, ondanks het feit dat het zonder eenig ceremonieel gesloten werd, niet minder geëerbiedigd dan onder de vrijen.³⁾

Ypes deelt iets dergelijks mede ten aanzien van de Bataks uit de Pakpaklanden waar het, ondanks het feit dat men de verbintenissen der slaven gelijk stelde met de paringen van het vee, niet voor kwam dat een slavin zich met meerdere slaven afgaf.⁴⁾ Volgens Willer is in Mandailing en Pertibië het aantal slavinnen dat zich aan ontucht overgeeft slechts gering, hoewel toch de slaven en slavinnen door de ongunstige condities weinig voelen voor onderlinge huwelijken.⁵⁾

Wij hebben echter gezien, dat er eveneens sexueele betrekkingen bestonden tusschen de leden van den slavenstand en die van de vrijen. Ook dit kan aanleiding geven tot ongunstigen invloed op de sexueele moraal, zooals Riedel meldt uit de landschappen Holontalo, Limoeto enz., waar ook na de afschaffing nog groote onzedelijkheid heerschte tusschen den adel en de vrijgegevenen⁶⁾. Overal kwam het

1) Van Rijn p. 339.

2) A. C. Kruyt 1903 p. 200, 201.

3) Nieuwenhuis 1904 p. 365.

4) Ypes p. 498.

5) Willer 1846 p. 281.

6) Riedel 1870 p. 70.

trouwens voor dat de meesters hun slavinnen als concubines namen, zooals bleek in het hoofdstuk over de gemengde verbintenissen. Tevens zagen wij echter hoe er een regel bestond om de ongewenschte gevolgen zooveel mogelijk tegen te gaan. Dat deze bepaling echter niet afdoende was, blijkt bij sommige stammen der Oost-Toradja's, waar de meesters het vaderschap in zoo'n geval ontkenden. En aangezien de slavinnen alléén de verantwoording vaak niet aandurfdén, namen zij dikwijls hun toevlucht tot vrucht-afdriving.¹⁾ Bovendien leidde het hier geldende strenge verbod tegen omgang tusschen slaven en vrije vrouwen er toe, dat eveneens deze laatsten, wier heimelijk verkeer met de eerstgenoemden gevolgen had gehad, tot vrucht-afdriving overgingen.²⁾ En zelfs vele andere vrije vrouwen pasten dergelijke practijken toe, die zij van hun slavinnen leerden, omdat zij weinig of geen kinderen wenschten, aangezien zij die niet noodig hadden daar de slaven toch al hun werk doen. Adriani³⁾ wijt aan dit alles de geringe bevolkingsdichtheid bij die stammen der Oost-Toradja's, die er een slavenstand op na houden. Als voorbeelden noemt hij eenerzijds de To Lage, waar men per gezin slechts twee of drie kinderen aantrof, anderzijds de To Pebato die weinig of geen slaven hadden en waar het kindertal vijf tot dertien bedroeg.

Melden wij tenslotte nog twee gevallen waarin bericht wordt dat de meesters hun slavinnen exploiteerden als prostituees. Volgens Woensdregt gebeurde dit bij de To Bada en volgens Schwaner bij de Ngadjoe's.⁴⁾ Bij deze laatsten waren het de reeds vermelde „bliangs" die de rol van prostituee vervulden. Volgens Hupé hebben zij het verspreiden van de geslachtsziekten zeer in de hand gewerkt, vooral daar hier de kosten voor een huwelijk zeer hoog waren.⁵⁾ Mogen echter dergelijke toestanden door ons als onzedelijk worden aangemerkt, deze „bliangs" stonden hier niettemin zeer hoog in aanzien.

1) Adriani II p. 2.

2) A. C. Kruyt 1903 p. 200, 201.

3) Adriani II p. 2, 3.

4) Woensdregt 1929 p. 267, Schwaner I p. 186.

5) Hupé p. 142.

LIJST DER GERAADPLEEGDE LITERATUUR. 1)

- ADATRECHTBUNDELS, bezorgd door de commissie voor het adatrecht en uitgegeven door het Koninklijk Instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië. 1910 . . . . 's-Gravenhage.
- ADRIANI, N., *Verzamelde Geschriften*. 3 dln., Haarlem 1932.
- ADRIANI, N. en A. C. KRUYT, *De Bare'e-sprekende Toradja's van Mid-den-Celebes*, 3 dln. Batavia 1914.
- BAKKER, H. P. A., *Het rijk Sanggau op Borneo*, Met nalezingen en verbeteringen. Tijdschr. I. T. L. V., 29 (1884).
- BAKKERS, J. A., *Tanette en Barroe (Celebes)*. Tijdschr. I. T. L. V. 12 (1862).
— *Het leenvorstendom Boni*. Tijdschr. I. T. L. V. 15 (1866).
- BARING-GOULD, S. and C. A. BAMPFYLDE. *A history of Sarawak under its two white Rajahs* (1839—1908), London 1909.
- BARROWS, D. P., *History of the population; in Census of the Philippine Islands*, dl. I.
- BECKER, J. F., *Het District Poelopetak, Zuid- en Oostkust van Borneo*. Indisch Archief 1 (1849).
Beschrijving van het eiland Soemba of Sandelhout. Tijdschr. Ned. Ind. 17 (1855).
- BLAIR, E. H. B. and J. A. ROBERTSON, *The Philippine Islands* (1493—1803) 55 vls. Cleveland (Ohio) 1903—1909.
- BOSSCHER, C., a. *Statistieke aantekeningen omtrent de Aroe-eilanden*. Tijdschr. I. T. L. V. 2 (1854).
— b. *Statistieke schets der Zuid-Westereilanden*. Tijdschr. I. T. L. V. 2 (1854).
Bijdragen tot de kennis der Zuid-Westereilanden. Tijdschr. Ned. Ind. 17 (1855).
- CASTRO, ALFONSO DE, *Resumé historique de l'établissement portugais à Timor, des us et coutumes de ses habitans*. Tijdschr. I. T. L. V. 11 (1862).
- Census of the Philippine Islands*, Taken under the direction of the Philippine Commission of the year 1903, 4 vls. Washington.
- COLE, FAY COOPER, *The Bagobos of the Davao Gulf*. Philippine Journal of Science D 6 (1911).
- *The wild tribes of Davao district*. Chicago 1913, Excerpt in A.B. XVI.

1) Voor het gebruiken der literatuurlijst zij er op gewezen dat daar, waar naast de bron zelf nog een tweede vindplaats is vermeld, steeds de laatstgenoemde is geraadpleegd. In den tekst werd steeds de naam van den schrijver gebruikt, terwijl in de noten direct naar de tweede vindplaats werd verwezen.

Tevens wordt er de aandacht op gevestigd dat in de noten de verschillende werken van één schrijver door middel van jaartallen werden onderscheiden; in de enkele gevallen dat van één schrijver twee werken uit hetzelfde jaar werden geraadpleegd, werd de onderscheiding met een kleine letter aangegeven.

- COLIN, F., *Labor Evangelica*. Madrid 1663; gedeeltelijk bij Blair and Robertson XL.
- COMBES, F., *Historia de las islas de Mindanao, Jolo y sus adjacentes*. Madrid 1667; gedeeltelijke vertaling der uitgave van W. E. Retana (Madrid 1897) in A.B. XVI.
- CORNETS DE GROOT, R. F. W., *Nota over de slavernij en het pandelingschap in de residentie Lampongsche Districten*. Tijdschr. I. T. L. V. 27 (1882).
- COUPERUS, C. Th., *De instellingen der Maleyers in de Padangsche Bovenlanden*. Tijdschr. I. T. L. V. 4 (1855).
- DALRYMPLE, A., *Essay towards an account of Sulu* (extracted from Dalrymple's *Oriental Repertory* 1792). The *Journal of the Indian Archipelago and Eastern Asia*, vol. III (1849).
- DEWALL, H. VON, *Beknopt overzicht van het rijk Koetei op Borneo*. Indisch Archief 1 (1849).
- *Matan, Simpang, Soekadana, de Karimataeilanden en Koeboe* (Westerafdeeling van Borneo). Tijdschr. I. T. L. V. 11 (1862).
- DIJK, P. A. L. E. VAN, *Rapport betreffende de Si-Baloengoensche landschappen Tandjoeng Kasau, Tanah Djawa en Si-Antar*. Tijdschr. I. T. L. V. 33 (1894).
- ELBERT, J., *Die Sunda-Expedition des Vereins für Geographie und Statistik zu Frankfurt am Main*. Festschrift zur Feier des 75 jährigen Bestehens des Vereins. 2 Bände. Frankfurt am Main, 1911.
- ENGELHARD, H. E. D., *De staatkundige en economische toestand van het eiland Saleyer*. Ind. Gids 6 (1884).
- *Aanteekeningen betreffende de Kidjin-Dajaks in het landschap Baloengan*. Tijdschr. I. T. L. V. 39 (1897).
- FIEDLER, H., *Die Insel Timor*. Friedrichsseggen 1929.
- FRANCIS, E., *Herinneringen uit de levensloop van een Indisch ambtenaar van 1815—1851*. 2 dln. Batavia 1856.
- FRIEDERICY, H. J., *De standen bij de Boegineezen en Mahassaren*. Bijdr. T. L. V. 90 (1933)
- GARIN Y SOCIATS, D. A., *Mémoire sur l'archipel de Jolo; Traduit de l'Espagnol par le comte Alphonse Dilhan et Arthur Williamson Taylor*. Bulletin de la Société Académique Indo-Chinoise. 2 ser. I (1881).
- GERSEN, G. J., *Oendang-oendang of verzameling van voorschriften in de Lematang-Oeloe en Ilir en de Pasemahlanden van oudsher gevolgd en door langdurig gebruik hadat of wet geworden*. Tijdschr. I. T. L. V. 20 (1873).
- GEURTJENS, H., *Uit een vreemde wereld of het leven en streven der inlanders op de Kei-eilanden*. 's Hertogenbosch 1921.
- GODON, A. P., *De assistent-residentie Mandaheling en Ankola op Sumatra's Westkust van 1847 tot 1857*. Tijdschr. Ned. Ind. 24 (1862) I.
- GOEDHART, O. H., *Drie landschappen in Celebes* (Banggaai, Boengkoë en Mori). Tijdschr. I. T. L. V. 50 (1908).
- GOMES, E. H., *Seventeen years among the Sea Dajaks of Borneo. A record of intimate association with the natives of the Bornean Jungles*. London 1911.

- GRAAFLAND, A. C. H., *Iets over de strafwetgeving en strafrechtelijke begrippen in de Ned. Indische Archipel*. Proefschrift Amsterdam 1893.
- GRAAFLAND, N., *De Minahassa*. Haar verleden en haar tegenwoordige Toestand. Batavia 1898, 2 dln.
- GRAMBERG, J. S. G., *Schets der Kesam, Semendo, Makakaw en Blalauw*. Tijdschr. I. T. L. V. 15 (1866) en 16 (1867).
- GRIJZEN, H. J., *Mededeelingen omtrent Beloe of Midden-Timor*. Verh. Bat. Gen. 54 (1904) 3e stuk.
- HASSELT, A. L. VAN, *Volksbeschrijving van Midden-Sumatra*. Leiden 1882.
- HASSELT, J. C. VAN, *De onderafdeeling Bangkala (Zuid-Celebes) geografisch en ethnologisch geschelst*. T. A. G. 4 (1880)
- HELFRICH, O. L., *Bijdrage tot de kennis van Boven-Djambi*. T. A. G. 2e ser. 21 (1904) en 22 (1905).
- HEYTING, Th. A. L., *Beschrijving der onder-afdeeling Mandeling en Batang Natal*. T. A. G. 2e ser. 14 (1897).
- HOEVELL, C. W. W. C. VAN, *Todjo, Posso en Saoesoe*. Tijdschr. I. T. L. V. 35 (1893).
- HOSE, Ch. and W. MACDOUGALL, *The pagan tribes of Borneo. A description of their physical, moral and intellectual condition with some discussion of their ethnic relations*. Londen 1912, 2 vls.
- HOVEN, W., *Eenige bijzonderheden over pandelingschap en slavernij bij de Pasemahers*. Kol. Tijdschr. 13 (1924).
- HUETING, A., *De Tobeloreezen in hun denken en doen*. Bijdr. T. L. V. 77 (1921) en 78 (1922).
- HUNT, J., *Some particulars relating to Sulo, in the Archipelago of Felicia* (1814); appendix bij J. H. Moor: *Notices of the Indian Archipelago and adjacent countries*. Singapore 1837.
- HUPE, C., *Korte verhandeling over de godsdienst, zeden enz. der Dajakkers*. Tijdschr. Ned. Ind. 8 (1846) III.
- JOHN, SPENSER ST., *Life in the forests of the far East*, 2 vls. London 1862.
- JONGEJANS, J., *Uit Dajakland*. Kijkjes in het leven van den koppensneller en zijn omgeving. Ons mooi Indië. Amsterdam, 1922; gedeeltelijk overgenomen in A. B. XXVI.
- JOUSTRA, M., *Minangkabau*. Overzicht van land, geschiedenis en volk, Leiden, 1921.
- KERCKHOFF, Ch. E. P. VAN, *Eenige mededeelingen en opmerkingen betreffende de slavernij in Nederlandsch-Indië en hare afschaffing*. Ind. Gids 13 (1891) I.
- KERN, R. A., *Over 't Lampoengsche volk*. Verslagen der vergaderingen van het Indische Genootschap 1923.
- KOOREMAN, P. J., *De feitelijke toestand in het Gouvernementsgebied van Celebes en Onderhoorigheden*. Ind. Gids 5 (1883).
- KORN, V. E., *Ervaringen uit Pare-Pare en Soppeng*. Kol. Tijdschr. 5 (1916) I.
- KRUYT, A. C., *Een en ander aangaande het geestelijk en maatschappelijk leven van den Poso-Alfoer*. Med. Ned. Zend. Gen. 39 (1895), 40 (1896) en 41 (1897).
- *Gegevens voor het bevolkingsvraagstuk van een gedeelte van Midden-Celebes*, T. A. G. 2e ser. 20 (1903).
- „Papa I Woente”, Med. Ned. Zend. Gen. 54 (1901).

- KRUYT, A. C., *Slavernij in Posso (Midden-Celebes)*, „Onze Eeuw” 1911, I.
 ——— *De To Rongkong in Midden-Celebes*. Bijdr. T. L. V. 76 (1920).
 ——— *De Roteneezen*, Tijdschr. I. T. L. V. 60 (1921).
 ——— *De Soembaneezen*, Bijdr. T. L. V. 78 (1922).
 ——— *De Timoreezen*, Bijdr. T. L. V., 79 (1923).
 ——— *De hoofden in Midden-Celebes onder het Ned.-Indisch Gouvernement*, Kol. Tijdschr. 13 (1924).
 ——— *De To Wana op Oost-Celebes*. Tijdschr. I. T. L. V. 70 (1930).
 ——— *Balantaksche studien. Iets over Balantak en zijne bewoners*, Tijdschr. I. T. L. V. 72 (1932).
 ——— *De bewoners van Midden-Celebes en de culturen die invloed op hen hebben uitgeoefend*. Ind. Gids, 1935 II.
 ——— *De West-Toradja's*; manuscript.
- KRUYT, J., *De Moriërs van Tinompo (Oostelijk Midden-Celebes)*, Bijdr. T. L. V., 80 (1924).
- KÜKENTHAL, W., *Forschungsreise in den Molukken und im Borneo im Auftrage der Senckenbergischen naturforschende Gesellschaft*. Frankfurt am Main, 1896.
- Landschap Donggala of Banawa*. Bijdr. T. L. V. 58 (1905).
- LEGATT, F. W., *Life among the Dyaks* (1902); excerpt in A. B. XIII.
- LIGTVOET, A., *Aanteekeningen betreffende de economische toestand en de ethnographie van het rijk Sumbawa*, Tijdschr. I. T. L. V. 23 (1876).
- LOARCA, M. DE, *Relacion de las Yslas Filipinas 1582*; bij Blair and Robertson V.
- LOW, H., *Sarawak; its inhabitants and productions, being notes during a residence in that country with H. H., the Rajah Brooke*, London 1848.
- LIJNDEN, D. W. C. VAN en J. GROLL, *Aanteekeningen over de landen van het stroomgebied der Kapoeas*. Natuurkundig Tijdschrift voor Ned. Indië, 2 (1851).
- MAKS, H. G., *Beschrijving van de volksgebruiken langs den Kahajan in de Zuid- en Oosterafdeeling van Borneo*. Uit een dagboek van . . . . ., 1853. Tijdschr. I. T. L. V. 6 (1857).
- MALLINCKRODT, J., *Het Adatrecht van Borneo*, 2dln. Academisch proefschrift Leiden 1928.
 ——— *Nagelaten aanteekeningen*, opgenomen in A. B. XXXVI.
- MARLE, V. J. VAN, *Beschrijving van het rijk Gowa*. T. A. G. 2e ser. 18 (1901) en 2e ser. 19 (1902).
- MATTHES, B. F., *Boegineesch-Hollandsch woordenboek*. 's-Gravenhage, 1874.
 ——— *Bijdrage tot de ethnologie van Zuid-Celebes*. 's-Gravenhage, 1875.
- Mededeelingen omtrent de Alfoersche taal van Noordoost-Celebes*. II. Spreekwoorden en eigenaardige zegswijzen. Bijdr. T. L. V. 3 rks 5.
- MEERWALDT, J. H., *Aanteekeningen betreffende Bataklanden*. Tijdschr. I. T. L. V. 37 (1894).
- MENNES, H. M. M., *Eenige aanteekeningen over de onder-afdeeling Mangarai op het eiland Flores*. Kol. Tijdschr. 20 (1931).
- MORGA, A. DE, *Sucesos de las Islas Filipinas 1609*; gedeeltelijk bij Blair and Robertson XVI.

- NEUMANN, J. B., *Het Pane- en Bilastroomgebied op Sumatra* T. A. G. 2e ser. 2, 3 en 4 (1887, 1888). (De in den tekst vermelde pagina's hebben betrekking op het 4e boek van de 3e afdeeling van Neumann's werk).
- NIEBOER, H. J. *Slavery as an industrial system*. Ethnological reserarches. The Hague, 1900. Academisch proefschrift Utrecht.
- NIEUWENHUIS, A. W., *In Centraal Borneo*. Reis van Pontianak naar Samarinda. 2 dln. Leiden, 1900.
- *Quer durch Borneo*. Ergebnisse seiner Reisen in den Jahren 1894, 1896—'97 und 1898—1900. Teil I (1904), II (1907); Leiden.
- NOBELE, E. A. J., *Memorie van overgave betreffende de onderafdeeling Makale*. Tijdschr. I. T. L. V. 66 (1926).
- PAUW TEN KATE, H., *Rapport van de marga Semundo Darat, afd. Kommering, Ogan-Oeloe en Enim, residentie Palembang*. Tijdschr. I. T. L. V. 17 (1869).
- PERELAER, M. T. H., *Ethnographische beschrijving der Dajaks*, Zalt-Bommel 1870.
- PFAFF—GIESBERG, R., *Die Sklaverei*. Ein wirtschaftliches, soziales und kulturelles Problem. Stuttgart, 1935.
- PLASENCIA, J. DE, *Customs of the Tagalogs* (1589); bij Blair and Robertson VII.
- *Customs of the Pampangas in their lawsuits*; bij Blair and Robertson XVI.
- PREHN WIESE, R. C. VAN, *Aanteekeningen omtrent de Westerafdeeling van Borneo*. Tijdschr. I. T. L. V. 10 (1861).
- RAPPARD, Th. C., *Het eiland Nias en zijne bewoners*. Bijdr. T. L. V., 7e rks, 8 (1909).
- REYES Y FLORENTINO, I. DE LOS, *Historia de Ilocos*, 2 dln., Manila 1890; gedeeltelijke vertaling in A. B. XVI.
- RHIJN, M. VAN, Brief aan den assistent-resident van Bone (1926); opgenomen in Friedericy: „De standen bij de Boegineezen en Makassaren”.
- RIEDEL, J. G., F. *De landschappen Holontalo, Limoeto, Bone, Boalemo en Kattingola of Andagile, geographische, statistische, historische en ethnographische aanteekeningen*. Tijdschr. I. T. L. V. 19 (1870).
- *De sluk- en kroesharige rassen tusschen Selebes en Papua*. 's-Gravenhage, 1886.
- ROMUALDEZ, N., *A rough survey of the prehistoric legislation of the Philippines*. Philippine Law Journal 1914 I; overgenomen in A. B. XXI.
- ROOKMAAKER, H. R., *Oude en nieuwe toestanden in het voormalige vorstendom Bone*. Ind. Gids 46 (1924) I.
- ROOS, S., *Bijdrage tot de kennis van taal, land en volk op het eiland Soemba*. Verh. Bat. Gen. 36 (1872).
- *Iets over Endeh*. Tijdschr. I. T. L. V. 24 (1877).
- ROTH, H. LING., *The natives of Sarawak and British North-Borneo*. London, 1896, 2 vls.
- RÜTTE, J. M. Ch. E. LE, *De schaking bij den Makassar in verband met de hedendaagsche toestanden*. Tijdschr. I. T. L. V., 41 (1899).
- RIJ VAN BEEST HOLLE, G. DU, *Aanteekeningen betreffende de landschappen VI Kotta Pangkallan en XII Kotta Kampar*. Tijdschr. I. T. L. V. 24 (1877).

- RIJN, A. D. VAN, *Tocht naar de Boven-Sadang (Midden-Celebes)*, T. A. G. 2e ser. 19 (1902).
- SACHSE, F. I. P., *Het eiland Seran en zijne bewoners*, Leiden, 1907.
- SCHADENBERG, A., *Die Bewohner van Süd-Mindanao und der Insel Samal*. Zeitschrift für Ethnologie (Berlin), 17 (1885).
- SCHRÖDER, E. E. W. C., *Nias. Ethnologische, geographische en historische aantekeningen en studien*. Leiden, dl. I (tekst), dl. II (platen en kaarten).
- SCHWANER, C. A. L. M., *Borneo. Beschrijving van het stroomgebied van den Barito en reizen langs eenige voornamste rivieren van het Zuid-Oosteijk. gedeelte van dat eiland . . . . .* 1843—1847. Amsterdam, 2 dln 1853—1854.
- SNOUCK HURGRONJE, C., *Het Gajoland en zijne bewoners*. Batavia, 1903.
- SPAAN, A. H., *Reis van Berouw naar Boeloengan*. T. A. G. 2e ser. 19 (1902).
— *In het Birangstroomgebied*. T. A. G. 2e ser. 20 (1903).
- TIDEMAN, J., a. *De Toradja's van Galoempang*. Kol. Tijdschr. 22 (1933).
— b. *Gegevens over land en volk van Enrekang (Celebes en Onderhoorigheden)* Kol. Tijdschr. 22 (1933).
- TREACHER, W. H., *British Borneo; sketches of Brunai, Sarawak, Labuan and North-Borneo*. Journal of the Straits Branch of the Royal Asiatic Society 20 (1889) en 21 (1890).
- TREFFERS, F., *Het landschap Laiwoei in Z. O. Celebes en zijne bevolking*. T. A. G. 2e ser. 31 (1914).
- TROMP, S. W., *Mededeelingen omtrent de Boegineezen van Koetei*. Bijdr. T. L. V., 5e rks. 2 (1887).
— *Uit de Salasila van Koetei*. Bijdr. T. L. V. 5e rks. 3 (1888).
- ULLMANN, L., *Eenige wetten in gebruik bij de Maleyers op de Westkust van Borneo* (1850). Het regt in Ned.-Indië 2e jaargang; overgenomen in A. B. XXVI.
- VENTURELLO, M. H., *Manners and Customs of the Tagbanua's and other tribes of the Island of Palawan*, translated by E. Y. Miller, Washington 1907; excerpt in A. B. XVI.
- VERGOUWEN, J. C., *Het rechtsleven der Toba-Bataks*. 's-Gravenhage 1923.
- VERKERK PISTORIUS, A. W. P., *Iets over de slaven en de afstammelingen van slaven in de Padangsche Bovenlanden*. Tijdschr. Ned. Ind. 3e ser. 2 (1868) I.
- VETH, P. J., *Borneo's Westerafdeeling, geographisch, statistisch, historisch; voorafgegaan door eene algemeene schets des ganschen eilands*. 2 dln. Zalt-Bommel 1854—1856.
- VINK, J. A., *Eenige curiosa betreffende Wadjoreezen, Soembaneezen en Bima-neezen*. Tijdschr. Ned. Ind. 2e nieuwe ser. 5 (1901).
- VLOTEN, E. A. VAN, *De Ranaudistricten in de residentie Palembang*. Tijdschr. Ned. Ind. nieuwe ser. 2 (1873), II.
- VOSMAER, J. N., *Korte beschrijving van het Zuid-Oostelijk schiereiland van Celebes*. Verh. Bat. Gen. 17 (1839).
- WALCHEREN, E. W. F. VAN, *Eene reis naar de bovenstreken van Boeloengan (Midden-Borneo)* T. A. G. 2e ser. 24 (1907).
- WALLAND, J., *Het eiland Enggano*. Tijdschr. T. I. L. V. 14 (1864).
- WESTENBERG, C. J., *Nota over de onafhankelijke Bataklanden*. Tijdschr. I. T. L. V. 34 (1891).

- *De Bataksche rijkjes Dolok en Poerba*. T. A. G. 2e ser. 22 (1905).
- WETERING, F. H. VAN DE, *Het huwelijk op Rote*. Tijdschr. I. T. L. V. 65 (1925).
- WILKEN, G. A., *Verspreide Geschriften*, 4 dln., Semarang, 1912.
- WILKES, Ch., *Narrative of the United States exploring expedition during the years 1838—1842*. Philadelphia 1844; gedeeltelijk bij Blair and Robertson XLIII.
- WILLER, T. J., *Verzameling der Bataksche wetten en instellingen in Mandbeling en Pertibië*. Tijdschr. Ned. Ind. 8 (1846), II.
- *Het eiland Boeroe. Zijne exploitatie en Halfoersche instellingen*. Amsterdam, 1858.
- WILLINCK, G. D., *Het rechtsleven bij de Minangkabausche Maleiers*. Leiden 1909.
- WOENSDREGT, J., *Verloving en Huwelijk bij de To Bada in Midden-Celebes*. Bijdr. L. T. V. 85 (1929).
- *Het kind bij de To Bada in Midden-Celebes*. Kol. Tijdschr. 19 (1930).
- YPES, W. K. H., *Nota omtrent Singkel en de Pakpaklanden*. Tijdschr. I.T. L. V. 49 (1907).
- ZWAGER, J., *Het rijk Koetei op de Oostkust van Borneo*. Tijdschr. Ned. Ind. nieuwe ser. 4 (1866), II.
-

LIJSTJE VAN AFKORTINGEN.

A. B.	Adatrechtbundel.
Bijdr. T. L. V.	Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch Indië.
Ind. Gids	Indische Gids.
Kol. Tijdschr.	Koloniaal Tijdschrift; uitgegeven door de vereeniging van ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur in Nederlandsch Indië.
Med. Ned. Zend. Gen.	Mededeelingen vanwege het Nederlandsche Zendelinggenootschap.
T. A. G.	Tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap.
Tijdschr. I. T. L. V.	Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde.
Tijdschr. Ned. Ind.	Tijdschrift van Nederlandsch Indië.
Verh. Bat. Gen.	Verhandelingen van het Bataviaansch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

STELLINGEN.

I.

De beteekenis van de bilaterale verwantschap bij de Minangkabauers is door de eenzijdige nadruk op de matrilineale verwantschap te weinig begrepen.

II.

Enkele groote verschillen tusschen de volkenkaart van Borneo uit de Adatrechtbundel XIII (1917) en die van Mallinckrodt (1928) demonstreeren de noodzakelijkheid van een hernieuwde, wetenschappelijke indeeling van de Dajaksche bevolking van dit eiland.

III.

De beperking in art. 5 der inlandsche gemeenteverordening voor Palembang, dat aanvulling van hooge voorschriften alleen mogelijk is, wanneer daartoe speciaal de vrijheid wordt gegeven, is een onnoodige.

IV.

De in de 2e Kamer aangebrachte wijziging in het ontwerp bestuurshervorming in de Buitengewesten om niet dadelijk over te gaan tot de benoeming van gouverneurs, maar om eerst regeeringscommissarissen aan te stellen, beteekent een vertraging in de hervorming, ook voor de in te stellen rechtsgemeenschappen.

V.

De meening van Willinck („Het rechtsleven der Minangkabausche Maleiers", p. 482): „De menschen zijn altijd en overal geneigd geweest om hunne eigen zeden hooger te stellen dan die der voorouders," is niet vol te houden.

VI.

Het is af te keuren dat de Candidaat-Indisch ambtenaar zijn studie kan voltooien zonder kennis van de vergelijkende volkenkunde van Nederlandsch-Indië en de instellingen van den Islam.

VII.

Inwilliging van den bij de behandeling van de Rijksbegrooting in de 2e Kamer herhaaldelijk geuiten wensch

om het verleenen van subsidies ten behoeve van werkloozenkassen bij de wet in plaats van bij koninklijk besluit te regelen, (Werkloosheidsbesluit 1917) verdient geen aanbeveling.

VIII.

De oorspronkelijke rechtstoestand van de opgezetenen der oudste particuliere landerijen in de Bataviasche Ommelanden is te verklaren uit hun aanvankelijke bevolking met vrijgelaten, vooral Balineesche, slaven.
